

ΒΑΣΙΛΗ Γ. ΝΙΤΣΙΑΚΟΥ

ΑΕΤΟΜΗΛΙΤΣΑ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ

Β' ΕΚΔΟΣΗ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΕΤΟΜΗΛΙΤΣΑΣ

ΓΙΑΝΝΙΝΑ 2003

Ο ΒΑΣΙΛΗΣ ΝΙΤΣΙΑΚΟΣ

γεννήθηκε στην Αετομηλίτσα το 1958. Σπούδασε φιλολογία, λαογραφία και κοινωνική ανθρωπολογία στα πανεπιστήμια Ιωαννίνων, Leeds και Cambridge αντίστοιχα.

Το 1986 αναγορεύτηκε διδάκτωρ στο πανεπιστήμιο του Cambridge.

Από το 1989 διδάσκει λαογραφία στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Έχει συγγράψει τα βιβλία:

1. *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές, Οδυσσέας, Αθήνα 1991*
2. *Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου. Στον απόηχο της μακράς διάρκειας, Πλέθρον, Αθήνα 1995*
3. *Λαογραφικά ετερόκλητα, Οδυσσέας, Αθήνα 1997*
4. *Νομός Ιωαννίνων. Σύγχρονη πολιτισμική γεωγραφία. Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων, 1998 (σε συνεργασία).*
5. *Τα ποτάμια της Ηπείρου. Δρόμοι των νερών, των ανθρώπων και των πολιτισμών, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων, 2001 (σε συνεργασία).*
6. *Χιζώντας το χώρο και το χρόνο, Οδυσσέας, Αθήνα 2003.*
7. *Μαρτυρίες Αλβανών μεταναστών, Οδυσσέας, Αθήνα 2003.*

Ασχολείται επίσης και με την λογοτεχνία, έχοντας εκδόσει δύο βιβλία:

1. *Ω λέλε, Οδυσσέας, Αθήνα 1993*
2. *Απέκει, Πλέθρον, Αθήνα 1997*

Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΒΑΣΙΔΗ ΝΙΤΣΙΑΚΟΥ

ΒΑΣΙΛΗ Γ. ΝΙΤΣΙΑΚΟΥ

ΑΕΤΟΜΗΛΙΤΣΑ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ

Β' ΕΚΔΟΣΗ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΕΤΟΜΗΛΙΤΣΑΣ

ΓΙΑΝΝΙΝΑ 2003

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ

Η πρόταση του Πολιτιστικού Συλλόγου και της Κοινότητας Αετομηλίτσας να επανεκδοθεί το βιβλίο «Αετομηλίτσα» μου προκάλεσε ένα παράξενο συναίσθημα. Εικοσιτέσσερα χρόνια μετά.... Τότε φοιτητής, τώρα καθηγητής της Λαογραφίας στο ίδιο Πανεπιστήμιο. Εν τω μεταξύ, έχω γράψει διάφορα άλλα πράγματα για το χωριό, έχω δημοσιεύσει σε ελληνικά και ξένα επιστημονικά περιοδικά, και συνεχίζω να προβληματίζομαι για διάφορα ζητήματα.... Το ερώτημα λοιπόν που έθεσα στον εαυτό μου αρχικά ήταν τι νόημα θα είχε μια τέτοια επανέκδοση. Η απάντηση που έδωσα ήταν ότι θα είχε για μένα μάλλον συναισθηματική αξία κάτι τέτοιο. Ωστόσο, πήρα τη διαβεβαίωση ότι υπάρχει ενδιαφέρον από τους υπόλοιπους χωριανούς και ότι πράγματι πολλοί το ζητάνε και δεν το βρίσκουν.

Παίρνοντας την απόφαση να πω το «ναι», δεν διανοήθηκα φυσικά να κάνω καμιά παρέμβαση, εκτός από την αντικατάσταση κάποιων φωτογραφιών για τεχνικούς λόγους. Για μένα το βιβλίο αυτό είναι αγαπημένο γι' αυτό που εκφράζει, δηλαδή το πρώτο μου βήμα σ' αυτό που έμελλε να γίνει μια γοητευτική περιπέτεια στη συνέχεια. Πρόκειται για ένα πρωτόλειο, στο οποίο οφείλω τουλάχιστον την αρχική προσοχή κάποιων ανθρώπων και κυρίως του τότε καθηγητή της Λαογραφίας Μ. Γ. Μερακλή και του τότε βοηθού της έδρας Μηνά Αλ. Αλεξιάδη, τώρα καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Για τα βιβλία γράψανε τότε, προς μεγάλη έκπληξη και αμηχανία, αρκετοί άνθρωποι των γραμμάτων, πρακινώντας με να συνεχίσω να ασχολούμαι με τη Λαογραφία. Τους άκουσα, τους ευχαριστώ και ελπίζω να μην τους έχω διαψεύσει.

Δεν επιθυμώ να πω τίποτα περισσότερο. Εννοείται ότι τα έσοδα και αυτής της έκδοσης ανήκουν στο Σύλλογο του χωριού και της Κοινότητας, όπως άλλωστε και το ίδιο το βιβλίο.

ΒΑΣΙΛΗΣ Γ. ΝΙΤΣΙΑΚΟΣ

Γιάννινα 24 Ιουνίου 2003

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Κάθε φορά πού 'λεγα να ψάξω στα «χαρτιά» να βρω κάτι σχετικό με την ιστορία και τη λαογραφία των βλάχων, κάθε φορά που το πολυβασανισμένο θέμα της εθνικότητας των βλάχων και ιδίως η μη αντικειμενική του θεώρηση από τους περισσότερους μελετητές, με 'κανε να «ξεσκονίζω» ράφια βιβλιοθηκών και να φυλλομετρώ το να και τ' άλλο βιβλίο, με μεγάλη μου λύπη διαπίστωνα πως το χωριό μας σπάνια αναφέρονταν ανάμεσα στα βλαχοχώρια, μα κι όταν το έβρισκα δεν υπήρχε τίποτα περισσότερο από το όνομά του, το υψόμετρο και τον αριθμό κατοίκων.

Η συνισταμένη εκείνης της λύπης και της αγάπης μου για τη γενέτειρά μου καθώς και ο ζήλος μου για την επιστήμη της Λαογραφίας με έκαναν να ξεκινήσω το έργο που εδώ παρουσιάζω. Και είναι αυτό το έργο η καταγραφή της παραδοσιακής ζωής του χωριού μου, μιας ζωής που καθημερινά νιώθει την ανάσα της να λιγοστεύει.

Δε θά 'ταν ψέμα να πω πως τούτο το βιβλίο το έγραψαν όλοι οι χωριανοί· αυτοί το έκαναν· εγώ απλά κατέγραψα ό,τι εκείνοι είχαν την καλοσύνη να μου διηγηθούν και όσα εγώ είχα την τύχη να προλάβω.

Τελειώνοντας θέλω να συμπληρώσω πως προσπάθησα στην εργασία μου, δεν ξέρω πόσο το πέτυχα, χωρίς να φεύγω από τους κανόνες της επιστημονικής μεθόδου, να είμαι κοντά στο πνεύμα του λαού.

Ακόμα, θα ήθελα και από εδώ να ευχαριστήσω όλους τους πληροφορητές καθώς και όσους είχαν την καλοσύνη να μου παραχωρήσουν παλιές φωτογραφίες για την ευγενική τους προσφορά.

ΒΑΣΙΛΗΣ Γ.ΝΙΤΣΙΑΚΟΣ
Φοιτητής Φιλολογίας

Γιάννινα, 1-7-79

Η ΠΕΙΡΟΣ

Κ Α Τ Μ Ε
0 4 8 12 16 20 km

Σχέδ. Α. Ραυτίου

Σύντομη γνωριμία με το χωριό

Αετομηλίτσα (παλιά Δέντσικο - Ντένισκο)

Βλαχοχώρι του Γράμμου της επαρχίας Κονίτσης. Κατοικείται μόνο τους θερινούς μήνες από νομάδες κτηνοτρόφους. Το χειμώνα οι κάτοικοι κατεβαίνουν στα χειμαδιά της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας.

Από την ποιμενική ζωή. «Το άρμεγμα» (Φωτ. 1965)

Είναι το τελευταίο προς τα βόρεια του νομού Ιωαννίνων χωριό. Χτισμένο στη γωνία της συμβολής των συνόρων των νομών Ιωαννίνων - Καστοριάς και της Αλβανίας, αποτελεί το μόνο επιζήσαντα κουτσοβλάχικο οικισμό στις παρυφές του Γράμμου μετά την καταστροφή των κωμοπόλεων Γράμμουςτας και Λινοτοπίου.

Φυλετικά οι κάτοικοι ανήκουν στην ομάδα των Κουτσοβλάχων.

Κύριο επάγγελμα των κατοίκων, καθώς αναφέραμε, η κτηνοτροφία και δευτερεύοντα, βοηθητικά επαγγέλματα, η υλοτομία, το εμπόριο γάλατος και το επάγγελμα του αγωγιάτη (κερατζή).

Γλώσσα, που χρησιμοποιούν στις καθημερινές τους σχέσεις, είναι η κουτσοβλάχικη· γνωρίζουν όμως καλά όλοι και την ελληνική.

Σήμερα ο αριθμός των οικογενειών που κατοικούν στο χωριό κυμαίνεται γύρω στις 70 και οι κάτοικοι ξεπερνούν τους 300.

Θα πρέπει να σημειώσουμε πώς πολλοί Αετομηλιτσιώτες έχουν εγκατασταθεί μόνιμα σε πολλά μέρη της Ελλάδας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ

Ο κύκλος της ζωής

ΓΕΝΝΗΣΗ

Προγνωστικά για το γένος του εμβρύου:

α. Σπλαχνοσκοπία: Όταν έσφαζαν ένα ζώο εξέταζαν το συκώτι του· αν μια μικρή επίφυση, που φέρει το συκώτι, είχε σχισμή, το έμβρυο θα ήταν θηλυκό· αν όμως δεν είχε, αρσενικό. Η σπλαχνοσκοπία, όπως και οι παρακάτω συνήθειες, επιζούν ακόμα και σήμερα στους κύκλους όμως των ηλικιωμένων.

β. Ωμοπλατοσκοπία: Η ωμοπλάτη, εκτός από προγνωστικά για την τύχη της οικογένειας, του χωριού και των κρατών, έδειχνε και το γένος του εμβρύου, που έφερε η έγκυος του σπιτιού. Τα προγνωστικά κάθε ωμοπλάτης ίσχυαν για το νοικοκύρη ή και για το πρόσωπο που έσφαζε το ζώο. Πίστευαν πως οι ωμοπλάτες προβάτων με μαύρο τρίχωμα έδειχναν πιο καθαρά.

γ. Από το σχήμα της κοιλιάς της εγκύου: «Αν η κοιλιά είναι όρθια, έχει πιδί· αν είναι φαρδιά, κουρίτσι».

δ. Από το πρόσωπο της εγκύου: «Αν του πρόσουπου είναι καθαρό, έχει πιδί· αν όμως έχει μπαλώματα κουρίτσι». Επίσης και η εξής φράση στα βλάχικα: «Άμα αί φάτσα μπιτικάτα, αί φιατά» (αν έχεις το πρόσωπο μπαλωμένο, έχεις κορίτσι).

ε. Από το νεογέννητο προέβλεπαν το γένος του επόμενου παιδιού, αυτό το έδειχναν τα μαλλιά του.

στ. Όταν τελείωναν τον αργαλειό οι γυναίκες, έπαιρναν τη βέργα του και την τοποθετούσαν στο σταυροδρόμι· αν περνούσε από κει πρώτα αγόρι έλεγαν πως η έγκυος είχε αγόρι, και το αντίθετο.

Ευχές και πράξεις, που απέβλεπαν στη διευκόλυνση του τοκετού:

Αν η έγκυος δυσκολεύονταν να γεννήσει, έπρεπε να πάει σ' ένα ρέμα και να το πηδήσει τρεις φορές λέγοντας: «Όπως φέγει το νερό να πέσει το μικρό μου». Ύστερα έπρεπε να πάει η πεθερά της

στην εκκλησιά ν' ανοίξει όλες τις πόρτες και ν' ανάψει τα καντήλια.

Αν μετά τη γέννηση δεν έπεφτε το ύστερο, η μαμή φώναζε τρεις φορές: «Έλα μάνα στο παιδί».

Δοξασίες για την τύχη του νεογέννητου:

Αν το νεογέννητο είχε τρίχες, έλεγαν πως θα είναι τυχερό.

Αν η μέρα της γέννησης ήταν Παρασκευή, θα γίνονταν «ανάποδος».

Αν είχε δύο κορυφές έλεγαν πώς «θα παντρευτεί δύο γυναίκες» ή όσες κορυφές είχε, τόσες γυναίκες θα παντρεύονταν.

Τα κατά τη γέννηση:

Όταν η έγκυος είχε τους πόνους, κρύβονταν να μην την ιδεί κανείς εκτός από την πεθερά της (αν δεν είχε πεθερά, κάποια άλλη συγγενή γριά). Αυτή πήγαινε κρυφά και έπαινε τη μαμή.

Η μαμή μετά τη γέννηση φάσκιωνε το μικρό, ενώ οι άλλες γυναίκες, που βρίσκονταν εκεί, έστρωναν το κρεβάτι. Κάτω από την κουβέρτα έβαζαν μια σκούπα, για να σκουπίζει, να διώχνει τα κακά. Ύστερα έστελναν ένα μικρό στους συγγενείς για να πάρει συχαρίκια.

Στις τρεις μέρες έκαναν «πουγονίκο», έσφαζαν δηλ. ζώο και καλούσαν σε τραπέζι όλο το σόι. Στο τέλος της συνεστίασης αυτής τοποθετούσαν στο τραπέζι ένα πιάτο με νερό, όπου όλοι έριχναν κέρματα εκφράζοντας διάφορες ευχές.

Όσοι επισκέπτονταν το νεογέννητο απαραίτητα πήγαιναν δώρα και γλυκίσματα.

Φροντίδες για το νεογέννητο:

Οι φροντίδες σχετικά με το ντύσιμο και την τροφή του νεογέννητου δεν παρουσιάζουν τίποτα το αξιοσημείωτο. Για το βρέφος υπήρχε η σαρμανίτσα, που ήταν ξύλινη (στα μεταγενέστερα χρόνια και σιδερένια). Η νομαδική όμως ζωή των Αετομηλιτισιωτών δεν επέτρεπε την ύπαρξη σαρμανίτσας τις μέρες των μετακινήσεων. Έτσι, όταν τύχαινε να έχουν τοκετούς στα κονάκια, χρησιμοποιούσαν τα σαμάρια των ζώων.

Λοχεία

Σαράντα μέρες μετά τον τοκετό η λεχώνα δεν έβγαινε έξω απ' την πόρτα του σπιτιού της. Κανένα δε δεχόταν στο δωμάτιό της μετά το βασίλεμα του ήλιου. Μαζί της κοιμόταν η πεθερά της ή συγγενής γριά, που κάθε σούρουπο θυμιάτιζε το δωμάτιο. Μετά το σαράντισμα καθάριζαν το σπίτι και έπλεναν τα πράγματα στο ποτάμι. Το βράδυ της τελευταίας απ' τις σαράντα μέρες πεθερά και νύφη με το βρέφος πήγαιναν στην εκκλησία, όπου ο παπάς ευλογούσε τη λεχώνα με το τέκνο της. Το ίδιο βράδυ η λεχώνα κοιμόταν στο σπίτι της μητέρας της.

Οικογένεια
στην αυλή
του σπιτιού της

Το γάλα της λεχώνας: Στις περιπτώσεις που η λεχώνα δεν είχε αρκετό γάλα, υπήρχαν ένα σωρό μαγικοί τρόποι, με τους οποίους πίστευαν πως θα κατέβαζε. Ο κυριώτερος μαγικός τρόπος για να κατεβάσει η λεχώνα γάλα ήταν το «ράντισμα»: Σ' ένα ποτήρι νερό σταύρωναν ένα κάρβουνο λέγοντας τρεις φορές: «Όπως τρέχει το νερό, έτσι να τρέχει το γάλα». Έριχναν ύστερα το κάρβουνο στο ποτήρι και ράντιζαν τη λεχώνα. Στο τέλος της έδιναν να πιεί τρεις φορές από το ποτήρι.

Οι μοίρες

Πίστευαν παλιά πως τρεις μέρες μετά τη γέννηση έρχονται οι μοίρες για να γράψουν την τύχη του βρέφους. Έτσι το βράδυ της τρίτης μέρας μετά το τραπέζι («πουγονικό») έβαζαν κάτω από το μαξιλάρι του παιδιού μια φέτα ψωμί, για νά 'ρθουν οι μοίρες και να το «μοιράνουν».

Γυναίκες στο γνέσιμο.

Από την παιδική στην εφηβική ηλικία

*Τούμπου, τούμπου, τούμπου (τός)
'πό 'να τζάκι βγαίν' καπνός.
Μπαμπά αγκλίτσα φκιάξε μου,
μικρός να πάω στα στείρα¹.*

Δείχνει καθαρά το ταχτάρισμα τούτο την πεθυμιά, τον καημό των γονιών να ιδούν το παιδί τους με την αγκλίτσα στο χέρι να ακολουθεί το επάγγελμα του πατέρα του· ένα επάγγελμα αποκλειστικό στην Αετομηλίτσα των χρόνων εκείνων. Δεν ήταν και πιο μεγάλη ευτυχία για το γονιό από το να ιδεί το γιο του ν' αβγατίζει το βιος του

Στο προαύλιο του παλιού σχολείου. (Φωτ. 1939)

και τρανεύει το τσελιγκάτο του. Τα στείρα, το κοπάδι με τα πρόβατα που δε γεννούσαν, άκουγαν πρώτα το «σιούριγμα» του μικρού βλαχόπουλου, όταν γιομάτο ελπίδες ξεκινούσε για τη ζωή του· ελπίδες που ζωντάνευαν σε κάθε βέλασμα μικρού αρνιού, σε κάθε νέο κουδουνιού χτύπο.

1) Μετάφραση βλάχικου ταχταρίσματος, ιδ. «Βλάχικα δημοτικά τραγούδια», αρ. 4.

Το φύλαγμα των «φοραδιών», των κοπαδιών δηλ. από αλογομούλαρα, ήταν δουλειά που τη «φόρτωναν» στα μικρά παιδιά, πριν καλά - καλά μπουνε στην εφηβεία. Η δουλειά του στρουγγάρη ήταν κι αυτή στα καθήκοντα των αρσενικών παιδιών.

Το είχαν σε μεγάλη ντροπή νέος στα δεκάξι του ή στα δεκαεφτά του χρόνια να μην ήξερε να αρμέγει, να κουρεύει ή να φορτώνει και να «κάνει κουμάντο» το καρβάνι. «Τις πιο κακές κουβέντες άκουγες, μας είπαν οι γέροντες, αν η μέρα σ' έβρισκε στο χωριό· κι όταν τύχαινε νά 'σαι στο σπίτι σου, για να σε παινέψουν, έπρεπε να πας για ξύλα ή κάτι άλλο να κάνεις».

Νέοι του χωριού με την επίσημη φορεσιά τους. (Φωτ. 1935)

Η παληκαριά κάθε νέου μετριώνταν στο σάλαγο των γιδοπροβάτων ή στο δάμασμα βαρβάτων αλόγων· η νοικοκυροσύνη τους και το μεράκι τους στα σαμάρια, τα γκέμια και τις κουβέρτες των αλόγων τους.

Κάθε νέος όχι μόνο στα εφηβικά του χρόνια μα κι όταν αντρώονταν, όσο ο πατέρας του ζούσε και η υγεία του ήταν σε καλή κατάσταση, ήταν εξαρτημένος απ' αυτόν. Για τις οικονομικές κοινοπραξίες, τη διαχείριση της περιουσίας και οποιοδήποτε άλλο οικογενει-

ακό θέμα φρόντιζε ο αφέντης πατέρας. Η σχέση τούτη έπαυε να ισχύει από τη στιγμή που ο γιός άνοιγε δικό του σπιτικό.

Για τις κοπέλες από την παιδική τους ηλικία μέχρι το γάμο τους υπήρχε μόνο το νοικοκυριό της μάνας, ο αργαλειός και τα λοιπά του σπιτιού.

Παιδιά σαν ήταν, έβγαιναν συχνά - πυκνά στα σιάδια του χωριού να παίξουν τα παιχνίδια τους· κλείνονταν όμως στα σπίτια τους σαν τα χρόνια τους έφταναν, για να τραβήξουν την προσοχή των προξενητάδων.

Νέοι του χωριού με επίσημη ενδυμασία.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Η εφηβεία των κοριτσιών, μια ηλικία που τα έφερνε κοντά στο γάμο, ήταν γι' αυτά, ας μου επιτραπεί η φράση, ένα στάδιο προπαρασκευαστικό, που τα έκανε πιο κλειστά από κάθε άλλο στάδιο της ηλικίας τους. Σ' αυτή την ηλικία έπρεπε ν' αποτελειώσουν τα προικιά τους, που με τη γέννησή τους συνήθως οι μανάδες τα άρχιζαν· τότε έπρεπε νά 'ναι φρόνιμες και καλές, γιατί τότε γεννιώνταν η υπόληψή τους στο χωριό, τότε «έπαιρναν το όνομα». Καθημερινή έξοδος για τα κορίτσια δεν ήταν άλλη από 'κείνη στη βρύση για νερό. Κάπου - κάπου καμιά Κυριακή ή σχόλη θά βγαιναν στον Αι-Νικόλα να χορέψουν, να τα δουν τα παλικάρια.

Καθημερινή τους ασχολία, καθώς είπαμε, το νοικοκυριό και της προίκας το φτιάξιμο. Ψυχαγωγία; Τί άλλη από τα ερωτικά τραγούδια, που περνούσαν και ξαναπερνούσαν στων χειλιών τις άκρες, σανά θέλαν να δώσουν διέξοδο στον αγνό μπουμπουκιάσμένο έρωτα που δεν έβλεπε την ώρα ν' ανθίσει. Κάπου - κάπου σ' άλλους κόσμους έβαζαν τις μικρές βλαχοπούλες των γιαγιάδων για νεράιδες και βασιλόπουλα οι ιστορίες· έπρεπε «να δίνουν κι εκεί προσοχή»· τί θα είχαν να πουν κάποτε στα παιδιά τους;

Η υπακοή στα γονικά τους ήταν τυφλή. Οι σχέσεις με το άλλο φύλο ανύπαρκτες. Νά τι μας είπαν γυναίκες περασμένης ηλικίας, όταν τις ρωτήσαμε σχετικά με το θέμα τούτο: «Είχαμε και 'μεις τις αγάπες μας αλλά όχι όπως τώρα· τώρα τό 'χουν βγάλει τα μάτια. Κάθε κορίτσι είχε στην καρδιά ένα παιδί, μα να συναντηθούν ποτέ δεν τό 'καναν. Λίγες ήταν αυτές και το χωριό τις περιφρονούσε».

Ο Αετομηλιτσιώτικος γάμος

Προξενιά:

Η συνήθεια, που σε πολλά χωριά υπήρχε παλιοκαιρία, κρατούσε μέχρι πριν λίγα χρόνια και στην Αετομηλίτσα· ήταν δηλ. απαράβιαστος όρος και θεωρούνταν μεγάλη προσβολή, το να πάρει κανείς νύφη από ξένο χωριό, «παπούτσια υπό τον τόπο σου κι ας είναι μπαλωμένα». «Δε βάζαμε 'μεις ξένο αίμα στο χωριό», ακούς και σήμερα να μολογούν οι παλιοί. Εξαίρεση αποτελούσε το διπλανό χωριό Γράμμουστα, με το οποίο συχνά συμπεθέριαζαν.

Σαν οι νιοί και οι νιές έρχονταν στα χρόνια, όλο και πύκνωναν τα κουβεντολόγια γύρω στην τάβλα, σαν γιομάτιζαν, ή κοντά στο τζακι, σαν μαζεύονταν όλοι τα βράδια· όλο και ζωήρευαν οι φωνές καθώς διχογνωμούσαν για το ταίρι που θα 'παιρναν.

Το διάλεμα της νύφης ή του γαμπρού των παιδιών τους ήταν δουλειά των γονιών· αυτοί αποφάσιζαν να δώσουν και να πάρουν· αυτοί σιάζανε τα προξενιά και τέλος - τέλος γυρνούσαν να μάθουν και τις διαθέσεις των υποψηφίων· έτσι κι αλλιώς αυτές λίγο τις λογάριαζαν.

Τα προξενιά γίνονταν με τους προξενητάδες. Κάθε γονιός, πού 'χε το γιό του υποψήφιο, μπιστεύονταν σ' έναν προξενητή, συγγενικό ή όχι πρόσωπο, να πάει να ζητήσει νύφη.

Όταν ο προξενητής έκανε την πρόταση στην οικογένεια της κόρης, αν τα γονικά της λόγιαζαν πως ο γαμπρός δεν ήταν από καλό «σόι», αρνούνταν αυθαίρετα το συνοικέσιο. Σ' αυτή την περίπτωση ούτε που ρωτούσαν την κόρη τους. Αν όμως το σόι τους φαίνονταν καλό και έκριναν πώς ταίριαζαν να συμπεθεριάσουν, τότες έλεγαν το «ναι». Και εδώ η γνώμη της υποψήφιας δεν έπιανε τόπο· έτσι, μιας και ήξερε πως με την άρνηση τίποτα δεν κατάφερνε, αναγκάζονταν να υπακούσει και να προσαρμοστεί.

Ένας προξενητής τύχαινε πολλές φορές να τρέχει ολόκληρα μερόνυχτα και να χτυπά πόρτες σπιτιών, για ν' αποτελειώσει ένα προξενιό, που τού 'χαν μπιστευτεί. Λένε χαρακτηριστικά, πως κάποιος χωριανός για μια νύχτα πήγε σε δεκατρία σπίτια.

Αναφέραμε πιο πάνω τη λέξη «σόι». Ο όρος αυτός σημαίνει τη γενιά. Μπορούμε να πούμε τα σόια σκαλοπάτια της κοινωνίας του χωριού, κοινωνικές τάξεις, αφού αυτά καθόριζαν ακόμα και τους γά-

μους. Λένε οι γέροντες του χωριού, πώς μεγάλος σάλος γίνονταν, αν ένας ή μία από μεγάλο σόι έπαιρνε μία ή έναν από μικρό. Τέτοιες συζεύξεις νέων από σόια διαφορετικής κοινωνικής στάθμης τραγουδήθηκαν με μια σκωπτική διάθεση από τα χείλη του άγνωστου ποιητή.

Αυτή η συνήθεια νά 'ξετάζουν πρώτα την οικογένεια και τη γενιά του υποψήφιου κι ύστερα την προσωπικότητά του έχει αφήσει τ' αχνάρια της και στη σημερινή κοινωνία.

Το παράξενο στην όλη υπόθεση της προξενιάς είναι το ότι ο προξενητής παίρνοντας την εντολή άρχιζε την παγανιά στα σπίτια που είχαν κοπέλες, έτσι που αν το πρωί γύριζε σπίτι και έλεγε πως έγινε η δουλειά, ο γαμπρός θα ήθελε να μάθει, ποια ήταν η νύφη· αλήθεια, πού να 'ξερε σε ποια πόρτα τον δέχτηκαν.

Η συνήθεια, με την οποία τότε γίνονταν η προξενιά, σήμερα είναι καταδικάσιμη· είναι μια συνήθεια πατριαρχικής κοινωνίας, όπου ο PATER FAMILIAS καθορίζει την τύχη της γενιάς του. Ο γαμπρός και η νύφη ήταν καθαρά βουβά πρόσωπα στην όλη εξέλιξη της υπόθεσης, που άλλωστε ήταν θέμα μόνο δικό τους, θέμα ρυθμιστικό για τη ζωή τους.

Σίγουρα ο κάθε νιός μπορεί να έβαζε μια κοπέλα στο μάτι, αλλά από τη στιγμή που διάφοροι παράγοντες έπνιγαν τα όνειρά του, σταύρωνε τα χέρια και αφήνε την τύχη του στη «μπογιά» απ' τη μιά της γενιάς του και από την άλλη στην ικανότητα του προξενητή.

Όσο για την κοπέλα, δεν είχε παρά να πάρει το δίσκο και να κεράσει, άμα ο αφέντης της έπαιρνε την απόφαση να τη δώσει στον άνθρωπο που αυτός έκρινε για κατάλληλο.

Στην ιστορία της ανθρώπινης κοινωνίας είναι παρατηρημένο, πως κάθε συνήθεια, που με τη δύναμη της παράδοσης γίνονταν κατεστημένο, ήταν δύσκολο να αποβληθεί· δύσκολο γιατί στους παλιούς φαίνονταν στοιχείο ενωτικό, θεσμός που ήταν αδιάρρηκτα δεμένος με την πορεία και την τύχη της φυλής ή οποιουδήποτε άλλου κοινωνικού συνόλου· δύσκολο, γιατί το ξερίζωμά της από τους νέους έρχονταν στις ψυχές των γεροντότερων σαν νεωτερισμός με την κακή του έννοια· δύσκολο, γιατί ήταν συνδεδεμένο με την ανωτερότητα της συντήρησης, που πάντα υπάρχει και αντιστέκεται σε κάθε προοδευτισμό.

Στην Αετομηλίτσα της εποχής εκείνης επικρατούσε ένα οικογενει-

ακό δίκαιο πατριαρχικής οικογένειας, όπου η επιβλητικότητα του αυταρχικού αφέντη πατέρα σκέπαζε την προσωπικότητα και κατέβαζε το κεφάλι της κόρης ή του γιού, που ήθελαν κι αυτοί και είχαν το φυσικό ανθρώπινο δικαίωμα να διαλέξουν το σύντροφο της ζωής τους.

Βέβαια στις πλατιές κοινωνίες μια συνήθεια ή ένας νόμος, που δεν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της εποχής, αποβάλλεται με αγώνες ή και επαναστάσεις. Στη βλάχικη όμως χωριάτικη κοινωνία της Αετομηλίτσας η ίδια η αντίδραση, οι ίδιοι οι αφέντες πήραν την απόφαση να αφήσουν τη συνήθεια αυτή, που άπρεπα επικρατούσε. Πήραν αυτή την απόφαση, γιατί μόνοι τους πια το έβλεπαν, πως μια τέτοια συνήθεια κάθε άλλο παρά στην ψυχική ιδιοσυγκρασία νέων ανθρώπων ανταποκρίνονταν και στη δημιουργία ευτυχισμένων ζευγαριών οδηγούσε.

Καθώς λένε, αφορμή για το ξερίζωμα της συνήθειας στάθηκε ένας παράξενος αρραβώνας· ένας αρραβώνας, που κάθε άλλο παρά για τέτοιο έμοιαζε. Μολογάνε οι γέροντες του χωριού, πως κάποιος πατέρας δέχτηκε την πρόταση ενός προξενητή, να αρραβωνιάσει την κόρη του, μια κόρη, που μικρή έπαιζε την ώρα εκείνη στην εξοχή με τις φίλες της. Πατέρας και προξενητής έκλεισαν τον αρραβώνα και κουβέντιαζαν, όταν η κοπέλα τελειώνοντας τα παιχνίδια της γύρισε σπίτι το βραδάκι κουρασμένη· πού να 'ξερε η δόλια πως την περίμενε ο δίσκος στο τραπέζι για να κεράσει και να επισφαλίζει έτσι τον αρραβώνα της με τον «άγνωστο γαμπρό». Το γεγονός αυτό, κατά πως οι γέροντες τα λένε, συγκίνησε τους αφέντες και τους έσπρωξε να αναλογιστούν πάνω στο άδικο κατεστημένο και σιγά - σιγά να αρχίσουν να δίνουν πρωτοβουλία στους νέους.

Ο αρραβώνας και οι αρραβωνιασμένοι:

Απ' τη στιγμή που δίνονταν το «μανέτι»¹ οι δύο νέοι θεωρούνταν αρραβωνιασμένοι· αρραβωνιασμένοι όμως με την παλιά σημασία της λέξης. Σήμερα ο αρραβώνας φέρνει δυο νέους πολύ κοντά κι αφήνει μεγάλη ελευθερία στις σχέσεις τους. Παλιά από το «κλείσιμο» των αρραβώνων μέχρι τη μέρα του γάμου οι νέοι κρατούνταν μακριά

1) μανέτι: βλάχικη λέξη· σημαίνει το ενέχυρο και συμβολικά την υπόσχεση στην προκειμένη περίπτωση.

ο ένας από τον άλλο. Ο γαμπρός σπάνια πήγαινε στο σπίτι της νύφης· μα κι όταν πήγαινε, όσο και να το 'θελε, δεν έβλεπε την αρραβωνιαστικιά του. Κι αυτό, γιατί οι νέες συνήθιζαν, (αν συνήθεια μπορούμε να το πούμε αυτό), να κρύβονται και ν' αποφεύγουν τη συνάντηση με τον αρραβωνιαστικό τους.

Είπαμε πως ο αρραβώνας γίνονταν ύστερ' από προξενιά. Όταν ο προξενητής έπαιρνε το λόγο από τον πατέρα της νέας, έσπευδε να τον αναγγείλει στον πατέρα του νέου. Ύστερα οι του γαμπρού ειδοποιούσαν στο σπίτι της νύφης, ποιά μέρα θα πήγαινε ο πατέρας του γαμπρού, για να δώσει το «μανέτι».

Η ώρα που αυτός πήγαινε ήταν πάντοτε βραδινή. Τα έσοα στην επίσκεψη εκείνη γίνονταν ήταν τυπικά και πάγια. Μετά το καθορισμένο «μοαμπέτι»¹ με τα κάθε είδους «μασλάτια»² κερνούσε η νύφη τον πεθερό της κι αυτός με τη σειρά του της έδινε το «μανέτι», που ήταν μια χρυσή λίρα. Η νύφη έπρεπε, παίρνοντάς το, να του φιλήσει το χέρι. Πριν τους αποχαιρετίσει, έκλειναν τη μέρα, που θα έκαναν το γλέντι των αρραβώνων.

Η διάδοση των αρραβώνων γίνονταν μετά απ' αυτή την επίσκεψη του πεθερού στη νύφη.

Στο γλέντι οι του γαμπρού καλούσαν όλους τους συγγενείς από το απόγευμα της ίδιας μέρας.

Καθώς από το σπίτι του γαμπρού ξεκινούσαν για τη νύφη, έλεγαν το τραγούδι:

Για φέξε, φεγγαράκι μου, να πάω στην αγάπη μου·

φέξε ψηλά και χαμηλά, γιατί έχει λάσπες και νερά.

Ας πάω να δω τα μάτια μου, πώς τα περνά η αγάπη μου.

«Ν' εγώ φέγγω ως το πρωί, ποιός έχει αγάπη να πάει να δει».

Ας πάω να δω τα μάτια μου, πώς τα περνά η αγάπη μου·

μην ήβρ' άλλον κι αγάπησε και μένα μ' απaráτησε.

Μόλις η παρέα πλησίαζε στο σπίτι της νύφης τραγουδούσε:

Ξύπνα, περδικομάτα μου, ν' ήρθα στο μαχαλά σου·

χρυσή καδένα σου 'φερα, να βάλεις στο λαιμό σου.

1) συζήτηση.

2) θέματα συζήτησης.

Ξύπνα, περδικομάτα μου, κ' ήρθα στο μαχαλά σου·
χρυσά πλεξούδια σου 'φερα, να δέσεις στα μαλλιά σου.
Μας παίνεσαν το σπίτι σου κι αυτό τ' αρχοντικό σου·
μας είπαν είσαι όμορφη, είσαι και μαυρομάτα.

Με το τέλος αυτού του τραγουδιού έμπαιναν στο σπίτι. Στην αρχή πάντοτε ένα κορίτσι από το σόι της νύφης κερνούσε στους συμπέθερους λουκούμια. Για να παρουσιάζονταν η νύφη έπρεπε οι συμπέθεροι να τραγουδήσουν το τραγούδι:

- Καλημέρα σας, μώρ' συμπέθεροι.
Πού 'ναι η νύφη μας, το κοριτσάκι σας;
- Μέσα στον γκιούλ μπαχτσέ, στα τριαντάφυλλα:
τα τριαντάφυλλα μαζεύει, το βασιλικό μυρίζει.
- Τώρα να ρθει, να ρθει, να μας δεχτεί.

Στη συνέχεια η παρέα του γαμπρού έβγαζε στο τραπέζι ένα μπουκάλι τσίπουρο και κουφέτα· το ίδιο έκανε και η παρέα της νύφης. Ύστερα ανακάτωνε ο νουνός τα κουφέτα κι έπαιρνε τις βέρες, που ήταν μέσα σ' αυτά, και τις φορούσε στα δάχτυλα των νέων δίνοντας την ευχή: «Να μας ζήσουν και καλά στέφανα».

Η νύφη έπρεπε μετά να πάρει τα δώρα από το γαμπρό και να ντυθεί μ' αυτά· έτσι καλοντυμένη περνούσε και φιλούσε με τη σειρά ολουνών τα χέρια. Ύστερα τους κερνούσε και τελειώνοντας κάθονταν στο πλάι του γαμπρού. Τη στιγμή αυτή η μεγαλύτερη αδερφή του γαμπρού αρχίζει το τραγούδι:

- Νου ν' τι αράντι φιάτā νίκā
σhί νου γίνα λα νόι·
λα νόι άρι μούντς ανάλτς
σhι νου βας πότς τας τρετς

δηλ. – Μη γελαστείς, κόρη μικρή, στο σόι μας μην έρθεις·
έχει βουνά τετράψηλα, πόχουν βαρύ το διάβα.

Το τραγούδι συνέχιζε η παρέα της νύφης λέγοντας:

- Πιτρουνίκι βα μι αντάρου
σhι ιό λα βόι βας γίνου.

δηλ. – Χελιδονάκι θα γενώ, στο σόι σας θα έρθω.

Πάλι η αδερφή του γαμπρού:

– Νου ν' τι αράντι φιάτᾱ νικά
σῆι νου γίνα λα νόι
λα νόι άρι βάλια μάρι
σῆι νου βασ ποτς τας τρετς.

δηλ. – Μη γελαστείς, κόρη μικρή, στο σόι μας μην έρθεις
έχει μια λίμνη τρίσβαθη δύσκολο να περάσεις.

Η παρέα της νύφης:

– Πέσκου μάρι χα μι αντάρου
σῆι ιό λα βόι βασ γίνου.

δηλ. – Ψάρι τρανό θε να γενώ, στο σόι σας θα έρθω.

Η αδερφή του γαμπρού:

– Νου ν' τι αράντι φιάτᾱ νικά
σῆι νου γίνα λα νόι
λα νόι άρι σουάκρα σουά
σῆι νου βασ ποτς τας τρετς.

δηλ. – Μη γελαστείς, κόρη μικρή, στο σόι μας μην έρθεις
σέρτικη έχει πεθερά, μαζί της πως θα ζήσεις;

Η παρέα της νύφης:

– Σουάκρα αράο σῆι νόρα μπουνᾱ
ντάουλι βασ τριτσέμ.

δηλ. – Σέρτικη αν είναι η πεθερά και μάλαμα η νύφη,
θεμέλια θα βάλουμε σ' ευτυχισμένο σπίτι.

Η αδερφή του γαμπρού:

– Νου ν' τι αράντι φιάτᾱ νικά
σῆι νου γίνα λα νόι
λα νόι άρι κουμνάτι αράλι
σῆι νου βασ ποτς τας τρετς.

δηλ. – Μη γελαστείς, κόρη μικρή, στο σόι μας μην έρθεις
σέρτικες έχει αντραδερφές, μαζί τους πως θα ζήσεις;

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Η παρέα της νύφης:

– Κουμνάτι αράλι σιι νόρα μπούνᾱ
ντι αντούν' βασ ου τριτσέμ.

δηλ. – Εκειές κι αν είναι σέρτικες και φρόνιμη η νύφη,
αντάμα θα περάσουμε σε ζηλεμένο σπίτι.

Στη συνέχεια η παρέα της νύφης έπιανε το τραγούδι:

Καμάρι πόχουν τα πρόβατα και λεβεντιά τα γίδια·
καμάρι πόχει κ' ένας γαμπρός με τρεις καλές κουνιάδες.
Η μια σελώνει τ' άλογο, η άλλη το ξεσελώνει,
κ' η τρίτη η μικρότερη κρυφά τον κουβεντιάζει:
«Γαμπρέ, γιατί μας άργησες, χορτάριασε η αυλή μας
γαμπρέ, να ρθείς κάθε πρωί, να σκάσουν οι εχθροί μας.

Τα πιο πάνω τραγούδια ήταν απαραίτητα στο γλέντι των αρραβώνων. Εκτός όμως απ' αυτά τραγουδούσαν και άλλα διάφορα που τα συμπεριλαμβάνουμε στη συλλογή των δημοτικών μας τραγουδιών.

Ο χορός και το γλέντι που ακολουθούσε, συνεχίζονταν ως το πρωί.

Για μια βδομάδα από τη μέρα των αρραβώνων αν κανείς απ' του γαμπρού το συγγενολόι έβλεπε τη νύφη να πηγαίνει στη βρύση για νερό, έτρεχε να τη βρέξει.

Η νύφη απόφευγε πολύ το σόι του γαμπρού κι όταν το μπορούσε, κρύβονταν για να μη τους ανταμώσει· όταν όμως «σταύρωνε» κανέναν στο δρόμο έπρεπε να του φιλήσει το χέρι.

Την πρώτη Τετάρτη μετά τον αρραβώνα οι της νύφης καλούσαν το γαμπρό και τους δικούς του σε τραπέζι. Ως τη μέρα αυτή ο γαμπρός δεν πήγαινε καθόλου στο σπίτι της νύφης.

Ο γάμος:

Οι γάμοι στην Αετομηλίτσα γίνονταν όλοι σε μια μέρα· πάντοτε στις 20 του Ιούλη. Έρχονταν καλοκαίρια που τύχαινε να στεφανώνονται μαζί μέχρι και σαράντα ζευγάρια.

Τα σχετικά με την τέλεση του γάμου τα κανόνιζαν οι συμπέθεροι σε μια επίσκεψη που έκανε ο πατέρας του γαμπρού στο σπίτι της νύ-

φης ένα μήνα πριν. Στην επίσκεψη τούτη οι της νύφης εκτός από φαγητά ετοιμάζαν και γλυκίσματα, κυρίως λαγγίτες. Από τη μέρα εκείνη άρχιζαν κι από τις δυο μεριές οι προετοιμασίες.

Ο γάμος άρχιζε από την Πέμπτη, που καλούσαν τους συγγενείς. Την ίδια μέρα συγγενείς κοπέλες, ξέχωρα του γαμπρού και της νύφης, πήγαιναν στο δάσος για να φέρουν ξύλα («σουρτσιάλι»).

Νιόπαντρα.

Έπαιρναν μαζί τους μια κουλούρα και τυρί. Όταν έφταναν στο δάσος, η νουνά κοντά σε μια πηγή έσπαζε την κουλούρα και τη μοίραζε σ' όλες. Μετά το φαγητό έπιαναν το χορό. Ύστερα διακορπίζονταν στο δάσος και μάζευαν από ένα δεμάτι ξύλα ή κάθε μιά τους. Φορτώνονταν τα ξύλα στις πλάτες και ξεκινούσαν με τραγούδια για το χωριό. Η κοπέλα που τραβούσε μπροστά κρατούσε και το φλάμπουρο, ένα χλωρό κλαδί από οξυά με δεμένα ένα άσπρο μαντήλι και ένα μπουκέτο αγριολούλουδα, σύμβολα ευτυχίας και γονιμότητας της γης. Το έθιμο τούτο κατά τους μελετητές είναι λείψανο από την εποχή της αρπαγής των γυναικών με σημαία. Ο Κ. Κρυστάλλης θεωρεί το έθιμο ελληνικό· να τι γράφει στο πεζογράφημά του «οι βλάχοι της Πίνδου»: «Το φλάμπουρο είναι ελληνικωτάτη λέξις... Το μεταχειρίζονται και οι Καρακατσάνοι και οι λοιποί Βλάχοι καθώς και όλοι εν γενει οι έλληνες αγρόται...». Ο Heuzey θεωρεί το έθιμο καθαρά λατινικό διασωμένο με καταπληκτική ακεραιότητα από τους βλάχους.

Φτάνοντας στο σπίτι ξεφόρτωναν τα ξύλα και έβαζαν το φλάμπουρο στη στέγη· εκεί έμενε ώσπου τέλειωνε ο γάμος.

Το βράδυ της ίδιας μέρας καλούσαν πάλι τους συγγενείς «να κάνουν τα προζύμια». Για τη δουλειά τούτη είχαν δυο κιούπια¹, μέσα στα οποία έβαζαν το προζύμι με βασιλικό και βάια καθώς και τα δαχτυλίδια της νύφης και του γαμπρού. Το προζύμι το ανακάτωνε μια κοπέλα, που έπρεπε να ζουν οι γονείς της· το ανακάτωμα συνοδεύονταν από τραγούδια και τουφεκιές.

Την Παρασκευή η νύφη έδειχνε την προίκα της· όλες οι κυράδες του χωριού την επισκέπτονταν και όλες το είχαν να προσφέρουν δώρα.

Το Σάββατο το πρωί άρχιζαν και οι άλλες ετοιμασίες (σφαχτά, ψήσιμο κλπ). Οι συγγενείς και οι φίλοι βοηθούσαν οικονομικά όσους έκαναν γάμο προσφέροντας «κανίσκια»· πιο πρόθυμες οι προσφορές γίνονταν στις φτωχιές οικογένειες. Τα «κανίσκια» τα πήγαιναν την Παρασκευή ή το Σάββατο και ήταν ένα σφαχτό με μια κουλούρα. Πρώτος πήγαινε ο νουνός, του οποίου το «κανίσκι» το 'βαφαν κόκκινο, για να ξεχωρίζει.

Το απόγευμα της ίδιας μέρας έπαιρναν την προίκα. Δυο άλογα με

1) πιθάρι.

σεντόνια άσπρα και ένα μαντήλι δεμένο στ' αφτιά τους ήταν τα μέσα που την μετέφεραν.

Στην πομπή που ξεκινούσε από το σπίτι του γαμπρού, για να πάρει την προίκα, μπροστά τραβούσαν με χορούς και μπρατίμια· ύστερα οι οργανοπαίχτες και πιο πίσω τα άλογα και οι καλεσμένοι.

Υποδοχή τους περίμενε στο σπίτι της νύφης· «να μας ζήσουν και καλά στέφανα» ήταν η ευχή που συμπέθερος σε συμπέθερο έδινε. Δέχονταν ένα κέρασμα κι ύστερα έπιαναν όλοι το χορό· κάθε συμπέθερος έπρεπε να σύρει κι από έναν.

Ύστερα έπαιρναν την προίκα και τη φόρτωναν στ' άλογα. Έπρεπε, για να πάρουν τα μπρατίμια την προίκα, να δίνουν και χρήματα στις κοπέλες που την τακτοποιούσαν.

Η νύφη δεν παρουσιάζονταν στο πάρσιμο της προίκας· έμενε κρυμμένη.

Όλοι μαζί ξανά με την προίκα φορτωμένη έπαιρναν το μονοπάτι για του γαμπρού το σπίτι.

Το βράδυ του Σαββάτου έκαναν γλέντι στο σπίτι της νύφης· πήγαιναν εκεί και ο γαμπρός με τα μπρατίμια.

Τα χαράματα της Κυριακής πήγαιναν όλοι στην κεντρική βρύση του χωριού (λα σσιόπουτλου μάρλι)¹. Ο γαμπρός έφευγε λίγο πριν, για να περιμένει εκεί τη νύφη. Όταν η νύφη πλησίαζε, της έριχνε στο κεφάλι κουφέτα, ρύζι και κέρματα. Το κουφέτο είναι γλύκισμα κατεξοχή σύμβολο του γάμου, το ρύζι σημείο ρίζωσης, «ρίξε ρύζι να ριζώσει», και τα κέρματα σύμβολο πλούτου.

Στο δρόμο, καθώς απ' το σπίτι πήγαιναν στη βρύση, κρατούσαν δυο λάμπες ζερβόδεξα στο πλάι της νύφης· η ίδια κρατούσε στα χέρια της δυο γυάλινες κανάτες.

Η νύφη σε τούτη την τελετή φορούσε ένα μαύρο φόρεμα («δεύτερο») και πάνω στα μαλλιά της περασμένο είχε άσπρο στεφάνι.

Στη βρύση γέμιζε τις κανάτες κι ο αδερφός της τις άδειαζε· αυτό γίνονταν τρεις φορές. Τη στιγμή τούτη η παρέα τραγουδούσε τρεις φυσικά φορές το βλάχικο δίστιχο:

*Ούμπλα σόρα βιάρσα φράτε
σ'λι ντάι άπά αλί σουράτι.*

1) Στη βρύση τη μεγάλη.

δηλ. Γέμισ' αδερφή, άδειασ' αδερφέ
να δώσεις νερό στην αδερφάδα.

Το χύσιμο του νερού, που τρεις φορές γίνονταν (η μαγική δύναμη του τρία), ίσως ήταν πράξη αναλογικής μαγείας, για να τρέχουν τα καλά στα νιόπαντρα σαν το νερό στη βρύση. Σε άλλα χωριά της Ηπείρου, όπως αναφέρει στο βιβλίο του «ο ηπειρώτικος γάμος» ο Κ. Σιόντης, η νύφη, καθώς έχυνε το νερό, έλεγε τρεις φορές: «Από τ' εμένα λίγα κι από το Θεό πολλά. Όπως τρέχει το νερό, έτσι να τρέχουν τα καλά στο σπίτι μου».

Στιγμιότυπο από το γάμο: «στα στέφανα» (Φωτ. 1930)

Τέλος, με τις κανάτες γεμάτες γύριζαν πάλι στο σπίτι και συνέχιζαν το γλέντι.

Τα τραγούδια που έλεγαν, όσο όλα τούτα γίνονταν, τα αναφέρουμε στα νυφιάτικα δημοτικά μας τραγούδια.

Το μεσημέρι της Κυριακή γιομάτιζαν όλοι στο σπίτι της νύφης. Ύστερα τα μπρατίμια με μια πλόσκα γεμάτη τσίπουρο πήγαιναν σ' όλα τα σπίτια του χωριού και καλούσαν τους χωριανούς στα στέφανα.

Ο γαμπρός κι η παρέα του, πριν πάνε στην εκκλησία, τραβούσαν

στο σπίτι της νύφης, όπου εκείνη στολισμένη τους περίμενε στην πόρτα. Χαιρετώντας την κερνούσαν και χρήματα, ενώ εκείνη φιλούσε το χέρι τους. Ύστερα έδιναν στη νύφη ένα ποτήρι κρασί που έπρεπε να πιεί· κι αυτό τρεις φορές γίνονταν· αφού έπινε και το τρίτο πετούσε πίσω της το ποτήρι, για να σπάσει. Το σπάσιμο του ποτηριού για πολλούς λαογράφους συμβολίζει το σπάσιμο της παρθενιάς· ίσως όμως συμβόλιζε το σπάσιμο των κακών και το ξάνοιγμα μιας ευτυχισμένης ζωής για τα νιόπαντρα.

Τέλειωναν απ' όλα τούτα και ξεκινούσαν όλοι για την εκκλησία. Μπροστά τραβούσαν οι οργανοπαίχτες· ακολουθούσε μια κοπέλα που κρατούσε το δίσκο με τις λαμπάδες, το φόρεμα και τα στεφάνια· πιο πίσω έρχονταν ο γαμπρός με το νουνό, τα μπρατίμια και την παρέα του και την πομπή έκλεινε η νύφη και η παρέα της. Τη νύφη συνόδευαν τ' αδέρφια της.

Αποτελειώνοντας την τελετή των στεψεων στην εκκλησία, κινούσαν όλοι για το σπίτι του γαμπρού. Εκεί υποδέχοναν τη νύφη τα πεθερικά της. Η μάνα του γαμπρού έβαζε ένα σίδερο στην πόρτα, «για να είναι σιδερένιο», και ένα άσπρο πατάκι για την ευτυχία και την προκοπή. Στα χέρια της κρατούσε μια κούπα με γλυκό κρασί και μια με βούτυρο. Έπρεπε η νύφη να πάρει με το δάχτυλό της το βούτυρο και να κάνει το σημείο του σταυρού στην πόρτα αλείφοντας τρεις φορές. Το έθιμο τούτο το είχαν παλιά όλοι οι βλάχοι. Ο ξένος μελετητής Heuzey το θεώρησε καθαρά λατινικό¹, γιατί υπήρχε το ίδιο έθιμο και στους αρχαίους Λατίνους. Παρατηρεί ακόμα πως η λέξη *μχορ* = σύζυγος προέρχεται από το ρήμα *unho* = αλείφω, καθώς και το *unhto* = βούτυρο. Είναι δύσκολο όμως να συμφωνήσει κανείς μ' όλα τούτα, τη στιγμή που το έθιμο διατηρείται και σήμερα σε χωριά της Ελλάδας, που δεν κατοικούνται από βλάχους². Από το γλυκό που είχε στην άλλη κούπα έπρεπε η μάνα να κεράσει τα νιόπαντρα. Δεν ήξεραν οι χωριανοί που ρωτήσαμε να μας πούν τι συμβόλιζε το γλυκό· ωστόσο σε πολλά χωριά της Ηπείρου, που σώζεται το ίδιο έθιμο, λένε πως έδιναν μέλι στη νύφη, για να λέει πάντοτε καλές κουβέντες και γλυκές, όπως γλυκό είναι το μέλι².

1) Άπαντα Κρυστάλλη, «οι βλάχοι της Πίνδου»

2) Κ. Σιόντη, «Ηπειρώτικος γάμος»

Στο τέλος έδενε η πεθερά στο λαιμό της νύφης μια μαντήλα άσπρη και με τις ευχές της την οδηγούσε στο εσωτερικό του σπιτιού. Έμπαινε στο σπίτι κι ο υπόλοιπος κόσμος, για να δώσουν τις ευχές τους. Ύστερα έβγαιναν έξω, όπου δεν αργούσε ν' ανάψει ξανά το γλέντι.

Σαν έπαιρνε και σουρούπωνε, έφευγαν οι ξένοι και έμεναν μόνο οι συγγενείς, για να κάνουν τις προετοιμασίες για το βραδινό γλέντι. Ο γαμπρός καλούσε στο γλέντι όλο το χωριό· στο νουνό πήγαιναν με τραγούδια και χορούς να τον πάρουν μαζί με την παρέα του.

Από γλέντι Αετομηλιτσιώτικου γάμου (Φωτ. 1932)

Το γλέντι στο σπίτι κρατούσε ως το πρωί· είχε όμως και συνέχεια. Πήγαιναν όλοι μαζί στη βρύση του χωριού, όπου το γλέντι τραβούσε ως το μεσημέρι. Έβλεπες τότε τους γλεντζέδες στο αποκορύφωμα του κεφιού και του ξεφαντώματος· ξύλινες σούβλες, που 'χαν στην κορφή τους περασμένο μόνο το κεφάλι του σφαχτού, καθώς πάνω απ' τα κεφάλια τους χόρευαν μαζί τους, έδειχναν με το ρυθμό τους το βαθμό στο μεθύσι του καθένα· οι πλόσκες δεν ήξεραν από εξάντληση κι ήταν έτοιμες να περάσουν στο επόμενο χέρι να προσφέρουν το κοκκινέλι τους.

Το απόγευμα η νύφη φορούσε ξανά τα νυφικά της κι έβγαιναν όλοι στον Αι-Νικόλα¹, όπου «χορός τρανός θα γίνονταν». Στην αρχή-αρχή κερνούσαν τον κόσμο γλυκά, πού 'ταν προσφορά απ' το σόι της στη νύφη. Ύστερα έπιαναν το χορό διπλό, μέσα οι γυναίκες κι έξω οι άντρες. Τον άνοιγε πάντοτε ένας από τους πιο παλιούς του χωριού και το πρώτο τραγούδι, που το τραγουδούσαν όλοι μαζί και χόρευαν, ήταν το παρακάτω:

Από το γάμο· στο χορό της Δευτέρας («εβγάτ' αγόρια») (Φωτ. 1929)

*Εβγάτ' αγόρια στο χορό, κοράσια στα τραγούδια
να ιδείτε νύφη και γαμπρό·
να ιδείτε και να μάθετε πώς πιάνεται η αγάπη.
Από τα μάτια πιάνεται στα χείλη κατεβαίνει·
από τα χείλη στην καρδιά και στην καρδιά ριζώνει.
Στο Σιβιώτικο τον κάμπο περπατεί μια περιστέρα
περπατεί και καμαρώνει.
Μάσε κόρη μ' το σουγιά σου, σε μαλών' η πεθερά σου.*

1) Προαύλιο της ομώνυμης εκκλησίας του χωριού.

Ο χορός στο «εβγάτ' αγόρια»¹ κρατούσε ως τη νύχτα· με το τέλος του τέλειωνε και το πενταήμερο του γάμου.

Την πρώτη μετά το γάμο Κυριακή τα νιόγαμπρα μαζί με το συγγενολόι τους, τα μπρατίμια και το νουνό έπρεπε να εκκλησιαστούν. Μετά τον εκκλησιασμό το είχαν να κάνουν επισκέψεις· πρώτα - πρώτα πήγαιναν· στο σπίτι του νουνού, πριν μπουνε, στην πόρτα του σπιτιού, τραγουδούσαν:

*Και στο νούνo θε να πάμε
και λαγγίτες θε να φάμε.
– Κόψε νούνε 'κόμα 'πόψε.
– Έχω κι άλλα στο σιντούκι
έχω πέντε αρνιά ψημένα
κι άλλα δέκα σουβλισμένα.*

Σαν τέλειωναν και από τις άλλες επισκέψεις κατέληγαν στο σπίτι της νύφης, όπου η μάνα της τους έκανε τραπέζι.

Την Τετάρτη της βδομάδας που έμπαινε η μάνα της καλούσε τη νύφη μαζί με άλλες γυναίκες και τις «έβαζε στη ρόκα» να γνέθουν άσπρο μαλλί στην αυλή του σπιτιού. Όλες είχαν δεμένες στη μέση ωραίες κεντημένες μάλλινες ποδιές και στο κεφάλι άσπρες μαντήλες στολισμένες με πούλιες. Τότε έλεγαν: «λί ντισκλίντι κάλια μάσα αλί μβιάσι» (ανοίγει το δρόμο η μάνα στη νύφη). Από κείνη τη μέρα η νύφη έπιανε δουλειά στην πεθερά της.

1) Ο χορός και η όλη εκδήλωση του απογεύματος της Δευτέρας είχε πάρει την ονομασία τούτη από τον τίτλο του τραγουδιού που χόρευαν πρώτο.

Αετομηλιτσιώτες γέροντες με καθημερινή φορεσιά (Φωτ. 1960)

Ο θάνατος

Τα πριν από την τελευταία:

α) Προγνωστικά του θανάτου κατά τις αντιλήψεις του λαού:

1. Προμηνύματα από τα πτηνά ή άλλα ζώα.

Πολλές χαρακτηριστικές κινήσεις ή φωνές πτηνών ή άλλων ζώων στη λαϊκή αντίληψη ήταν (είναι και σήμερα στους κύκλους των ηλικιωμένων) προμηνύματα για το μέλλον. Ο φόβος και η αγωνία του θανάτου, που κυριαρχεί στον άνθρωπο, γέννησε μέσα του ένα σωρό δεισιδαιμονικές αντιλήψεις. Κάθε παραξενιά στον γύρω κόσμο είναι και ένα προμήνυμα· τις πιο πολλές φορές κακό· σπάνια καλό. Το σκυλί, που ουρλιάζει σαν λύκος, το πρόβατο, που βελάζει χωρίς λόγο, έχουν κάτι να προμηνύσουν στο λαϊκό άνθρωπο.

Από τις διηγήσεις ηλικιωμένων χωριανών και από ερωτήσεις, που τους κάναμε, συγκεντρώσαμε μερικά τέτοια χαρακτηριστικά προμηνύματα.

Θάνατος ή απλά κακό προμηνύεται στις εξής περιπτώσεις: Όταν το σκυλί ουρλιάζει σαν λύκος. Όταν η κότα κακαρίζει σαν κόκορας προς την Ανατολή. Όταν το πρόβατο βελάζει πολύ χωρίς λόγο. Όταν κράζει ο κόρακας, («Τ' έχεις βρε μαύρε κόρακα και σκούζεις και φωνάζεις; Μήνα διψάς για αίματα, γι' ανθρώπινα κεφάλια;...»). Όταν το άλογο συνουσιάζεται με τη μάνα του. Όταν συναντήσεις στο δρόμο σου φίδι, την ώρα που βασιλεύει ο ήλιος. Όταν οποιοδήποτε ζώο καθιστό κοιτάζει προς τη Δύση.

2. Προμηνύματα από εξήγηση ονείρων:

Το όνειρο στη λαϊκή αντίληψη είναι συνδεδεμένο περισσότερο από κάθε τι με τη μαντική. Κάθε ονειρική σκηνή έχει και την εξήγησή της. Κάθε πράγμα για την ονειρομαντεία αποτελεί και ένα σύμβολο.

«...Ξηγήσου, βλάμη μ', τ' όνειρο, ξηγήσου τ' όνειρό μου.
– Ο Μαύρος είν' ο χωρισμός κι η σέλα είν' του δρόμου
και το χρυσό μαντήλι σου είναι τα δάκρυά μου».

Σύμφωνα μ' όσα μας είπαν οι χωριανοί πάλι καταγράφουμε εδώ τα όνειρα, που προμηνύουν θάνατο: Αν δεις στο όνειρο να πέφτει η σκεπή του σπιτιού ή να καίγεται το σπίτι σου. Αν δεις πως βγάζεις δόντι και σε πονάει, θα πεθάνει κάποιος συγγενής σου· αν δε σε πονάει, ξένος. Αν σε δαγκώσει φίδι ή μαύρο σκυλί. Αν δεις τον εαυτό σου ξυρισμένο. Αν δεις να γίνεται γάμος. Αν δεις πως ασβεστώνεις το σπίτι. Αν δεις ότι είσαι τυφλός. Αν δεις τον εαυτό σου τυλιγμένο σε μαλιώτο¹. Αν δεις αρκούδα στο σπίτι σου, είναι ο χάρος. Αν δεις ότι πνίγεσαι σε νερό. Τέλος, αν δεις στο όνειρό σου πως είσαι στα λευκά ντυμένος, «το χάρο παντρεύεσαι».

3. Προμηνύματα από ορισμένες κινήσεις ή εκφράσεις του αρρώστου:

Στο κρεβάτι που κανείς αφήνει την τελευταία του πνοή, μπρός στο αντίκρουσμα του χάρου, δεν έχει παρά να ετοιμάζεται για τον πηγισμό στον άλλο κόσμο· δεν έχει παρά να συλλογιέται τους «τόπους», που τον περιμένουν, και πολύ περισσότερο τους ανθρώπους, που πριν απ' αυτόν πήγαν εκεί. Έτσι, «ταιριάζεται και σιάζεται», καμιά φορά στρίβει και το μουστάκι του, και κάπου - κάπου τον ακούς να μιλά με ανθρώπους που δε βλέπεις πλάι του· στο τέλος θα ζητήσει να δει και τ' αγγόνια του. Όλες αυτές οι αντιδράσεις κάθε ετοιμοθάνατου είναι πραγματικά σημάδια πως πλησιάζει η ώρα του. Συνοψίζοντας τα όσα μας διηγήθηκαν προμηνύματα για το θάνατο είναι οι εξής κινήσεις και εκφράσεις του αρρώστου: Αν ο άρρωστος «ταιριάζεται και σιάζεται», λένε πως ήρθε η ώρα του. Στο κατώφλι του κάτω κόσμου βρίσκεται, αν παραμιλά και συζητά με πεθαμένους. Αν τον δεις και ζητά τους δικούς του, είναι πεθυμιά του να τους δει για τελευταία φορά.

β) Συγχώρεση: Η ευχή προς τα τέκνα

Ο ετοιμοθάνατος, όταν κοντά του ένιωθε το χάρο, ζήτηγε τα παιδιά του ή και τα εγγόνια του, για να τους δώσει την ευχή του: «Όσα μαλλιά έχω στο κεφάλι μου, τόσα νά 'ναι τα καλά στη ζωή σας», τους έλεγε· «Εφτά σπίτια ν' ανοίξεις» ή «μελίτσι προκομένο νά

1) κάπα.

ἴσαι». Τέτοιες ἦταν οἱ ευχές που ἔδινε ἀγκαλιάζοντας καὶ φιλώντας ἓνα - ἓνα τὰ παιδιὰ του.

γ) Μετάληψη

Ἡ μετάληψη ἦταν ἀπαραίτητη γιὰ κάθε ετοιμοθάνατο. Πίστευαν πως «αν πεθάνεις ἀμετάλαβος, μένουν οἱ ἀμαρτίες ἀπάνου σου». Ἡ μετάληψη γινόταν ἀπὸ τὸν παπά, που κρατοῦσε στὸ ἓνα χέρι του τὸ ποτήρι καὶ στὸ ἄλλο ἓνα καντήλι.

δ) Το ψυχοράγημα

«Πῆρε τὸ εἰδοποιητήριο» ἢ «μας χαιρετάει» καὶ πολλές παρόμοιες φράσεις ἀκούονται στους κύκλους τῶν γνωστῶν του, ὅταν ὁ ἀρρώστος ψυχομαχεῖ.

Τὸ ψυχοράγημα ἦταν (καὶ εἶναι) συνδεμένο με πολλές δοξασίες σχετικές με τὴ ζωὴ τοῦ ἀρρώστου. «Δεν εἶχι τὸν Ἄγγιλου, εἶχι τὸν Διάβουλου», λένε γιὰ κείνον που υποφέρει στὸ ψυχοράγημα. Ἐνῶ ἀντίθετα, «τι καλὸς ἀνθρώπους ἦταν», γιὰ κείνον που εὐκόλα παραδίνει τὴν ψυχὴ του.

Στις περιπτώσεις που ὁ ἀρρώστος ἀργούσε νὰ ξεψυχήσει καὶ ὑπόφερε, υπῆρχαν οἱ σχετικὲς πράξεις καὶ μαγανείες, που ἀπέβλεπαν στὴν πρόσκληση τοῦ θανάτου· πολλές ἀπ' αὐτὲς σώζονται ἀκόμα καὶ σήμερα. Ἐπρεπε συγγενῆς γυναῖκα νὰ πάει στὴν ἐκκλησία, ν' ἀνάψει κεριὰ καὶ νὰ παρακαλέσει: «Θεέ, μην τὸν τυραννάς». Ἐπρεπε ὁ παπὰς τοῦ χωριοῦ νὰ τὸν «διαβάσει». Ἀν με κανέναν ἦταν μαλωμένος καὶ δε μιλούσε, ἐπρεπε αὐτὴ τὴν ὥρα «νὰ σχωρεθοῦν». Ἀν στὴν ξενιτιὰ εἶχε κάποιο ἀγαπημένο του πρόσωπο, που πάντα τὸ περιμένε, ἐπρεπε νὰ του δείξουν μιὰ φωτογραφία του, «νὰ του φύγει ὁ καημός». Καὶ ἡ μαγεία δε μπορούσε νὰ λείψει ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐκδήλωση τοῦ λαοῦ· ξεκάρφωναν ἓνα σανίδι ἀπὸ τὸ πάτωμα τοῦ δωματίου, γιὰ νὰ ξεκαρφωθεί ἡ ψυχὴ τοῦ ἀρρώστου, ὅπως τὸ σανίδι. Πίστευαν ἀκόμα πως δεν ἐπρεπε κανεὶς νὰ φωνάξει πάνω στὸ ψυχοράγημα, γιὰτί «γυρίζει πίσω ἡ ψυχὴ». Ἐπίσης τὴν ὥρα ἐκείνη ἐπρεπε νὰ φύγουν ὅλοι ἀπὸ τὸ δωμάτιο ἐκτὸς ἀπὸ ἓναν.

Τα μετά την τελευταία:

«Λᾱ σ' αστιάσι κᾱντήλα» (= του 'σβησε το καντήλι), ακούς να σιγοψιθυρίζεται από στόμα σε στόμα, σαν κανείς χωριανός πεθαίνει. Άλλοι «λ' ιαρά γραψίτᾱ πᾱνᾱ τώρα» (= του ήταν μέχρι τώρα γραμμένο), αν είναι νέος, η «σ' ᾱρσι λόκλου» (= κᾱηκε ο τόπος). Για τους γέροντες τι θα είχε να πει κανείς παρά «σκᾱπᾱ λάιλου» (= γλύτωσε ο δόλιος) η «σῆ αντουνᾱ τρούπλου» (= το σ'μάζωξε το κορμί του).

Μετά την εκπνοή του ᾱρρωστού οι δικοί του πρώτα - πρώτα καλούσαν όλους τους συγγενείς· η αναγγελία του θανάτου γίνονταν κατά κανόνα σιωπηλά, χωρίς κοπετούς και κραυγές, εκτός από τις περιπτώσεις απροόπτων θανάτων· βλέπεις, και σήμερα ακόμα, σ' αυτές τις περιπτώσεις γυναίκες να τραβούν τα μαλλιά, να χτυπούν με τις παλάμες το σώμα και να τρέχουν, σκορπίζοντας στριγγλώδεις κραυγές, προς το μέρος, όπου ο παθών βρίσκεται. Ὑστερα ἐκλείνουν¹ τα μάτια, ἔδεναν το στόμα, τα χέρια και τα πόδια του νεκρού και τον ἔστρεφαν με το κεφάλι προς την Ανατολή. Ἀπαραίτητο ἦταν να ανοίγουν και τα παράθυρα του σπιτιού. Στο πλάι του νεκρού οι σπιτικοί ἄναβαν μια μεγάλη λαμπάδα κι ο κόσμος, που ἔρχονταν, ἔβαζαν ἐκεῖ κεριά. Ἀπάνω του ἔριχναν θυμίαμα και λουλούδια. Σ' ὅσους πήγαιναν ἀπὸ σκοτάδι και στους παπάδες ἔβαζαν ἓνα μπουκάλι με νερό, το φριξογέρι. Ὅταν τους ξέθαβαν, ἔπαιρναν το νερό και το χρησιμοποιούσαν σαν γιαιτρικό για τον τρόπο, τη φρίξη.

Ο νεκρός κάθε φορά είναι εκείνος, που θα μεταφέρει το πεσκέσι του ἐδῶ ἀνθρώπου προς το ἀγαπημένο του πρόσωπο, που 'ναι στον ἄλλο κόσμο. Ἐτσι βλέπεις ἓνα νεκρικό κρεβάτι γεμάτο ἀπὸ γλυκά, φρούτα και χρήματα, χαιρετίσματα για τους νεκρούς. Είναι η πίστη για μια ἄλλη, μετὰ το θάνατο, ζωή.

Η ἔκφραση του προσώπου του νεκρού εἶχε κάτι να προμηνύσει στους ζωντανούς· κάτι για το μέλλον, σχετικό πάλι με το θάνατο. Ἀν ἦταν γελαστός, «θα πάρει κι ἄλλον» ἔλεγαν· σαν ἦταν ὁμως «φαρμακωμένος», ἦταν σίγουροι πως θα ζήσουν. Ἀν τα μάτια του καμιά

1) [Μιλᾱμε με παρατατικό, ἐνῶ σε πολλὰ σημεία θα μπορούσαμε με ἐνεστώτα, γιατί με την ἐξάλειψη πολλῶν ἀπὸ τις συνήθειες θα ἀναγκαζόμαστε να παίζουμε με τους χρόνους].

φορά δεν έκλειναν, έλεγαν, πως ζητούσε κι άλλον να δει· να τον δει νά 'ρχεται από κοντά.

Αφού τον ξύριζαν και τον έπλεναν ακολουθούσε το άλλαγμα· τον άλλαζε ο πιο ψύχραιμος· όσα χρήματα έβρισκε πάνω του («πικούλιου»), τα έπαιρνε. Η φορεσιά που του 'βαζαν ήταν το καλό κοστούμι του. Αν ήταν νέος του 'βαζαν τα γαμπριάτικα· στους ανύπαντρους έβαζαν και στέφανα. Τα παπούτσια έπρεπε να ήταν «αλαφρά», γιατί πίστευαν, πως σαράντα μέρες περπατούσε ο νεκρός στα μέρη, που σ' όλη του τη ζωή περπάτησε.

Τον είχαν έτοιμο όλοι οι γερόντοι τον ρουχισμό τους για τον τάφο· «στράνιλι ντι σάνάτατι» (ρούχα της υγείας) τα 'λεγαν και τα είχαν προσεχτικά βαλμένα σε μια άκρη απ' την κασέλα.

Τον φύλαγαν πάντα το νεκρό, νύχτα και μέρα, μην πηδήσει από πάνω του καμιά γάτα ή κότα ή κάποιο άλλο ζώο και βρουκολακιάσει. Τον κρατούσαν επίσης σκεπασμένο καλά, μη γίνει φαντασμα.

Το μοιρολόγισμα του νεκρού ήταν των γυναικών καθήκον· στο κεφάλι του η μάνα και γύρω - γύρω οι άλλες θλιμένα έλεγαν μοιρολόγια και κάπου-κάπου μεσόστιχα ξεφωνούσαν κλαψιάρικα το επιφώνημα «ουαϊ-εουαϊ». Για μοιρολόγια έλεγαν και τραγούδια της ξενιτιάς· στους ανύπαντρους και νυφιάτικα τραγούδια. Πολλές φορές αυτοσχεδίαζαν στη στιγμή στίχους με λόγια από τη ζωή και τα έργα του νεκρού. Το μοιρολόι σταματούσε πάντα με το βασίλεμα του ήλιου.

Συγγενικά πρόσωπα του νεκρού ξενυχτούσαν το βράδυ στο πλάι του, κι άλλος τα όσα είχε ζήσει μαζί με τον «σ'χωρεμένο» έφερνε στο νου του, άλλος μολογούσε πράματα που 'δειχναν την καλοσύνη του κι άλλος, πιο μασλατάς, πετούσε και μερικές γκάφες από τη ζωή του· που και που άκουγες και κανένα παραμύθι, καμιά ιστορία και τίποτα αινίγματα· δεν έλειπαν και οι τρομαχτικές διηγήσεις για πεθαμένους και φαντάσματα.

Η ταφή:

Το «σεντούκι» για το νεκρό το έφκιαχναν στην αυλή του σπιτιού συγγενικά πρόσωπα, φίλοι ή και κάποιος μαραγκός.

Την ώρα που σήκωναν το νεκρό οι συγγενείς γυναίκες πήγαιναν

στα σπίτια τους και άδειαζαν τα αγγειά από νερό και τα αναποδογύριζαν βάζοντας πάνω τους μια πέτρα· έχυναν το νερό, για να έφευγε το κακό. Ξαναγέμιζαν τα αγγειά μετά την ταφή.

Όταν τον έβγαζαν έξω, έσβηναν το καντήλι, που, μόλις πέθανε, του είχαν ανάψει, και έχυναν έξω το λάδι.

Πριν τον κινήσουν για την εκκλησιά, κοίταζαν να έχει απάνω του παράδες και να φοράει του γάμου του το δαχτυλίδι. Αν τα μάτια του ήταν ανοιχτά, τα σκέπαζαν με θυμίαμα και λουλούδια.

Το νεκρό σήκωναν συγγενείς και φίλοι. Την ώρα της εκφοράς το πρόσωπό του το σκέπαζαν. Στην πομπή, που ξεκινούσε από το σπίτι για την εκκλησία κι από 'κει για το νεκροταφείο, μπροστά πήγαινε το φέρετρο, παραπίσω ο παπάς με τα μανουάλια και ακολουθούσε ο πεθαμένος· την πομπή έκλεινε ο κόσμος.

Τα νιόπαντρα δεν πήγαιναν σε κηδείες. Σε θάνατο πρωτότοκου παιδιού δεν επιτρέπονταν να παραβρίσκονται οι γονείς του. Οποιονού του πέθαινε η γυναίκα και είχε σκοπό να ξαναπαντρευτεί, το είχαν να μην τη χαιρετάει.

Μετά την σχετική λειτουργία στην εκκλησία τραβούσαν για το νεκροταφείο. Οι τάφοι εκεί ήταν συνήθως οικογενειακοί. Τη γούρνα για το νεκρό την έσκαβαν συγγενείς του.

Πριν τον ενταφιάσουν, του έλυναν τα μέλη του σώματός του, που του 'χαν δέσει. Το μαξιλάρι του το γέμιζαν με χώμα.

Όταν τον έβαζαν στη γούρνα, ο παπάς τον ράντιζε με λάδι, ενώ ο κόσμος έριχναν όλοι από λίγο χώμα. Το καντήλι με το λάδι στο τέλος το έσπαζαν. Πάνω από το καπάκι του «σεντουκιού» έβαζαν μία πέτρα, «για να μη φύγει και βρυκολακιάσει ο πεθαμένος». Τα κοσμήματα του νεκρού συνήθως τα άφηναν πάνω του.

Κάτω από το σταυρό του τάφου και κοντά στο καντηλάκι του έβαζαν και ένα μπουκάλι με νερό, «για να δροσίζεται».

Στο τέλος, μετά την ταφή, δύο γυναίκες στην πόρτα του νεκροταφείου μοίραζαν μες από πλεχτά κάνιστρα λουκούμια ή άλλα γλυκίσματα και «στάρι». Κρατούσαν εκεί κι ένα γκιουμάκι νερό με μια πετσέτα, για να πλένουν τα χέρια.

Στο σπίτι του νεκρού, όταν ξαναγύριζαν, έπλεναν πάλι τα χέρια. Η συχνή νίψη των χεριών, είναι εύκολο να καταλάβει κανείς, πως ήταν συμβολική· συμβόλιζε το πλύσιμο του κακού. Οι σπιτικοί κερ-

νούσαν κονιάκ και καφέ και μοίραζαν για «σχώριο» «στάρι». «Σχουριμένος νά 'ναι», «Καλόν παράδεισο», «ζωή σε λόγου σου», «να σας ζήσουν τα άλλα», «και στις χαρές», ήταν οι ευχές που ο κόσμος έδινε.

Για τους ανθρώπους, που βοηθούσαν στην όλη τελετουργία, υπήρχαν ειδικά δώρα· για τον παπά, για κείνον που μετέφερε το καπάκι από το φέρετρο και για τους τέσσερις που σήκωναν το νεκρό πετσέτες· για τα παιδιά με τα μανουάλια μαντήλια.

Μνημόσυνα

Μνημόσυνα για κάθε νεκρό έκαναν στις τρεις μέρες από το θάνατό του, στις εννιά, στις είκοσι, στις σαράντα, στα τρία χρόνια και στην ανακομιδή (στα τρία ή πέντε χρόνια).

Πένθος

Οι γυναίκες σε θάνατο δικού τους ανθρώπου μαυροφορούσαν σαράντα μέρες, ένα χρόνο ή και σ' όλη τους τη ζωή, ανάλογα με τη συγγένεια. Οι άντρες έδεναν στο βραχίονα κορδέλα μαύρη· αν πέθαινε η γυναίκα τους στο δεξιό· αν άλλο πρόσωπο στον αριστερό. Το πένθος δείχνονταν και με την αποχή από διάφορες κοινωνικές εκδηλώσεις, γλέντια, γιορτές κλπ. Η διάρκεια γενικά του πένθους εξαρτιόταν από τον άνθρωπο που πέθαινε. Γυναίκες, που έχαναν άντρα ή παιδί τους, πενθούσαν «διά βίου». Σε θάνατο ανθρώπου περασμένης ηλικίας το πένθος ήταν τυπικό και κρατούσε ένα χρόνο.

Θάνατος νηπίων

Όταν κανένα νήπιο πέθαινε και ήταν αβάφτιστο, το βάφτιζαν στην εικόνα και το έθαβαν χωρίς παπά και τιμές. Μνημόσυνα δεν έκαναν ούτε και ανακομιδή.

Από την καθημερινή ζωή γλέντι.

Γλέντι στη δεκαετία του 1960.

Έθιμα

ΓΚΑΛΙΑΤΑ

Παραμονή απ' τ' Αι-Γιαννιού τη μέρα (24 Ιουνίου) όλα τα κορίτσια του χωριού, παρέες - παρέες, μ' ένα μπακρατσάκι ή μια κανάτα, (ίσως παλιότερα με καρδάρι, από το οποίο πήρε και την ονομασία το έθιμο: γκᾱλιάτα στα βλάχικα σημαίνει καρδάρι), περνούσαν με τραγούδια από τις τρεις βρύσες και γέμιζαν νερό. Το αγγείο το στόλιζαν με αγριολούλουδα, σύμβολα γονιμότητας της γης. Μέσα έριχναν ένα ασημικό, δαχτυλίδι ή νόμισμα ή ένα άλλο σημάδι, σύμβολο ευτυχίας. Το ασημικό αυτό είχε να προσφέρει στις κοπέλες και κάτι άλλο, τη μαντεία: Αν την άλλη μέρα έβγαζαν το ασημικό καθαρό από το νερό, το είχαν σε καλό· σύντομα θα παντρεύονταν και το σπίτι τους θα ήταν ευτυχισμένο. Αν το ασημικό «μαύριζε», το προξενιό θ' αργούσε νά 'ρθει και η ευτυχία μακριά θά 'ταν απ' το σπίτι.

Σ' όλο το χρονικό διάστημα της περιφοράς των κοριτσιών στις βρύσες του χωριού τα τραγούδια της αγάπης και του γάμου διαδέχονταν το ένα το άλλο. Εδώ θ' αναφέρουμε δυο χαρακτηριστικά τραγούδια, που τα τραγουδούσαν αποκλειστικά τη μέρα αυτή.

Το πρώτο είναι ένα βλάχικο δίστιχο, που το έλεγαν τρεις φορές τη στιγμή που γέμιζαν νερό από τις βρύσες:

Λιάτς γκᾱλιάτα, ντούτι 'ν τράπου

κου κουσίτσι γκάλμπι, φάτσα ντι τριαντάφυλλι.

(Το καρδάρι πάρε το και τράβα 'κει στο ρέμα

με τις ξανθιές πλεξούδες σου, τριανταφυλλένια όψη).

Το δεύτερο είναι ένας διάλογος ανάμεσα σε μια παρέα κοριτσιών, που προσκαλούν μια φίλη τους να τις ακολουθήσει στη βρύση, και στη νέα αυτή, που αρνείται λέγοντας πως είναι αρραβωνιασμένη:

– Αι μουσσιάτα λα φᾱντᾱνα.

– Ντούτσ' β' βόι, κα ιό νου γίνου,

κα ντάντα μι ισουσί

αουάλτατζ Ντουμᾱνικα.

Νέλου κουράτου νι α'ντούσιρᾶ
σ' τσίντζι φλουρίι γκάλμπινι
μπᾶϊράτι πι ουτράι
σπιντζουράτι πι γκιουρντάνου
σχι αμβᾶρτίτι του κᾶφτάνου.

- Έλα να πάμε ν' έμορφη όλες μαζί στη βρύση
- Σύρτε, κι εγώ δεν έρχομαι, τ' είμ' αρραβωνιασμένη·
μ' αρραβώνιασε η μανούλα επροψές την Κυριακή.
Μαλαματένιο μου 'φεραν, καθάριο δαχτυλίδι
και πέντε λαμπερά φλουριά δεμένα στο μετάξι...

Το βράδυ της ίδιας μέρας, αφού λούζονταν οι κοπέλες με το νερό που έπαιρναν, πριν κοιμηθούν έλεγαν μερικούς στίχους, τους οποίους παραθέτουμε:

- Τ' Άι-Γιαννη τ' αγιασματάκια,
ιού ντουρνίσι ασιάρα νουάπια;
- Τού λιλίτσι σχι του βιντιάτσᾶ,
ντε νι λουαί ούνᾶ αβιάστᾶ μσσιιάτᾶ
κου κουσίτσι γκάλμπινι, φάτσα ντι τραντάφυλλι.
- Τ' Άι-Γιαννίου τ' αγιασματάκια,
πού κοιμήθης χθες το βράδυ;
- Στα λουλούδια, στα λιβάδια
κι όμορφη νύφη επήρα
με τις πλεξούδες τις ξανθιές τριανταφυλλένια όψη.

Τη νύχτα στον ύπνο τους έβλεπαν πάντα όνειρο σχετικό με το γάμο τους.

Δε θα πρέπει επίσης να παραλείψουμε ότι τη μέρα αυτή οι στέγες των σπιτιών στολίζονται με κλαδιά και αγριολούλουδα.

Το πρωί της 24ης Ιουνίου όλοι οι χωριανοί έβγαιναν σε μια γειτονική τοποθεσία (σίτα), όπου έψηναν και γλεντούσαν όλη τη μέρα. Σκοπός της εξόδου αυτής ήταν η γνωριμία των νέων για το ξεκίνημα των προξενιών. Η κλειστή κοινωνία του χωριού δεν έδινε ευκαιρίες για τη γνωριμία των δύο φύλων· η μόνη έξοδος της ανύπαντρης

κοπέλας ήταν στη βρύση για νερό· μα και στη βρύση πήγαινε χαράματα:

*«Γλυκοχαράζουν τα βουνά κι ο Αυγερινός τραβιέται
παν τα πουλάκια στις βοσκές κι οι έμορφες στις βρύσες...»*

Έτσι ήταν ανάγκη να καθοριστεί επίσημα μια μέρα για τη γνωριμία των νέων, φυσικά την «εξ όψεως» γνωριμία, για να διαλέξει κάθε παλικάρι τη νύφη του.

Η μέρα τ' Αι-Γιαννιού ήταν η πιο κατάλληλη για το σκοπό αυτό, καθόσο είχε συνδεθεί τόσο με τη μαντεία για την πρόγνωση της τύχης των κοριτσιών. «Ριζικάρης» λέγεται σε πολλά μέρη της Ελλάδας ο Αι-Γιάννης, γιατί φανερώνει το ριζικό. «Φανιστής» αλλού, γιατί φανερώνει την τύχη. Άλλωστε η μέρα αυτή αφιερωμένη στις ανύπαντρες κοπέλες και ιδίως σ' αυτές που ήταν έτοιμες να δεχτούν προξενητάδες· αυτό μας λέει ο στίχος του τραγουδιού:

«— Σύρτε, κι εγώ δεν έρχομαι, τ' είμαι αρραβωνιασμένη».

Μια γενική θεώρηση του εθίμου θα φέρει μπροστά μας μια θρησκευτική γιορτή μ' ένα σωρό δεισιδαιμονίες και μαντικές μεθόδους· έναν άγιο φορτωμένο με ειδωλολατρικές ιδιότητες. Από τρεις βρύσες έπαιρναν νερό, τρεις φορές έλεγαν το δίστιχο τη στιγμή που γέμιζαν το αγγείο· η μαγική δύναμη του αριθμού «τρία» στη λαϊκή αντίληψη. Με λουλούδια στόλιζαν το αγγείο, λουλούδια έριχναν στη στέγη· τα λουλούδια συμβολίζουν τη γονιμότητα της γης: «να βγάλ' η γης χορτάρι». Με ασημικό προμάντευαν την τύχη τους· σύμβολο ευτυχίας το ασήμι.

ΑΔΕΛΦΟΠΟΙΪΑ (ΦΟΥΡΤΑΤΣ ΠΙ ΒΑΓΓΕΛΙΟΥ)

Έθιμο, κατά το οποίο πολλοί νέοι, συνήθως πάνω από δέκα, και μια νέα συνομολογούσαν ανάμεσά τους σχέσεις αδερφών. Οι νέοι ονομάζονταν «φουρτάτς» (μπράτιμοι) και η νέα «σουράτα» (αδερφάδα).

Η σύναψη της αδελφοποιΐας γίνονταν με ιεροτελεστία στην εκκλησία κατά τον ακόλουθο τρόπο: Στο κέντρο της εκκλησίας σχημάτιζαν έναν κύκλο οι νέοι και στη μέση έμπαινε η νέα· έτσι ο ιερέ-

ας τους σκέπαζε με το πετραχήλι και διάβαζε μια ευαγγελική περικοπή. Στο τέλος φιλούσε ο ένας τον άλλον και από 'κείνη τη στιγμή οι σχέσεις τους ήταν καλύτερες κι από αδερφικές.

Η συνομολόγηση αυτή της αδερφοσύνης όριζε τα εξής: Δεν επιτρέπονταν ο γάμος ανάμεσα στους αδερφοποιτούς και στην σταυραδερφή· επίσης δεν επιτρέπονταν και σε αδερφό του αδερφοποιτού να παντρευτεί τη σταυραδερφή του αδερφού του. Η κλεψιά και κάθε άλλη ατιμία ανάμεσα στους αδερφοποιτούς ήταν από τις βασικές απαγορεύσεις που όριζε το έθιμο. Μια άλλη υποχρέωση που είχαν οι νέοι απέναντι στη νέα ήταν να της κάνουν κάθε χρόνο και ένα δώρο. Όταν, τέλος, κανένας από τους αδερφοποιτούς (φουρτάτς) παντρεύονταν, οι άλλοι έπρεπε να του φέρουν δώρα.

Χαρακτηριστικό του εθίμου τούτου ήταν ότι δεν γίνονταν διάκριση τάξεων και φυλών. Ενώ σε άλλα θέματα, όπως π.χ. στο θέμα του γάμου, η κοινωνία του χωριού ήταν πολύ συντηρητική στο θέμα της επιμειξίας ανάμεσα σε διαφορετικές τάξεις και φυλές, στην αδελφοποιία βλέπουμε νέους από διαφορετικές τάξεις, από ξένα χωριά, από διαφορετικές φυλές να συνομολογούν σχέσεις αδερφών.

Οι λόγοι που οδηγούσαν τους ανθρώπους στην τέλεση του εθίμου της αδελφοποιίας ήταν η φιλία από τη μια μεριά, που ανυψώνονταν επίσημα κάπως σε αδερφική αγάπη, και από την άλλη ο φόβος της κλεψιάς και η καχυποψία γενικά, που η συνομολόγηση αδερφικών σχέσεων τα εξάλειπτε. Όταν υποψιάζονταν κάποιον ότι έκλεβε, μας είπαν οι γέροντες του χωριού, έσπευδαν να τον κάνουν «φουρτάτς».

Χρήσιμο θα ήταν να κάνουμε εδώ μια ιστορική ανασκόπηση του εθίμου. Σήμερα το έθιμο το συναντάμε μόνο σε πρωτόγονους λαούς της Αφρικής, της Ασίας, της Αμερικής και της Αυστραλίας.

Το έθιμο φαίνεται ότι δεν υπήρχε στους αρχαίους Έλληνες και Ρωμαίους. Η προέλευσή του είναι ανατολική· στην Ελλάδα έκανε την εμφάνισή του με τις κατακτήσεις του Μεγαλέξανδρου. Οι βυζαντινοί συγγραφείς αναφέρουν πολλές αδελφοποιήσεις αυτοκρατόρων. Την περίοδο αυτή έχουμε αδελφοποιήσεις ανάμεσα σε βυζαντινούς και ξένους λαούς, όπως Φράγγους, Σαρακηνούς κλπ.

Μελετητές του εθίμου αναφέρουν ότι αμυδρά διατηρείται και σή-

μερα η αδελφοποιία στην Ευρώπη, κυρίως στους Νοτιοσλάβους, τους Αλβανούς, τους Τούρκους και εν μέρει τους Έλληνες¹.

Ο πιο πρωτόγονος τρόπος τέλεσης του εθίμου είναι η ένωση του αίματος, που με την επικράτηση του Χριστιανισμού αντικαταστάθηκε με άλλες συμβολικές πράξεις (ανταλλαγή υποκαμίσων, συμπλοκή μαλλιών του κεφαλιού, ευλογία από τον ιερέα κλπ).

Στη νέα Ελλάδα το έθιμο «άνθισε», μπορούμε να πούμε, στην περίοδο της Τουρκοκρατίας (Κλέφτες, Φιλική Εταιρία) και στο πρώτο μισό του 20ου αιώνα, ιδίως την περίοδο της δράσης των ληστών, με τους οποίους από φόβο ο κόσμος επιδίωκε την αδελφοποιία.

Σύμφωνα με τη γνώμη του καθηγητή - λαογράφου Στ. Κυριακίδη το έθιμο στηρίζεται στην πρωτόγονη πίστη ότι η κοινωνία του αίματος ή μέρους του σώματος ενώνει (ταυτίζει) τους ανθρώπους².

Όσο για τη στάση της εκκλησίας απέναντι στο έθιμο, ήταν αρνητική. Η Ιερά Σύνοδος με εγκυκλίους (11 Ιουνίου 1859, 26 Σεπτεμβρίου 1862 και 11 Ιανουαρίου 1863) κήρυξε την αδελφοποιία εκκλησιαστικό παράπτωμα και απειλούσε τους παραβάτες κληρικούς με αυστηρές ποινές. Η εφαρμογή όμως των εγκυκλίων δεν έγινε ποινικά και η αδελφοποιία δεν τιμωρείται.

1) Αν. Γεωργοπαπαδάκου, «Η αδελφοποιία εις την Μάνη», περ. Λαογραφία, τ. 13, 1951, 28-32.

2) Βλ. Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια στη λέξη *αδελφοποιία*.

ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΤΕΣ

Α΄ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ

- 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10: Βασιλική Γ. Νιτσιάκου, ετών 44, οικιακά
11, 12, 13, 19: Απόστολος Γ. Γαργάλας, ετών 40, κτηνοτρόφος
14, 16, 18: Δημήτριος Β. Νιτσιάκος, ετών 79, κτηνοτρόφος
15: Ανδρονίκη Σ. Παππά, ετών 67, οικιακά
17: Ζωή Α. Τσάτσα, ετών 78, οικιακά
20: Πολυξένη Χ. Νιτσιάκου, ετών 64, οικιακά

Β΄ ΝΥΦΙΑΤΙΚΑ

- 1: Ζωή Α. Τσάτσα
2, 3: Δημήτριος Β. Νιτσιάκος
4: Απόστολος Γ. Γαργάλας
5, 6, 7, 8, 9: Βασιλική Γ. Νιτσιάκου

Γ΄ ΚΛΕΦΤΙΚΑ

- 1, 2, 3, 4: Κίμων Λ. Παλαιομίχας, ετών 40, κτηνοτρόφος
5: Ζαχαρούλα Θ. Καράτζιου, ετών 36, οικιακά
6: Απόστολος Γ. Γαργάλας

Δ΄ ΤΗΣ ΞΕΝΙΤΙΑΣ

- 1: Βασιλική Γ. Νιτσιάκου
2, 3: Αρετή Σ. Φερφέλη, ετών 88, οικιακά
4, 8: Κίμων Λ. Παλαιομίχας
5: Δημήτριος Β. Νιτσιάκος
6, 7: Απόστολος Γ. Γαργάλας

Ε΄ ΤΗΣ ΦΥΛΑΚΗΣ

- 1: Κίμων Λ. Παλαιομίχας
2: Απόστολος Γ. Γαργάλας

ΣΤ΄ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

- 1, 2, 5, 6, 7, 8: Ανδρονίκη Σ. Παππά
3, 9, 11, 14: Αρετή Σ. Φερφέλη
4, 12: Θεολογία Ι. Γιώγα, ετών 77, οικιακά
10: Ελευθερία Δ. Τσολάκη, ετών 52, οικιακά

Ζ΄ ΠΑΡΑΛΟΓΕΣ

- 1: Απόστολος Γ. Γαργάλας
2: Βασιλική Γ. Νιτσιάκου

Η΄ ΠΕΡΙΓΕΛΑΣΤΙΚΑ - ΣΑΤΙΡΙΚΑ

- 1, 2: Βασιλική Γ. Νιτσιάκου
3: Απόστολος Γ. Γαργάλας

Θ΄ ΙΣΤΟΡΙΚΑ

- 1: Απόστολος Γ. Γαργάλας
2: Χρίστος Θ. Νιτσιάκος, ετών 67, κτηνοτρόφος

Ι΄ ΝΑΝΟΥΡΙΣΜΑΤΑ

- 1, 2, 3: Ελευθερία Δ. Τσολάκη
4, 5: Ευαγγελία Σ. Καράτζιου, ετών 66, οικιακά

ΙΑ΄ ΤΑΧΤΑΡΙΣΜΑΤΑ

- 1, 2, 3, 5: Ευαγγελία Σ. Καράτζιου
4, 6, 7: Ευδοκία Σ. Καράτζιου, ετών 63, οικιακά
8, 9, 10: Ζαχαρούλα Θ. Καράτζιου

Α΄ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ

- 1, 5, 7: Απόστολος Γ. Γαργάλας
2: Μαρία Κ. Μπόννη, ετών 90, οικιακά
3: Στεργιανή Θ. Νιτσιάκου, ετών 44, οικιακά
4, 8: Ζωή Α. Τσάτσα

6. Ευδοκία Σ. Καράτζιου

9: Θεόφιλος Θ. Νιτσιάκος, ετών 49, κτηνοτρόφος

Β΄ ΝΥΦΙΑΤΙΚΑ

1: Βασιλική Γ. Νιτσιάκου

2: Μαρία Κ. Μπόνη

3: Ζωή Α. Τσάτσα

4: Κίμων Λ. Παλαιομίχας

Γ΄ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

1: Γεώργιος Θ. Νιτσιάκος, ετών 49, κτηνοτρόφος

2: Κωνσταντίνος Καρκαλέτσης ή Καράτζιος, ετών 82, κτηνοτρόφος

Δ΄ ΙΣΤΟΡΙΚΑ

1: Γεώργιος Κ. Πασχώνης, ετών 50, κτηνοτρόφος

Ε΄ ΔΙΑΦΟΡΑ

1: Μαρία Κ. Μπόνη

ΣΤ΄ ΤΑΧΤΑΡΙΣΜΑΤΑ

1, 2, 3: Ευαγγελία Σ. Καράτζιου

4, 5: Βασιλική Γ. Νιτσιάκου

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Τα Δημοτικά μας τραγούδια

Α΄ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ

1. ΘΑΝΑΣΟΥΛΑ

Όλες οι παπαρούνες, μωρ' Θανασούλα μου,
όλες οι παπαρούνες με γέλια με χαρές,
κι η δόλια η Θανασούλα με δυο λαβωματιές,
το λάβωμα της είναι πώς δεν παντρεύεται,
5 και μέσα στο χωριό της δεν προξενεύεται.
Τέσσερα πορτοκάλια, τα δυο σαπίσανε,
ήρθα για να σε πάρω μα δε μ' αφήσανε.
Πάρε τα πρόβατά σου, μωρ' Θανασούλα μου,
πάρε τα πρόβατά σου κι έβγα στον Αιγιά,
10 όπου λαλούν τ' αηδόνια κι έχει κρύα νερά.

2. ΕΓΩ ΜΙΑ ΚΟΡΗ ΑΓΑΠΗΣΑ

Εγώ μια κόρη αγάπησα, κανένα δεν ερώτησα,
ούτε μάνα, ούτε πατέρα, ούτε συγγενείς, κανένα·
πήρα την αρραβώνιασα, διαμαντικά της δώρισα
και της λέω θα σε πάρω με παπά και με κουμπάρο.
5 Εγώ της ζήτηξα φιλή κι αυτή μου ζήτηξε φλουρί·
που να τόβρω το φλουράκι, είμαι το φτωχό παιδάκι.
Θα πάω στην Αμερική να καζαντήσω ένα φλουρί
και θα έρθω να σε πάρω με παπά και με κουμπάρο.

3. ΝΑΧΑ ΕΝΑΝ ΤΑΧΥΔΡΟΜΟ

Νά 'χα έναν ταχυδρόμο, να τον είχα βοηθό,
να ρωτώ για το πουλί μου, πως περνάει μοναχό·
να κι έρχεται ένα πουλάκι μ' ανοιγμένα τα φτερά,
και του λέω «τρυγονάκι μήπως πας στην ξενιτιά;
5 Να σου δέσω γραμματάκι στο λαιμό με μια κλωστή·
όπου δεις δυό κυπαρίσσια και στη μέση μια ελιά,
εκεί μέσα τρυγονάκι να τινάξεις τα φτερά».

4. ΣΤΟΝ ΑΔΗ ΘΑ ΚΑΤΕΒΩ

Στον Άδη θα κατέβω και στον Παράδεισο,
το Χάρο ν' ανταμώσω, δυο λόγια να του πω:
«Χάρε, για χάρισέ μου σαΐτες κοφτερές,
να πάρω να σαϊτέψω δυο - τρεις μελαχροινές,
5 πόχουν στα χείλη βάμα, στο μάγουλο ελιά,
κι ανάμεσα στα φρύδια χρυσή πορτοκαλιά,
που τρών τα παλικάρια και δε μαραίνονται.

5. Η ΛΕΝΙΩ

Το μα-, καλέ το μα- το μάθατε τι έγινε
γιέμ' στις Ελενιώς την πόρτα εμαράθηκαν τα χόρτα
και η, καλέ, και η Λενιώ καθότανε
γιέμ' στην άκρη απ' το ποτάμι, συλλογίσταν τί να κάνει.
5 – Μην ει-, καλέ, μην είδατε τον Τάσιο μου,
ερ' τον Τάσιο το δικό μου, τον αραβωνιαστικό μου;
– Εψές, καλέ, ν' εψές, προσές τον είδαμε
γιέμ' στη φυλακή τον πονέ, Ελενιώ, δε σε ρωτάνε.
– Χίλια, καλέ, χίλια φλουριά 'χει η τζέπη μου,
10 και τα χίλια θα τα δώσω, αχ τον Τάσιο να γλυτώσω
κι αν δε, καλέ, κι αν δε μου φτάσουνε κι αυτά,
και τον αργαλειό θα δώσω, αχ τον Τάσιο να γλυτώσω
κι αν δε, καλέ, κι αν δε μου φτάσουνε κι αυτά,
και την προίκα μου 'ποθήκη για του Τάσιου μου τη δίκη.

6. [Ο ΓΙΟΣ ΤΗΣ ΧΗΡΑΣ]

Μια χήρα έχ' όμορφο νε γιό, μαύρα 'ν' τα μάτια π' αγαπώ,
έχει κι άξιο παλικάρι, σαν αστρί, σαν το φεγγάρι
τον ζήλευεν η γειτονιά και τα περίχωρα χωριά,
αχ τον ζήλευεν η μάνα, αχ λαχτάρα του, τρομάρα.
5 – Γιόκα μ' εγώ σε αγαπώ, κι αντρέπομαι να σου το πω,
άντρα θέλω να σε πάρω και στεφάνι να σε βάλω.
– Μάνα μ' τρελή, μάνα μ' ζουρλή, ποιά μάνα παίρνει το παιδί,
αχ και ποιό παιδί τη μάνα, αχ λαχτάρα σου τρομάρα.
Μάνα μ' κάτσε στη θέση σου, φωτιά να πάρ' η μέση σου,
10 που θα πάρεις το παιδί σου, για να πέσει στο κορμί σου.

7. Η ΒΛΑΧΑ Η ΟΜΟΡΦΗ

Αφήνω γειά στις όμορφες και γειά στις μαυρομάτες,
εγώ πάω στα Γιάννενα, στου μπέη τα σαράγια·
στο δρόμο που επήγαινα, στη στράτα που διαβούσα,
βρίσκω το μπέη νίβονταν σε μια χρυσή λεκάνη:

- 5 – Καλήμερά σου, μπέη μου – Καλώστη βλάχα πού 'ρθε.
– Εγώ 'μαι η βλάχα η όμορφη, η βλάχα η παινεμένη,
πόχω τα χίλια πρόβατα, τις δυο χιλιάδες γίδια,
τ' αρνιά και τα κατσίκια μου λογαριασμό δεν έχουν.
– Λύκος να φάει τα πρόβατα και τσιάκαλος τα γίδια,
και στο τζιομπάνο μια 'ρρωστιά να πέσει, να πεθάνει,
να μείν' η βλάχα μοναχή, να 'ρθεί στην αγκαλιά μου.

8. ΑΠΟΨΕ ΔΕΝ ΚΟΙΜΗΘΗΚΑ

Απόψε δεν κοιμήθηκα και σήμερα νυστάζω,
γιατί κουβέντιασα πολύ με μια γειτονοπούλα·
να τη φιλήσω δε μπορώ, να της το ειπώ φοβάμαι,
γιατ' έχει αδέρφια στο κλαρι, ξαδέρφια που 'ναι κλέφτες.

5 – Και συ Διαμάντω μ' άργησες, που πας αυτή την ώρα;
– Πάω γι' αθάνατο νερό, γι' αθάνατο βοτάνι,
να δώσω στην αγάπης μου, ποτέ να μην πεθάνει.

9. [ΦΥΓΕ ΤΕΡΑΣ ΑΠ' ΕΔΩ]

Σηκώνομ' ο καημένος αυγούλα με δροσιά,
σε περιβολάκι μπαίνω, μπαίνω για να εφραχτώ,
βλέπω μία πορτοπούλα, ανοιχτή μισανοιχτή,
κόρη εκαθόταν μέσα, άγγελη ζωγραφιστή·

- 5 το καπέλο μου της βγάζω και τη διπλοχαιρετώ,
και αυτή μου απεκρίθη: «Φύγε τέρας απ' εδώ».
Πέφτω κάτω πληγωμένος και οι φίλοι με κρατούν,
κι ένας γείτονάς μου φίλος πάει να φέρει το γιατρό.
– Γιατρέ, για γιάτρεψέ με ως το Σάββατο πρωί,
10 ως την Κυριακή το βράδυ να μου γιάνεις την πληγή.
– Η πληγή σου έχει νάζια και καμώματα πολλά,
ένα μόνο μαχαιράκι θε να φτάσει στην καρδιά.

10. ΑΥΤΗ ΠΟΥ ΣΕΡΝΕΙ ΤΟ ΧΟΡΟ

Αυτή που σέρνει το χορό, της πρέπει μαντηλάκι,
της πρέπει και στο πλάι της ένα παλικαράκι.
Αυτή που σέρνει το χορό, χαρά σ' όποιον την έχει,
και κείνος που την αγαπά, πως έχει νου και στέκει.

11. ΠΑΩ ΓΙ' ΑΘΑΝΑΤΟ ΝΕΡΟ

Συννέφιασε ο Παρνασσός, βρέχει στα Καμποχώρια,
και συ Διαμάντω μ' άργησες, πού πας αυτή την ώρα;
— Πάω γι' αθάνατο νερό, γι' αθάνατο βοτάνι,
να δώσω στην αγάπη μου, ποτέ να μην πεθάνει.
5 Πεζεύω δένω τ' άλογο σε λεμονιάς κλωνάρι,
κρεμώ και το ντουφέκι μου σε μια νεραντζοπούλα,
φιλώ την κόρη σταυρωτά, στα μάτια και στα φρύδια.

12. Σ' ΑΓΑΠΩ ΓΑΡΥΦΑΛΙΑ ΜΟΥ

Σ' αγαπώ, Γαρυφαλιά μου, μην το μάθει άλλος κανείς,
μόν' εγώ και σύ, κυρά μου, και το άστρο της αυγής.
Δε μπορώ να καταλάβω, Τούρκα είσαι για Ρωμιά,
για Εγγλέζα, για Φραντζέζα κι έχεις τόσην ομορφιά;
5 Της τριανταφυλλιάς τα φύλλα θα στα κάνω φορεσιά,
να περνώ απ' τη γειτονιά σου, να σου καίω την καρδιά.
Ζήσε συ κι εγώ ας πεθάνω, τι τη θέλω τη ζωή.

13. [Η ΜΕΛΑΧΡΟΙΝΗ ΔΕ ΦΑΝΗΚΕ]

Εψές πέρδικα τσάκουσα και σήμερα τρυγώνα,
κι έκατσα τα μαέρεψα σ' αρχοντικό τραπέζι,
και κάλεσα τις όμορφες κι όλες τις μαυρομάτες·
για νάτες όλες πόρχονται, όλες με την αράδα,
5 μόν' μια ψηλή μελαχροινή δε φάνηκε νά έρθει·
μου 'πανε πως αρρώστησε βαριά για να πεθάνει,
και θέλει γάλα 'πο λαγό, τυρί ν' απ' αγρογίδι,
θέλει σταφύλι του Μαγιού...

14. ΛΕΝΙΤΣΑ Μ' Τ' ΕΙΝ' ΤΟ ΤΑΜΑ ΣΟΥ

- Λενίτσα μου τον άντρα σου πάησαν να τον κρεμάσουν.
Λενίτσα μ' τ' είν' το τάμα σου, να πάω να τον γλυτώσω;
– Το Μάη σαν πας για πέρδικες, θα 'ρθώ και 'γω κοντά σου,
να σέρνω το ντουφέκι σου, να σέρνω τ' άρματά σου.
- 5 – Λενίτσα μ' σαν πεινάσουμε, το τι ψωμί θα φάμε;
– Το σάλι μου, το σάλι σου, ζεστό ψωμί θα φάμε.
– Λενίτσα μ' σαν διψάσουμε, το τι νερό θα πιούμε;
– Το δάκρυ μου, το δάκρυ σου, κρύο νερό θα πιούμε.
– Λενίτσα μ' σαν κρυώσουμε, με τι θα ζεσταθούμε;
10 – Τα χνώτα μου, τα χνώτα σου, μαζί θα ζεσταθούμε.

15. ΞΥΠΝΑ ΚΑΗΜΕΝΗ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ

- Πέρα σε κείνο το βουνό πώς άναψε και καίει,
εκεί 'ναι πύργος γυάλινος με κρυσταλλένια τζάμια,
μέσα κοιμάτ' η Αναστασιά μαζί με το λυχνάρι.
- Ξύπνα καημένη Αναστασιά, ξύπνα και μην κοιμάσαι.
- 5 – Πώς να σ'κωθώ λεβεντη μου, από τί ν' αγκαλιάσω,
μπερδέφκαν τα μαλλάκια μου μαζί με τα δικά σου.
– Και πώς να τα ξεπλέξουμε και πώς να της το κάνω;
– Πάρε ψαλιδί κόψε τα και κάνε μαξιλάρι,
για να κοιμάτ' η Αναστασιά μαζί με το λυχνάρι.

16. ΜΙΚΡΗ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΑ

- Ένα κομμάτι σύννεφο, μικρή παπαδοπούλα μου,
(ερ) κι ένα κομμάτι αντάρα, συμπεθέρα και κουμπάρα·
αυτό δεν ήταν σύννεφο, μικρή παπαδοπούλα μου,
(ερ) κι αυτό δεν είν' αντάρα, συμπεθέρα και κουμπάρα·
- 5 μόν' είναι η κόρη του παπά, μικρή παπαδοπούλα μου,
αχ, πόρχετ' από τ' αμπέλι με τα μήλα φορτωμένη.
Δύο μήλα την εζήτηξα, μικρή παπαδοπούλα μου,
(ερ) κι αυτή μου δίνει δέκα, τι καλόγνωμη γυναίκα.

17. Η ΜΗΛΙΑ

Κίνησα το δρόμο - δρόμο, το στενό το μονοπάτι·
βρίσκω μια μηλιά στο δρόμο, που ήταν μήλα φορτωμένη·
άπλωσα να πάρω ένα, μην το παίρνεις, μην τ' αφήνεις,
τά 'χει ο αφέντης μετρημένα, στο δευτέρι περασμένα.

- 5 Να γίνω γης να με πατεί, γιοφύρι να διαβαίνει,
να γίνω χρυσομάχαιρο, να καθαρνάει τα μήλα,
να γίνω κι ασημόκουπα, να πίνει το κρασάκι·
αυτός να πίνει το κρασί και 'γω να λάμπω μέσα.

18. Η ΝΥΦΗ ΔΕΝ ΦΙΚΡΑΣΤΗΚΕ

«Κάτσε, Λουλούδω μ', νύχτωσε, κάτσε, μην πας στο μύλο,
γιατ' είναι Τούρκος μυλωνάς κι άράπης πασπαλιάρης
και παίρνει αξάγια φίλημα και παίρνει μαύρα μάτια».
Κι αυτή δεν τ' αφικράστηκε της πεθεράς τα λόγια.

- 5 Παίρνει και ζεύει τ' άλογο, στο μύλο για να πάει.
— Ρίξε, Λουλούδω μ', κι άλεσε, στρώσε να κοιμηθούμε.
— Τι λες, τι λες, βρωμόσκυλε, τι λες, βρε παλιοτούρκε;
Σαν θα το μάθ' η πεθερα και θα το πει στον άντρα,
ο άντρας θα γενεί φονιάς, θα 'ρθει να σε σκοτώσει.

19. ΦΙΛΩ ΤΗΝ ΚΟΡΗ ΜΙΑ ΦΟΡΑ

'Ολη τη νύχτα περπατώ μ' ένα καλό κοράσι·
να τη φιλήσω ντρέπομαι, να της το πω φοβάμαι,
να την αφήσω αφίλητη, ταχιά γελάει με μένα.

- Παίρνω σελώνω τ' άλογο, παίρνω καβαλικεύω.
5 Βρίσκω την κόρη πόπλυνε σε μαρμαρένια πλάκα.
Φιλώ την κόρη μια φορά στο στόμα και στα χείλη.

20. ΜΙΑ ΚΟΡΗ, ΜΙΑ ΞΑΝΘΙΑΚΟΡΗ

Μια κόρη, μια ξανθιάκορη, ξανθιά και μαυρομάτα
στο παραθύρι κάθεται, τον ουρανό αγναντεύει
κι ανάμεσα στα δυο βουνά αργαλειό θέλει να στήσει.
Παρασκευή το ίδιαζε, Σάββατο το υφαίνει,

5 την Κυριακή το φόρεσε, στην εκκλησιά πηγαίνει.

Τη βλέπουν τ' αρχοντόπουλα, στραβά βάζουν το φέσι·
και 'να μικρό αρχοντόπουλο, μικρό διαβολεμένο,
πάησε στη μάνα τ' άρρωστο βαριά για να πεθάνει.

— Δείξε με, γιε μ', τον πόνο σου, εγώ θα σου τον γιάνω.

10 — Μάνα μ', τον πόνο πόχω 'γω κανένας δεν τον ξέρει.

Β' ΝΥΦΙΑΤΙΚΑ

1. ΛΕΒΕΝΤΟΥ ΠΕΡΔΙΚΑ

Μας πήρε η μέρα κι η αυγή, βασίλεψε η πούλια,
κι οι πέρδικες ροβόλιασαν στις βρύσες και λουζόνταν
και μια λεβέντου πέρδικα λούζει και καμαρώνει·
κι η μάνα της την καρτερεί με το πολύ καμάρι·

5 φέρνει το μόσχο στο γυαλί και τη δροσιά στα χέρια.

(Το τραγουδούσαν τη Δευτέρα το πρωί,
όταν πήγαιναν τη νύφη στη βρύση).

2. ΑΕΡΑ ΜΟΥ ΚΑΛΟΚΑΙΡΝΕ

Αέρα μου καλοκαιρνέ, τράβα, να περπατήσω·
μαρί καλή κοπέλα, πάρε τη ρόκα σ' κι έλα—
γιατί μας πήρε χαραϊ, μας πήρε μεσημέρι·

5 παν τα πουλάκια στη βοσκή κι οι έμορφες στις βρύσες
παίρνω και 'γω ο μαύρος μου το ρούσο να ποτίσω·
σταυρώνω μια, σταυρώνω δυο, σταυρώνω τρεις και πέντε·
φέρνουν τα μήλα στην ποδιά, τα κίτρα στο μαντήλι·
δυο μήλα της εζήτηξα κι αυτή μου δίνει πέντε.

Δε θέλω 'γω τα μήλα σου τα τσαλαπατημένα,

10 μόν' θέλω 'γω τον κόρφο σου τρεις μέρες και τρεις νύχτες·
οι μέρες νά 'ναι του Μαγιού κι οι νύχτες του Γενάρη,
να σε χορτάσω φίλημα, να σε χορτάσω χάδι.

(Το τραγουδούσαν όταν έπαιρναν τη νύφη)

3. ΠΟΥΝΑΙ Η ΝΥΦΗ ΜΑΣ

- Καλημέρα σας, μωρ' συμπέθεροι
που 'ναι η νύφη μας, το κοριτσάκι σας;
– Μες στον γκιούλ μπαχτσέ, στα τριαντάφυλλα
τα τριαντάφυλλα μαζεύει, το βασιλικό μυρίζει.
5 – Τώρα να 'ρθει, να 'ρθει να μας δεχτεί.
(Το τραγουδούσαν στους αρραβώνες οι του γαμπρού,
λίγο μετά από την είσοδο τους στο σπίτι της νύφης)

4. ΠΟΥ ΗΣΑΝ ΠΕΡΔΙΚΟΥΛΑ ΜΟΥ

- Που ήσαν περδικούλα μου τόσον καιρό χαμένη;
– Ήμουν στα πλάγια βόσκαγα, στα πιστρωτά λαλούσα,
και τώρα το φθινόπωρο, κοντά τ' Άγιο Δημήτρη,
πήγα να μάσω κάστανα με τ' άλλα τα κορίτσια
5 κι ο Λιάπης μας αγνάντευε ν' από ψηλή ραχούλα:
– Κορίτσια καστανιώτικα, ν' ελάτε πάρα κάτω
έχω δυο λόγια να σας πω, δυο λόγια να ρωτήσω
μην ήρθαν κλέφτες στο χωριό, μην ήρθαν κι Αρβανίτες.
– Εμείς κλέφτες δεν είδαμε ούτε και Αρβανίτες.
(Το τραγουδούσαν όταν πήγαιναν να πάρουν τη νύφη)

5. ΕΒΓΑΤ' ΑΓΟΡΙΑ ΣΤΟ ΧΟΡΟ

- Εβγάτ' αγόρια στο χορό, κοράσια στα τραγούδια,
να ιδείτε νύφη και γαμπρό,
να ιδείτε και να μάθετε, πως πιάνεται η αγάπη
ν' από τα μάτια πιάνεται, στα χείλη κατεβαίνει,
5 από τα χείλη στην καρδιά και στην καρδιά ριζώνει.
Στο Σιβιώτικο τον κάμπο περπατεί μια περιστέρα
περπατεί και καμαρώνει, περπατεί και καμαρώνει.
Μάσε κόρη μ' το σουγιά σου, σε μαλών' η πεθερά σου.
(Με το τραγούδι αυτό άρχιζε ο χορός
τη Δευτέρα το απόγευμα στον Αι-Νικόλα)

6. ΝΕΡΑΝΤΖΟΥΛΑ ΦΟΥΝΤΩΜΕΝΗ

– Νεραντζούλα φουντωμένη, που 'ναι τ' άνθη σου.
που 'ναι τ' άνθη που 'χες πρώτα, που 'ναι κι ομορφιά;
– Φύσηξε βοριάς αέρας και τα γκρέμισε.
Σε παρακαλώ βοριά μου, φύσα πιο σιγά,
να περάσουν τα καράβια τα Ζαγοριανά,
πόχουν μέσα κοριτσάκια κι όμορφα παιδιά.

(Το τραγουδούσαν στο γλέντι του γάμου)

7. ΚΑΜΑΡΙ ΠΟΧΕΙ ΚΙ ΕΝΑΣ ΓΑΜΠΡΟΣ

Καμάρι πόχουν τα πρόβατα και λεβεντιά τα γίδια,
καμάρι πόχει κι ένας γαμπρός με τρεις καλές κουνιάδες.
Η μια σελώνει τ' άλογο, η άλλη το ξεσελώνει,
κι η τρίτη η μικρότερη κρυφά τον κουβεντιάζει:

5 – Γαμπρέ, γιατί μας άργησες, χορτάριασε η αυλή μας;
γαμπρέ, να 'ρθεις κάθε πρωί, να σκάσουν οι εχθροί μας.

(Το τραγουδούσαν στους αρραβώνες)

8. ΓΙΑ ΦΕΞΕ ΦΕΓΓΑΡΑΚΙ ΜΟΥ

– Για φέξε φεγγαράκι μου, να πάω στην αγάπη μου;
φέξε ψηλά και χαμηλά, γιατί έχει λάσπες και νερά.
Ας πάω να δω τα μάτια μου, πως τα περνά η αγάπη μου.
– Ν' εγώ φέγγω ως το πρωί, ποιός έχει αγάπη να πάει να δει.
5 – Ας πάω να δω τα μάτια μου, πως τα περνά η αγάπη μου,
μην ήβρ' άλλον κι αγάπησε και μένα μ' απaráτησε.

(Το τραγουδούσαν στους αρραβώνες, όταν ξεκινούσαν από το σπίτι
του γαμπρού για να πάνε στη νύφη)

9. ΞΥΠΝΑ ΠΕΡΔΙΚΟΜΑΤΑ ΜΟΥ

Ξύπνα, περδικομάτα μου, κι ήρθα στο μαχαλά σου,
χρυσή καδένα σου 'φερα, να βάλεις στο λαιμό σου.
Ξύπνα, περδικομάτα μου, κι ήρθα στο μαχαλά σου
χρυσά πλεξούδια σου 'φερα, να δέσεις στα μαλλιά σου.

- 5 Μας παίνεσαν το σπίτι σου κι αυτό τ' αρχοντικό σου·
μας είπαν είσαι όμορφη, είσαι και μαυρομάτα.

(Το τραγουδούσαν στους αρραβώνες,
όταν πλησίαζαν στο σπίτι της νύφης.)

ΚΛΕΦΤΙΚΑ

1. ΤΙ ΕΧΕΙΣ ΠΕΡΔΙΚΟΥΛΑ ΜΟΥ

Σηκώνομαι πολλά πρωί, τρεις ώρες πριν να φέξει
και παίρνω δίπλα τα βουνά, δίπλα τα κορφοβούνια,
ακούω τα πεύκα να βογγούν, τα έλατα να τρίζουν,
ακούω μιας πέρδικας λαλιά, μιας αηδονολαλούσας.

- 5 – Τί έχεις, περδικούλα μου, και κλαις κι αναστενάζεις;
Μην ειν' τ' αυγά σου μελανά και τα πουλιά σου μαύρα;
– Δεν ειν' τ' αυγά μου μελανά και τα πουλιά μου μαύρα,
μόν' κλαίω για την κλεφτουριά, για τους καπεταναίους·
ν' εψες, προψές τους πιάσανε και παν να τους κρεμάσουν.

2. [Η ΒΑΣΙΛΩ]

Δεν είναι κρίμα κι άδικο, δεν είναι κι αμαρτία,
να 'ναι η Βασίλω σ' ερημιά, σε κλέφτικα λημέρια;
Στρώνει μπατσούλες στρώματα κι οξυές προσκεφαλάκια·
κι ο Θυμιογάκης στο πλευρό την κρυφοκουβεντιάζει:

- 5 – Σήκω Βασίλω μ' κι έφεξε, σήκω και πάησε γιόμα,
σήκω να πάρεις τον καφέ, να παρ'ς και το λουκούμι·
εξαγορά μας έφτασε, τρεις μούλες φορτωμένες·
η μια φέρνει το μάλαμα και δυο φέρνουν τ' ασήμι.

3. ΤΡΙΑ ΑΔΕΡΦΑΚΙΑ ΚΡΕΜΑΣΑΝ

Το μάθатаν τι έγινε τούτην την εβδομάδα;
Τρια αδερφάκια κρέμασαν, τα τρια αράδα - αράδα·
το 'να κρεμούν για φίλημα, τ' άλλο για μαύρα μάτια,
το τρίτο το μικρότερο πολύ το τυραννούσαν:

- 5 – Μαρτύρα μας, βρε χαραμή και συ καινούριε κλέφτη,
πόσα κοράσια φίλησες και πόσες παντρεμένες;
– Χίλια κοράσια φίλησα και χίλιες παντρεμένες
και παπαδιές, καλογριές, λογαριασμό δεν έχω.

4. [Η ΑΣΤΕΝΕΙΑ ΤΟΥ ΚΛΕΦΤΗ]

Δε σε θαρρούσε, Όλυμπε, το Μάη να σκοτεινιάσεις,
το Μάη να ρίξεις τη βροχή, το Θεριστή χαλάζι,
να βρέξει ο Γιώργος τ' άρματα, τα φλωροκαπνισμένα·
πέτρα σε πέτρα περπατεί, πέτρα και σε λιθάρι,
5 για να 'βρει πέτρα σταυρωτή, να σταυρωθεί να κάτσει·
να βγάλει ο Γιώργος τη βλογιά, την έρημη αστένεια,
θέλει τ' Απρίλη τη δροσιά, το Μάη με τα λουλούδια.

5. ΚΥΡ ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ ΚΙΝΗΣΕ

Κύρ-καπετάνιος κίνησε με δυο με τρεις νομάτοι,
να πάει στη Βλαχοκερασιά, στις δόλιες τις κουμπάρες·
οι κουμπάρες τον καρτέρισαν με τα παιδιά στα χέρια·
φλουριά κερνούσε τα παιδιά και γρόσια τις κουμπάρες·
5 ν' η μια τον παίρνει τ' άλογο, η άλλη το ντουφέκι,
η τρίτη η μικρότερη τον παίρνει από το χέρι:
– Ανέβα, νούνε, στον οντά, ψηλά στο κρεβατάκι,
γιατί έχω αρνιά που ψήνονται, κριάρια σουβλισμένα.

6. ΤΟΝ ΚΙΤΣΙΟ ΜΗΤΣΙΟ ΒΑΡΕΣΑΝ

Εσείς πουλιά απ' τα Τρίκαλα, πουλιά της Καλαμπάκας,
φέτος να μη λαλήσετε, τούτο το καλοκαίρι·
τον Κίτσιο Μήτσιο βάρεσαν μες στις οξυές, στα δέντρα·
όσα πουλιά κι αν τ' άκουσαν, κανένα δεν πετούσε,
5 όσα χωριά κι αν τ' άκουσαν, κανένα δεν πιστεύει·
μόνο μια κόρη πίστεψε, μικρή αρραβωνιασμένη:
— Εγώ τον καταριάστηκα χρόνος να μην τον έβρει,
την προσβολή που μόκανε ένα Σαββάτο βράδυ·
το 'χα να γίνω παπαδιά και νύφη του δεσπότη,
10 την προξενιά μου χάλασε...

ΤΗΣ ΞΕΝΙΤΙΑΣ

1. ΠΟΙΟΣ ΕΧΕΙ ΑΝΤΡΑ ΣΤΗΝ ΞΕΝΙΤΙΑ

Μάνα με κακοπάντρεψες και μ' έδωσες στους κάμπους
Εγώ στους κάμπους δε βαστώ, νερό ζεστό δεν πίνω·
εδώ τρυγόνι δε λαλεί κι ο κούκος δεν το λέει.
Το λέει μια Αγραφιώτισσα, το λέει σα μοιρολόι:
5 «Ποιός έχει άντρα στην ξενιτιά, να μην τους περιμένει·
'ξήντα καράβια βούλιαξαν και 'ξήντα δυο βαρκούλες·
γεμίζ' η θάλασσα πανιά κι οι άκρες παλικάρια».
Σαν τ' άκουσε η Τζαβέλαινα πολύ της βαρυφάνη·
γεμίζει πέτρες στην ποδιά, λιθάρια στ' άλλο χέρι,
10 πετροβολεί τη θάλασσα, πετροβολεί και λέει:
— Θάλασσα, πικροθάλασσα, τους άντρες που τους έχεις;
— Δε φταίω 'γω ν' η θάλασσα, δε φταίω 'γω το κύμα,
μόν' φταίει ο πρωτομάστορας, που φκιάνει τα καράβια.

2. Η ΞΕΝΙΤΙΑ

Η ξενιτιά, η ορφανιά, η πίκρα κι η αγάπη,
τα τέσσερα τα ζύγισαν, βαρύτερα είν' τα ξένα.
Τι να στείλω, ξένε μου, αυτού στα ξένα που 'σαι;
Σου στέλνω μήλο σέπεται, κυδώνι μαραγκιάζει·
5 σου στέλνω και το δάκρυ μου, μαντήλι μουσκεμένο·
το δάκρυ είναι καυτερό και καίει το μαντήλι.

3. ΞΕΝΕ, ΣΤΑ ΞΕΝΑ ΠΩΣ ΠΕΡΝΑΣ

- Δώδεκα χρόνια στο στρατό, στη Λάρισα, στον Τύρναβο·
κι άλλα τόσα δικασμένος, πως τα πέρασα ο καημένος.
Κανείς δεν ήρθε να με δει, [παν τα ματάκια μου βροχή]·
κανείς απ' τους δικούς μου, συγγενείς κι αξαδερφούς μου.
- 5 Μόνο μια νια που αγαπώ και ντρέπομαι να σας το πω.
Μόν' αυτή γράμμα μου στέλνει, μυστικά μου παραγγέλνει:
– Ξένε, στα ξένα πως περνάς, πως μαγειρεύεις, πως δειπνάς;
πως στρώνεις και κοιμάσαι και για μένα δε θυμάσαι;
– Στρώνω την κουβερτούλα μου, καημό πόχει η καρδούλα μου·
10 τη στρώνω και κοιμάμαι και για σένα δε θυμάμαι.
Παίρνω την κουραμάνα μου, την παλιοκαραβάνα μου.

4. ΠΑΝ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΣΤΗΝ ΞΕΝΙΤΙΑ

- Π' ανάθεμά σε Παχνιστή, Γενάρη και Φλεβάρη
και συ, βρε Μάρτη αντίχριστε, κάνεις βαρύ χειμώνα.
Μας ψόφησαν τα πρόβατα, μας ψόφησαν τα γίδια,
μας ψόφησαν και τ' άλογα, μουλάρια και φοράδια·
- 5 μας έφυγαν και τα παιδιά, πάησαν προς το ρωμαίικο.
Πάησε κι ο γέρος 'πο κοντά, κοντά παρακαλώντας:
«Γυρίστε πίσω, βρε παιδιά, πίσω προς τα κονάκια.
Ν' εγώ σας δίνω πρόβατα, ν' εγώ σας δίνω γίδια,
ν' εγώ σας δίνω κι άλογα, μουλάρια και φοράδια».

5. [ΤΑ ΜΕΡΑΚΙΑ ΤΗΣ ΞΕΝΙΤΙΑΣ]

- Μουστάκι μου караμποιά και φρύδια μου γραμμένα,
που θα σας φάει η μαύρη γης κι αυτά τα μαύρα σκ'λίκια.
Τραβήξτε με να σηκωθώ και βάλτε με να κάτσω
και δώστε μου τον ταμπουρά και βάλτε με να παίξω·
- 5 να το τραβήξω μια φορά, να φύγουν τα μεράκια,
που έχω μέσα στην καρδιά και ντέρτι μες στα στήθια.

6. ΠΗΡΑ ΓΥΝΑΙΚΑ ΦΡΑΓΓΙΣΣΑ

- Κίνησαν τα καράβια, τα Ζαγοριανά·
κίνησε κι ο καλός μου, να πάει στην Ξενιτιά.
Ουδέ γράμμα μου στέλνει, ουδέ αντιλογία·
μόν' μου 'στειλε μαντήλι με εκατό φλουριά·
5 στην άκρη απ' το μαντήλι γράφει αντιλογία:
«Όντας κινώ να φύγω, χιόνια και βροχές·
όντας γυρίζω πίσω, ο ήλιος ξαστεριά.
Θέλεις παντρέψου, κόρη μ', θέλεις καλογριά,
γιατί ν' εγώ παντρεύκα ν' εδώ μες στη Φραγγιά·
10 πήρα γυναίκα Φράγγισσα, μάγισσα πεθερά·
ξέρει μαγεύει τα νερά, θάλασσες και ποτάμια
με μάγεψε και μένανε και δε μπορώ να έρθω».

7. ΜΑΝΑ ΜΕ ΚΑΚΟΠΑΝΤΡΕΨΕΣ

- Μάνα με κακοπάντρεψες και μου 'δωσες βλαχάκι·
δώδεκα χρόνια στη Βλαχιά και δυο στο Βουκουρέστι
και μια βραδιά στο σπίτι μας σαν ξένος μουσαφίρης.
Μου παν να στρώσω στον οντά, ψηλά στο κρεβατάκι,
5 να βάλω μόσχους στα μαλλιά, μόσχους και καρυοφύλλι.
-

8. ΑΠΟ ΜΙΚΡΟΣ ΟΡΦΑΝΕΨΑ

- Από μικρός ορφάνεψα 'πο μάνα, 'πο πατέρα
και πήγα και ρογιάστηκα σε μια χηροβουλγάρα.
Δώδεκα χρόνια έκανα, στα μάτια δεν την είδα.
Μια Κυριακίτσα το πρωί την είδα στολισμένη.
5 – Κυρά μ, δοσ' μου τη ρόγα μου, δοσ' μου τη δούλεψή μου·
τ' αδέρφια γράμμα μου 'στειλαν να πάω να με παντρέψουν.

ΤΗΣ ΦΥΛΑΚΗΣ

1. [Η ΔΙΚΗ]

Στο γράφω, Παναγιώτα μου, ν' από το Παλαμίδι,
σου γράφω να μην παντρευτείς κι ούτε ν' αρραβωνιάσεις,
ώσπου να βγει η δίκη μου, να βγει το βόλεμά μου.
Κι αν με δικάσουν 'ξάμηνο, κι αν με δικάσουν χρόνο,
5 κι ο 'ξάμηνος δεν ειν' πολύ, κι ο χρόνος θα περάσει·
κι αν με δικάσουν 'σόβια, πάλι ελπίδα να 'χεις·
κι αν με δικάσουν θάνατο, τότες και συ παντρέψου·
κι αν κάνεις και κάνα παιδί, βάλτε το στ' όνομά μου.

2. ΜΙΑ ΔΙΚΙΑ ΜΟΥ ΡΙΞΑΝΕ

Μια δικιά μου ρίξανε, στη φυλακή με βάλαν,
για ένα αρχοντοκόριτσο, του βασιλιά τ' αγγόνι.
Τριάντα χρόνους έκανα μες στο κελί κλεισμένος.
Μια Κυριακή, μια Πασχαλιά, μια 'πίσημη ημέρα
5 θυμήθηκα το σπίτι μου, τους δόλιους τους γονιούς μου,
κι αρχίνησα να τραγουδώ, κι αρχίνησα να κλαίω.
Βασιλοπούλα μ' άκουσε ν' από το μπαλκονάκι.
— Ποιός είν' αυτός που τραγουδεί, ποιός είν' αυτός που κλαίει;
Να του χαρίστε τα δεσμά, στο σπίτι του να πάει·
10 λυπήθηκα τα νιάτα του κι αυτή τη λεβεντιά του.

ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

1. Η ΜΑΝΑ ΜΕ ΠΑΡΗΓΓΕΙΛΕ

Η μάνα με παρήγγειλε να ρθώ να τη μιλήσω,
την εβδομάδα δυο φορές, το μήνα τρεις και πέντε.
Νύχτα σελώνω τ' άλογο, νύχτα το καλιγώνω·
βάζω ασημένια πέταλα, καρφιά μαλαμαντένια·
5 βάζω τη σέλα τη χρυσή, γκέμι μαλαματένιο·
βάζω και ζώνω τ' άρματα τα φλωροκαπνισμένα
και πήγα και τ'ν αντάμωσα σ' ένα χρυσό τραπέζι.

2. ΑΣΠΡΟ ΜΟΥ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟ

Άσπρο μου τριαντάφυλλο, βουλιώμαι να το βάψω·
κι αν το πετύχω στη μπογιά, πολλές καρδιές θα κάψω.
Θα κάψω τημανούλα μου μέσα στα φυλλοκάρδια.
Τί κάθεςαι,μανούλα μου, σαν ξένη, σαν διαβάτης
5 κι από 'να δάκρυ χύνεται, από 'να μοιριολόι;
Μη σου φανεί πως γέρασα και κλάψιμο δε θέλω.

3. [ΒΡΙΣΚΩ ΤΟ ΓΙΟ ΜΟΥ ΑΡΡΩΣΤΟ]

Σαν παίρνω τον ανήφορο, δίπλα τα κορφοβουνία,
βρίσκω λημέρια κλέφτικα [κι αρματωλών ταμπούρια],
βρίσκω το γιό μου άρρωστο, σε κίνδυνο μεγάλο.
— Γειά σου, χαρά σου γιόκα μου — Καλώστην τημανούλα.
5 — Σήκω, γιέ μου, να φύγουμε, φεύγουν τα παλικάρια.
— Εγώ σας λέω δε μπορώ και σεις μου λέτε σήκω.
Τραβήξτε με να σηκωθώ και βάλτε με να κάτσω,
ν' αρχίσω και να τραγουδώ, να κλαίω τον καημό μου·
να πω τραγούδια θλιβερά και παραπονεμένα·
10 να κάνω τα βουνά να κλαίν' κι οι κάμποι να θρηνίζουν·
θα κάνω τημανούλα μου τα μαύρα για να ντύσει.

4. ΔΕΝ ΤΟ ΘΑΡΡΟΥΣΑ ΠΟΤΑΜΙΑ

Δεν το θαρρούσα, ποταμιά, νερό να κατεβάσεις·
και τώρα πως κατέβασες μια θολωσιά μεγάλη;
Φέρνεις δέντρα, φέρνεις κλαδιά, δέντρα ξεριζωμένα·
φέρνεις και μια πικρομηλιά με μήλα φορτωμένη·
5 απάνω στα κλωνάρια της δυο αδέρφια αγκαλιασμένα·
το 'να το λεν'πραματευτή και τ' άλλο γιο της μάνας·
«βάστα - βάστα, 'δερφούλι μου, μην πέσεις και πνιγούμε».

5. [Ο ΛΕΒΕΝΤΗΣ ΚΙ Ο ΧΑΡΟΣ]

- Λεβέντης εροβόλαγε ν' από το κορφοβούνι
το Χάροντα εσταύρωσε μπροστά στο σταυροδρόμι.
— Γειά σου, χαρά σου, Χάρε μου. — Καλώστον το λεβέντη.
Λεβέντη πούθεν έρχεσαι κι οπούθε κατεβαίνεις;
5 — Από τα πρόβατα έρχομαι, στο σπίτι μου πηγαίνω.
— Λεβέντη, μ' έστειλ' ο Θεός να πάρω την ψυχή σου.
— Χωρίς ανάγκη κι αρρωστιά ψυχή δεν παραδίνω·
μόν' έβγα να παλαίψουμε σε μαρμαρένιο αλώνι.
Κι αν με νικήσεις, Χάροντα, να πάρεις την ψυχή μου·
10 κι αν σε νικήσω πάλι εγώ, πήγαινε στο καλό σου.
Πιάστηκαν και παλαίβανε απ' το πρωί ως το βράδυ,
κι εκεί στο γύρισμα τ' ηλιού, που τρέμει να βασιλεύσει,
ακούν το νιο που βόγγηξε και βαριαναστενάζει:
«Άσε με, Χάρε, άσε με, τα νιάτα μ' δε ληπάσαι;
15 Έχω γυναίκα κι είναι νια και χήρα δεν της πρέπει
έχω παιδιά κι είναι μικρά κι ορφανά δεν τα μοιάζει».
Απ' τα μαλλιά τον άρπαξε, Λεβέντης κλαίει και σκούζει:
«Άσε με, Χάρε, άσε με, σήμερα μη με παίρνεις·
ταχιά Σαββάτο να λουστώ, την Κυριακή ν' αλλάξω
20 και τη Δευτέρα το ταχύ έρχομαι μοναχός μου».

6. ΤΙΝΟΣ ΜΑΝΟΥΛΑ ΘΛΙΒΕΤΑΙ

- Τίνος μανούλα θλίβεται, τίνος μανούλα κλαίει;
Του Κώστα η μάνα θλίβεται, του Κώστα η μάνα κλαίει.
Σαν παίρνει δίπλα τα βουνά και τα βουνά ρωτάει.
— Μην είδατε το γιόκα μου και [τ' ακριβό] παιδί μου;
5 — Εψές, προψές τον είδαμε στ' αντάρτικα λημέρια·
μαύρα πουλιά τον τρώγανε κι άσπρα τον τριγυρνούσαν.
«Φάτε, πουλιά, τα νιάτα μου, φάτε τη λεβεντιά μου
κι αφήστε μον' τα μάτια μου και το δεξί μου χέρι,
να γράψω στην μανούλα μου να μη με περιμένει».

7. Τ' ΑΔΕΡΦΙΑ ΣΚΙΖΟΥΝ ΤΑ ΒΟΥΝΑ

Ποιά σκύλα μάνα έλεγε τ' αδέρφια δεν πονιούνται;
Τ' αδέρφια σκίζουν τα βουνά κι οι αδερφές τους κάμπους
κι η μάνα τους τη θάλασσα, να ρθει να τ' ανταμώσει.
Πού πάησαν κι ανταμώθηκαν σ' έν' όμορφο νησάκι
5 νε κι έκατσαν να φαν ψωμί, να πικρογιοματίσουν.
Χρυσά μαντήλια έβγαζαν τα δάκρυα να σφουγγίσουν·
το δάκρυ είναι καυτερό και καίει το μαντήλι.

8. [ΜΑΝΑ ΚΑΙ ΓΙΟΣ]

Θα φύγω, μάνα, και μην κλαις, πίσω δε θα γυρίσω.
— Ωρα καλή, βρε γιόκα μου, πίσω να μη γυρίσεις.
— Ευχαριστώ, μανούλα μου, το λόγο που μου είπες.
Μόνο σαν έρθει Πασχαλιά και 'πίσημες ημέρες,
5 ν' αλλάξεις, μάνα μου χρυσή, να πας στην εκκλησία·
να ιδείς τους νιούς, να ιδείς τις νιές, γιομάτα τα στασίδια·
θα ιδείς και το στασίδι μου να στέκει μαραμένο.
Θα σας ρωτήσω, βρε παιδιά, ρωτώ, βρε παλικάρια:
— Μην είδατε το γιόκα μου, το γιό μου το χαμένο;
10 — Εψές, προψές τον ήβραμε στο δρόμο ξαπλωμένο·
μαύρα πουλιά τον έτρωγαν, άσπρα τον τροϋρνούσαν.
Σαν βγάζει η μάνα μια φωνή, τραβάει τα μαλλιά της.
— Σήκω, βρε γιέ μου ξακουστέ, σήκω, βρε παλικάρι.
Δε λυπήθ'κες τα νιάτα σου, γιέ μου, τη λεβεντιά σου;
15 Δε λυπήθ'κες τη μάνα σου, γιέ μου, τη λεβεντιά σου;
— Κλάψε με, μάνα, κλάψε με, με πόνο και με δάκρυ·
τον πόνο πόχω στην καρδιά κανείς δεν τον πιστεύει.

9. [ΜΑΝΑ ΧΩΡΙΣ ΠΑΙΔΑΚΙ]

Ρίχνω το μαντηλάκι μου το χρυσοκεντημένο
και παίρνει δίπλα τα βουνά, δίπλα τα κορφοβούνια·
βρίσκει τα λάφια που βοσκούν και που δροσολογιούνται·
και μια λαφίνα ταπεινή δε θέλει να βοσκήσει.

- 5 Τ' απόσκια - απόσκια περπατεί και τα ζερβά κοιμάται,
που βρίσκει γάργαρο νερό, θολώνει και το πίνει.
— Τ' έχεις, λάφιμ' και δε βοσκείς και δε δροσολογιέσαι,
που βρίσκεις γάργαρο νερό, θολώνεις και το πίνεις;
— Τι να σου λέω, 'φέντη μου, τι να σου μολοήσω·
- 10 δώδεκα χρόνια έκανα το γιό μ' ξενιτεμένο,
από τα δώδεκα και 'μπρος μου ήρθε γεια στο σπίτι
κι ο Χάρος μου τον κυνηγά, ήρθε και μου τον πήρε·
μ' άφησε μάνα μοναχιά, μάνα χωρίς παιδάκι.

10. ΜΗΝ ΚΛΑΙΣ ΜΑΝΟΥΛΑ

Μην κλαις, μην κλαις, μανούλα μου, για δος' μου την ευχή σου,
τους άτιμους τους Γερμανούς να πάω να πολεμήσω.

Ήταν η ώρα θαυρερή κι η μέρα ήταν Δευτέρα,
επέρασ' απ' τα στήθια μου η σφαίρα πέρα - πέρα.

- 5 Όλοι οι γιατροί μαζεύτηκαν κι όλες οι νοσοκόμες
και το δικό μου το κορμί το φάγαν οι βελόνες.

Όλοι οι γιατροί μαζεύτηκαν και τα φαρμάκια κλείσαν
και το δικό μου το κορμί αγιάτρευτο τ' αφήσαν.

Όταν θα με περάσετε από τη γειτονιά μου,

- 10 έβγα μπροστά, μανούλα μου, και τράβα τα μαλλιά σου.

Όταν θα με περάσετε στις εκκλησιάς την πόρτα,
τότε να βγάλεις μια φωνή, να μαραθούν τα χόρτα.

Όταν θα με περάσετε στις εκκλησιάς τη μέση,
τότε να βγάλεις μια φωνή, η εκκλησιά να πέσει.

- 15 Όταν με ξενυχώσετε κόκαλα στο πανέρι,
τότε και συ, αγάπη μου, να έβρεις άλλο ταίρι.

11. Η ΛΑΦΙΝΑ

Κλάψε με, μάνα κλάψε με νύχτα με το φεγγάρι
και την αυγούλα με δροσιά, ώσπου να βγει ο ήλιος,
να παν τα λάφια στις βοσκές, να παν και οι λαφίνες·
και μια λαφίνα ταπεινή δεν πάει κοντά με τ' άλλα·
5 όλο τ' απόσκια γύριζε κι όλο τα μονοπάτια
κι όπ' έβρει γάργαρο νερό, θολώνει και το πίνει.
Κι ο κυνηγός καρτέραγε κάτω σε μονοπάτια
κι έριξε και τη βάρεσε εις το δεξί το πόδι.

12. ΑΦΗΝΩ ΓΕΙΑ

Αφήνω γεια στο μαχαλά και γεια στους συγγενείς μου,
αφήνω γεια στ' αδέρφια μου και γεια εις τους γονείς μου,
αφήνω στη μανούλα μου τρία γυαλιά φαρμάκι·
το 'να να πίνει το πρωί, τ' άλλο το μεσημέρι,
5 το τρίτο το φαρμακερό το βράδυ, όταν πλαγιάζει.
Την ξενιτιά τη νόμιζα πως είναι πανηγύρι,
μα κείνη είναι όχινδρα, φαρμακωμένο φίδι.
Μανούλα, τα λουλούδια μου συχνά να τα ποτίζεις,
να χύγεις δάκρυα πικρά και μένα και θυμίζεις.
(Το τραγούδι είναι της ξενιτιάς· όμως λέγεται σαν μοιρολόγι).

13. ΤΙ ΕΧΕΙΣ ΜΑΥΡΕ ΚΟΡΑΚΑ

Τι έχεις, μαύρε κόρακα, και σκούζεις και φωνάζεις;
Μήνα διψάς για αίματα, γι' ανθρώπινα κεφάλια;
Για έβγ' απάν' στο Σμόλικα, ψηλά στη Σαμαρίνα
κι αγνάντεψε την Κορυτσά, βαθιά στο Τεπελένι,
5 να ιδείς κορμάκια ελληνικά γέμισαν οι χαράδρες.
Κλαίνε μανούλες για παιδιά, γυναίκες για τους άντρες·
κλαίνε και ορφανά παιδιά, που μένουν στα σοκάκια.

14. ΑΠΟΨΕ ΔΕΝ ΚΟΙΜΗΘΗΚΑ

Απόψε δεν κοιμήθηκα και σήμερα νυστάζω,
το πως πολुकουβέντιαζα, το πως πολυμιλούσα·
τη μάνα μου κουβέντιαζα, τη μάνα μου μιλούσα.
κι ακόμα δεν τη χόρτασα, ώρα ήρθε να φύγω.

- 5 – Κάτσε, γιέ μου, 'κόμα 'πόψε, να χορτάσουμε κουβέντα.
– Κι αν καθίσω κι αν δειπνήσω, πάλι το πρωί θα φύγω.
Εγώ θα φύγω μακριά, πολύ μακριά στα ξένα,
εκεί που πάνε τα πουλιά, που παν τα χελιδόνια.

ΠΑΡΑΛΟΓΕΣ

1. Ο ΚΛΕΦΤΗΣ ΚΙ Ο ΠΡΑΜΑΤΕΥΤΗΣ

Ένας καλός πραματευτής, ένας καλός αφέντης
σέρνει μουλάρια δώδεκα και μούλες δεκαπέντε·
σέρνει και 'να χρυσό μουλάρ' κι αφέντης καβαλάρης.
Τον ίσκιο - ίσκιο περπατεί, τον ίσκιο 'πο τα δέντρα,
5 να μην τον φάει ο κουρνιαχτός, να μην τον κάψει ο ήλιος.
Η μούλα παραστράτησε και άλλη στράτα πήρε·
«εδώ 'ταν κλέφτες μια φορά, εδώ 'ταν χαραμήδες».
Το λόγο δεν απόσωσε, να και οι χαραμήδες.
Πέντ' - έξι κόβουν τις τριχιές και δέκα ξεφορτώνουν.

- 10 – Παιδιά, μην κόβ'τε τις τριχιές και μην τα ξεφορτών'τε,
γιατί το στήθος με πονεί φορτών'τας ξεφορτών'τας.

– Ξένε μ', δεν κλαις τα νιάτα σου, δεν κλαις τη λεβεντιά σου,
μόνο λυπάσαι τις τριχιές, τα δόλια τα μουλάρια;
Μια μαχαιριά τον έδωσε, τον χτύπ'σε στην καρδιά του.

- 15 – Ξένε μ', απούθεν έρχεσαι και πούθε βρε κρατιέσαι;
– Μανούλα 'πό τα Γιάννινα, πατέρας απ' την Άρτα.

Τρία 'δερφάκια ήμασταν, τα τρία 'γαπημένα·
το πρώτο μεγαλύτερο στους κλέφτες καπετάνιος,
το δεύτερο στερνότερο στο σπίτι φραγγοράφτης,
20 κι ο τρίτος ο μικρότερος σέρνει χρυσό καρβάνι.

- Σύρτε, παιδιά μου, στο γιατρό, τα φάρμακα να φέρ'τε

.....

- Παιδιά, φκιάστε τη γούρνα μας, τα δυο μας για να μπούμε.

2. [ΤΗΣ ΚΑΚΙΑΣ ΜΑΝΑΣ]

Ο Αντρέας ήταν κυνηγός, ήταν και καπετάνιος
είχε παιδί στα γράμματα, παιδάκι στο σχολείο.

Βλέπει τη μάνα πόπαιζε με 'να σκυλί Οβραίο.

— Ας είν' ας είναι, μάνα μου, το βράδυ στο μπαμπά μου».

5 Και το παιδί το γέλασε με σύκα με καρύδια,
μες στο κελάρι το 'βαλε, δυο μαχαιριές του δίνει,
τα τζιαράκια τα 'βγαλε, στο μαγειρτζή τα στέλνει.

Να κι ο Αντρέας πόρχεται καβάλα στ' άλογό του
φέρνει τ' αγρίμια ζωντανά, τα λάφια σκοτωμένα

10 φέρνει κι ένα λαγόπουλο, να παίξει ο Κωνσταντίνος.

— Γυναίκα, που 'ναι το παιδί, που 'ναι ο Κωνσταντίνος;

— Τον έλουσα, τον χτένισα και στο σχολείο τον στέλνω.

Σηκώνει ο μαύρος τη δουλειά, στο δάσκαλο πηγαίνει.

— Καλήμερά σου, δάσκαλε. — Καλώστον τον Αντρέα.

15 — Ο Κωνσταντίνος δε 'ναι δω; Δεν φάνηκε να έρθει;

— Έχω δυο μέρες να τον δω και τρεις να τον διαβάσω.

Σηκώνει ο μαύρος τη δουλειά στη μάνα του πηγαίνει.

— Καλημέρα, μητέρα μου. — Καλώστον τον Αντρέα.

— Ο Κωνσταντίνος δε 'ναι δω; Δε φάνηκε να έρθει;

20 — Έχω δυο μέρες να τον δω και τρεις να τον φιλήσω.

Σηκώνει ο μαύρος τη δουλειά στο σπίτι του πηγαίνει.

— Ελ', άντρα μου, να φας να πιείς, να καλογιοματίσεις.

Και με την πρώτη πιρουνιά φωνή του Κωσταντίνου:

«Αν είσαι Τούρκος φάγε με, αν είσαι και Οβραίος.

25 Αν είσαι ο πατέρας μου, στο στόμα μη με βάζεις.

Κι αν δεν πιστεύ'ς, πατέρα μου, κατέβα στο κελάρι,

να δεις το σωματάκι μου, πως τρέμει σαν το ψάρι».

— Μαρί Οβριά, μαρί σκύλα, μαρί καταραμένη..

Απ' τα μαλλιά την άρπαξε, στο μυλωνά την πάει.

30 — Άλεθε, μύλε, άλεθε της Τούρκας το κεφάλι.

Βρε μυλωνά, βρε μυλωνά, μελάνι να την κάνεις

να ρθουν οι φίλοι του παιδιού, να πάρουν το μελάνι.

ΠΕΡΙΓΕΛΑΣΤΙΚΑ - ΣΑΤΙΡΙΚΑ

1. ΜΠΑΤΕ ΚΟΡΙΤΣΙΑ ΣΤΟ ΧΟΡΟ

— Μπάτε, κορίτσια, στο χορό,
τώρα που έχετε καιρό,
γιατί σαν παντρευόσαστε
και νοικοκυρευόσαστε,

5 δε σας αφήνουν οι άντρες σας
να πάτε στις μανάδες σας,
δε σας αφήνουν τα παιδιά
να πάτε 'κει που 'ναι χαρά.

10 — Τους άντρες τους μεθίζουμε
και τους αποκοιμίζουμε
και τα παιδιά τα δέρνουμε
και στο σχολειό τα στέλνουμε.

15 — Μπάτε, κορίτσια, στο χορό
τώρα που έχετε καιρό,
γιατί σαν παντρευόσαστε
και νοικοκυρευόσαστε,

20 δε σας αφήνει ο πεθερός
να πάτε 'κει που 'ναι χορός,
δε σας αφήν' η πεθερά
να πάτε 'κει που 'ναι χαρά.

25 — Και τον κακό τον πεθερό
τον κάνω όπως θέλω 'γω·
τον στρώνω 'δω, τον στρώνω 'κει,
τον στρώνω έξω στην αυλή·
τον βάζω και προσκέφαλο
ένα γουμαροκέφαλο.

Και την κακιά την πεθερά
τη βάζω 'γω στην πυρουσιτιά.

2. ΧΑΪΔΩ

- Τί να σου κάνω, Χαΐδω μου, τι να σου κάνω, γιέ μου·
εγώ ν' ο μαύρος γέρασα και συ θέλεις παιχνίδια.
Θέλεις στην κούνια βάλε με, θέλεις στη σαρμανίτσα·
με τό 'να πόδι κούνα με και με τα χέρια γνέσε
5 και με το στόμα το γλυκό γλυκά τραγούδια πες μου
κι άπλωσε το χεράκι σου στον αργυρό μου κόρφο,
να βρεις τ' Απρίλη τη δροσιά, το Μάη με τα λουλούδια.
— Σήκω μαράζι μ', πλάγιασε, σήκω γκρεμίσ' και πέσε.
Ακούστε σεις οι ανύπαντρες, ν' εσείς οι μαυρομάτες,
10 Φλουριά να μη ζηλέψετε μπροστά στα παλικάρια
Έτσι τα ζήλεψα και 'γω και πήρα γέρον άντρα.

3. [ΝΑ ΎΑ..]

- Ένα παλικαράκι ρούσο κι όμορφο
καβάλα περπατούσε κι έλεγε:
«Να 'χα χίλια γίδια και χίλια πρόβατα·
να 'χα και μια στρουγγούλα σ' ένα ψηλό βουνό·
5 να 'χα κι εν' αμπελάκι μέσα στη Νάουσα,
να καμ' άσπρα σταφύλια και γλυκό κρασί·
να 'χα τη Βαγγελίτσα να με κερνάει κρασί».

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

1. ΜΑΣ ΠΑΤΗΣΑΝ ΤΗ ΓΡΑΜΜΟΥΣΤΑ

- Μαρί Γραμμουστιανίτισσα κι από το Λιανοτόπι·
τ' είν' τα ντουφέκια πόπεφταν και τι βαριά βροντούσαν;
Μήνα σε γάμο τά 'ριχναν, μήνα σε πανηγύρι;
Ουδέ σε γάμο τά 'ριχναν, ουδέ σε πανηγύρι.
5 Μας πάτησαν τη Γράμμουστα κι αυτό το Λιανοτόπι·
πήραν άσπρα, πήραν φλουριά, πήραν μαργαριτάρια·
μας πήραν την Κωσταντινιά με δέκα νυφοπούλες.

(Το τραγούδι αναφέρεται στην καταστροφή των βλάχικων
κωμοπόλεων Γράμμουστας και Λιανοτοπίου στα 1769 μ.Χ.
από ληστρικά σώματα Τουρκαλβανών).

2. ΕΣΚΟΤΩΣΑΝ ΤΟΝ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗ

Σ' όλον τον κόσμο ξαστεριά, σ' όλα τα βλαχοχώρια
στο ξακουσμένο Ντένισκο αντάρα γιομισμένο.

Κλαίνε τα πεύκα κι οι οξιές, κλαίνε και οι μπρατίμοι
κλαίει και μια σεβαστικιά, μικροαρραβωνιασμένη.

- 5 Εσκότωσαν τον Αριστείδη κάτω στο Μοναστήρι.
Σαν τ' άκουσαν οι αδερφές, παρηγοριά δεν έχουν.
— «Να πάτε πάνω στο βουνό, στη Γράμμουστα 'πο πάνω,
να βρείτε τον πατέρα μου με τρόπο να τον πείτε».

(Το τραγούδι αναφέρεται στη δολοφονία του βοσκού Αρι-
στείδη Τσαντού από τους ληστές στις 20 Μάρτ 1928).

ΝΑΝΟΥΡΙΣΜΑΤΑ

1. Νάνι, νάνι, το παιδάκι,
το μικρό παλικαράκι
τό 'χει η μάνα μοναχό,
μοναχό και ακριβό.
2. Αηδόνια και πουλάκια,
να μη λαλήσετε
κοιμάται το παιδί μου,
μην το ξυπνήσετε.
3. Έλα, ύπνε, υπνωσέ το
και γλυκά αγκάλιασέ το,
να κοιμάται να ημερώνει,
να ξυπνάει να μεγαλώνει.
4. Του Γιωργάκη μου το γάμο
το χειμώνα δεν τον κάνω
έχει λάσπες, έχει χιόνια
και λερών' τα παντελόνια
έχει λάσπες και νερά,
λερών' η νύφη τα νυφικά.

5. Κίνησα από την Πόλη
και πάω για τη Ντούνα,
στο δρόμο να, που πάενα
με 'πιασε η φουρτούνα.

ΤΑΧΤΑΡΙΣΜΑΤΑ

1. Πώπω - πώπω - πώπω - πω
τι καλό παιδί 'μαι 'γω.
Κάνε με, κυρά, γαμπρό·
τα παπούτσια που φοράω
στον τσαγγάρη τα χρωστώ.
2. Πώπω - πω, μωρ' πώπω - πω
το παιδί μου θέλει χορό·
θέλει χορό, θέλει καγγέλι,
θέλει νυφούλα 'πο το χέρι.
3. Πώπω - πώ, μωρ' πώπω - πω
το παιδάκι θέλει χορό,
τα βιολιά δεν είναι 'δω.
Πάει παππούς για να τα φέρει
τρια τάληρα στο χέρι
κι άλλα πέντε στο καρτέρι.
4. Το παιδάκι μου το ρένιο,
το ζαχαρομυγδαλένιο
το βαρέσανε, καλέ,
το χτυπήσανε, καλέ.
5. Α - μα, να - μαμ Πόλη,
σε ζηλεύουν όλοι·
σε ζηλεύει κι η Ελλάς,
σκάσε Τούρκε μη μιλάς.

Α - μα, να - μαμ Σμύρνη,
Τούρκος δε θα μείνει·
δε θα μείνει χανουμάκι
ούτε κόκκινο σκουφάκι.

6. Όπα, όπα, όπα, πες,
να 'ταν και ταχιά γιορτές
και τις άλλες Κυριακές
και τις άλλες Πασχαλιές.

7. Ένα κόκκινο κουφέτο,
που 'σαν πέρσι κι ήρθες φέτο.
Πέρσι ήμαν στην κοιλιά,
φέτος είμαι αγκαλιά.

8. Έχω 'γω ένα παιδί
έχει κι ο βασιλιάς τσοουπί·
να τ' αρραβωνιάσουμε,
να συμπεθεριάσουμε·
πάλι δεν ταιριάζουμε·
το παιδί είναι καλό,
το κορίτσ' είναι γκαβό.

9. Τσάτσα, κυράτσα,
στρώσε και μια ψάθα,
ψάθα και προσκέφαλο
και ταγαροκέφαλο,
να 'ρθω βράδυ για να μείνω
και ταχιά πάλι να φύγω.

10. Ποιός του βάρισι του π'λι
κι ήρθι κλαίοντας στ'ν αυλή.
Ποιός του βάρισι του π'λάκι
κι ήρθι κλαίοντας στ' αυλάκι.

Βλάχικα Δημοτικά τραγούδια

ΑΓΑΠΗΣ

1. ΝΑΘΙΜΑΤΣ

5 Ναθιμάτς μάτα λια φιάτα,
τσι τι φιάτσι αχᾶτ' μουσσιάτα
ντε νι αρκᾶι ὀκλι πι τίνι
ντε νι φουτζίρ' οίλι, ντουσιρ' τ' ἄγκρου
ντε νι κουρμάρ' μούλτ ζνίι
καθι ουαι σῆι μουνούκλιου,
κάθι νιάο σῆι μουνάτα,
κάθι μπιρμπιάτσι σῆι θυμουνιάο.

1. ΑΝΑΘΕΜΑ*

5 Ανάθεμα τη μάνα σου, κόρη, που σε εγέννα,
πεντάμορφη σε ἔκανε και πήρες τα μυαλά μου·
με θάμπωσαν τα κάλλη σου και μου 'κλεψες τα μάτια,
τα ζωντανά μου φύγανε, πήγανε στα χωράφια·
και μου 'κοψαν πολύ ζημιά, λεφτά για να πληρώσω.
Για κάθε πρόβατο ζητάν δεμάτι να τους δώσω
και μια ολόκληρη χεριά για κάθε μου αρνάκι·
αν πεις και για τα σερνικά, καθένα θυμωνιά τους.

*Η απόδοση των τραγουδιών στην ελληνική γίνεται ελεύθερα σε ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο στίχο.

2. [ΦΙΑΤΑ Σ' ΤΖΙΟΝΛΙ]

5 Λίγνανι, ντάντο, λίγνανι
άνται μι πιτρισιάι
λα σσιόπουτλου ντι τ' Κιάρι
σσι λα μέρλου ντι τ' Σουρίνου·
5 νι' αφλάι ουν' τζιόνι αλέπτου
κου νέλου κουράτου του μᾶνᾶ.
– Τζιόνε κᾶτου λου νται νέλου;
– Φιάτα ουν' όκλιου ντι ατᾶου.
– Τζιόνε σ' τσ' αμούρτᾶ γκούρα
10 ντι ζμπόρλου τσι νι' τζᾶσέσι.

2. Η ΚΟΡΗ ΚΙ Ο ΛΕΒΕΝΤΗΣ

Μάνα μ', να μην προλάβαινες, ν' απόσωνες την ώρα
που μ' έστειλες στη βρύση μας, στη βρύση από το Κιάρι,
σ' εκείά την όμορφη μηλιά, π' ανθίζει στο Προσήλιο.
Εκεί λεβέντη απάντησα, λεβέντη διαλεμένο,
5 με δαχτυλίδι μάλαμα, καθάριο φορεμένο.
– Λεβέντη πόσο το πουλάς τ' όμορφο δαχτυλίδι;
– Κόρη μου, μόνο μια ματιά απ' τα γλυκά σου μάτια.
– Να μαραθεί το στόμα σου, σαν φύλλο να στεγνώσει
απ' την κουβέντα ετούτη 'δω, που μου 'πες παλικάρι.

3. ΚΡΕΚΙ ΤΖΙΟΝΕ

Ούνᾶ ταχινά, λια ντάντο, μούλτου ταχινά
νιί αφλάι βρούτα αμιά, λια ντάντο, λα σσιόπουτλου νιτζιά.
Ακό ιού κᾶλκά, λια ντάντο, λόκλου σκᾶπιρά·
ακό ιού σ' τουρνά, λια ντάντο, σουάρλι τριμπουρά.
5 «Τζούᾶ μπούνᾶ», λιί γκρίι, λια ντάντο, σσι ιά νου γκρί τσιβά).
– Κρέκι, λάι τζιόνε, κρέκι, κρέκι σ' πλᾶσκᾶνιά,
ντάντα αμιά λα τίνι, λα τίνι νου μι ντα.

3. ΣΚΑΣΕ ΛΕΒΕΝΤΗ

- Ένα πρωί, μωρ' μάνα μου, πολύ πρωί, κυρά μου,
εβρήκα την αγάπη μου στη βρύση να πηγαίνει.
Εκεί που την επάταε, της γης το χρώμα σειόταν·
εκεί που βλέμμα έριχνε, ο ήλιος τρεμοσβιόταν.
- 5 Εγώ την καλημέρισα κι αυτή φωνή δε βγάνει.
— Σκάσε, λεβέντη, σκάσε, σκάσε και πλάνταξε,
τι εμέ δε με παντρεύει με σένα η μάνα μου.

4. ΑΜ ΤΖΙΟΝΙΛΙ ΤΟΥ ΞΙΑΝΙ

- Τσί στάι, φιάτα, νιγκ' αμάρι;
— Αστέπτου αμάρι σι ν' μι νιάκᾱ.
— Κατσέ, φιάτα, σι ν' τι νιάκᾱ;
— Κα νι' αμ' τζιόνιλι του ξιάνι.
- 5 Αμ' τρέι άνι τσι λ' αστέπτου
σσι νίκα τρέι βασ αστέπτου
σσι ντιαπόια μι μουρίτου
σ' βα ιν' λιάου τζιόνι αλέπτου,
τζιόνι αλέπτου σσι πριμουντέφτου.

4. Ο ΛΕΒΕΝΤΗΣ ΜΟΥ ΕΙΝ' ΣΤΑ ΞΕΝΑ

- Κόρη μου, πως και στέκεσαι αυτού στ' ακροθαλάσσι;
— Προσμένω το νερό να 'ρθει, να 'ρθει, για να με πνίξει.
— Σαν τι να σ' ήβρε, κόρη μου, και να σε πνίξει θέλεις;
— Έχω το παλικάρι μου πολύ μακριά, στα ξένα.
- 5 Τρεις χρόνους τον περίμενα και τρεις θε να βαστάξω·
στον τέταρτο θα παντρευτώ, αν δεν φανεί να έρθει·
με παλικάρι διαλεχτό στεφάνι θα φορέσω.

5. ΜΑΡΟΥΣΙΑ

Μαρούσιε, γκούρᾱ ντι κούκου,
γινα αουά πι ντούπ' αρᾱου,
τας ντι μπάσσιου, κα βα νί φούγκου,
βα μι ντούκου του Ξενιτίι,
5 σ' τσ' φάκου μπάιρου ντι φλουρίι,
τας λου μπάτζ τι Στᾱμᾱρίι,
τας φάκᾱ σουάτσιλι τσιουντίι.

5. ΜΑΡΟΥΣΙΑ

Μαρούσια μου πεντάμορφη, από 'χεις κούκου στόμα,
ελα πιο κει στη ρεματιά, στην άκρη απ' το ποτάμι,
να σε χαιδέψω τρυφερά, γλυκά να σε φιλήσω,
γιατί θα φύγω ο δόλιος μου, θα πάω μακριά στα ξένα,
5 για να σου κάνω από φλουρία ολόχρυσο βραχιόλι,
να το φοράς της Παναγιάς, οι φίλες ν' αποράνε.

6. ΤΟΥΤΙ ΦΙΑΤΙΛΙ Σ' ΜΟΥΡΤΑΡΑ

Τούτι φιάτιλι σ' μουρτᾱρᾱ
σσι τούτι τζιόνι αλέπτες σ' λουᾱρᾱ
σσι ιό κου μούμα, σσι ιό κου ντάντᾱ
νι αρμάσσιου, κορμπάνι νιμουρτάτᾱ.
5 – Κάρα νέσσιου, λια Μιγκᾱ σόρᾱ,
νέσσιου ακό μπᾱζᾱρι μ' Βόλου
– Τσι κᾱφτάσσι, λια Μίγκᾱ σόρᾱ;
– Νέσσιου σ' νι λιᾱου νιχιᾱμ' ντι λᾱνᾱ,
σσι μι ακᾱτσᾱρᾱ ντόι ντι μᾱνᾱ.
10 «Φούτζ, λᾱι τζιόνε, ντι λα μίνι,
ιό βα νι' λιᾱου μα μπούνου ντι τίνι».

6. ΠΑΝΤΡΕΥΤΗΚΑΝ ΟΛΕΣ ΟΙ ΝΙΕΣ

Παντρεύτηκαν όλες οι νιές, ζευγάρωσαν οι κόρες·
πήραν λεβέντες διαλεχτούς, πήρανε παλικάρια·
και 'γω 'μαι η δόλια ανύπαντρη, της μάνας μου καμάρι.

– Επήγα, Μίγκα μ' αδερφή, στο Βόλο, στο παζάρι.

5 – Τί χάλεβες να πας εκεί, καλή μου αδερφάδα;

– Πήγα κι αγόρασα μαλλί να κάνω τα προικιά μου·
κι ήρθανε και με πιάσανε δυο νιοί από το χέρι.

«Φύγε λεβέντη μου, από 'με, φύγε, βρε παλικάρι,
τι εγώ θα πάρω πιο καλό λεβέντη από σένα».

7. [ΒΡΟΥΤΑ ΑΜΙΑ]

Μι σκουλάι μούλτου ταχινά
σχι τράπσηιου ντρεππου λα βρουτ' αμιά
σχι νί αφλάι βρούτα ιού ντουρνιά
σχι πι κριβάτι σ' λιγκᾶνά.

5 Σχι ιό λάιλου σχιτζούι σχι μι μιντουίι

σχι λουάι πότσηιλου σχι ου ασπρουκουκίι.

Σχι ιά λάια σ' αλαχτᾶρσί

σχι ντι πι κριβάτι σ' αρκουτίι.

7. [Η ΑΓΑΠΗ ΜΟΥ]

Ξύπνησα με τη χαραυγή και πριν να φέξει μέρα
και τράβηξα γοργά - γοργά στην κόρη π' αγαπούσα·
τη βρήκα στο κρεβάτι της στον πρώτο της τον ύπνο
και κάθισα και σκέφτηκα για λίγο, τί να κάνω

5 και πήρα το παγούρι της και με νερό τη βρέχω·

μα η δόλια σα λαχτάρησε, απ' το κρεβάτι πέφτει.

8. ΟΥΝΑ ΤΖΟΥΑ ΤΟΥ ΛΙΒΑΔΙ

- Στάου ούνᾱ τζούᾱ του λιβάδι,
τριάτσι ούνου τζιόνι ντε μι βιάντι.
Ελου μι βιάντι σхи μι ζμπᾱράστι,
τσι φου ζμπόρλου αλούι τσι νι' γκριάστι.
5 Σхи ιό μᾱράτα νιί μᾱτριάμ,
μᾱτριάμ βάλια σхи λᾱκριμάμ.
Του πρώτλου σόμνου μι νγισάμ
μι λάι σхи μι σπιλάι'
νιί αρκάι όκλι ν' αντριάπτα,
10 βιτζούι ούνου τζιόνι αλέπτου.
— Τζιόνε, κᾱτου λου ντάι νέλου;
— Φιάτᾱ, ούνου όκλιου ντι ατᾱλου.
— Τζιόνε σ' τσ' αμούρτᾱ γκούρα
τι ζμπόρλου τσι τζᾱσέσхи.
15 Φιάτα νιτζιά ν' τράπου
σ' τζιόνιλι λ' γινιά τας κριάπα.

8. ΜΙΑ ΜΕΡΑ ΣΤΟ ΛΙΒΑΔΙ

- Καθόμουνα μια μέρα 'κει στο πράσινο λιβάδι,
περνάει λεβέντης διαλεχτός, γυρίζει και με βλέπει.
Γλυκά τα μάτια μου 'ριξε, δειλά λόγια μου λέει.
Και 'γω η δόλια κοίταγα το πέλαο δακρυσμένη.
5 Στον ύπνο μ' όνειρο έβλεπα, έβλεπα πως πλενόμουν'
τα μάτια μ' έριξα δεξιά κι είδα σωστό λεβέντη.
— Λεβέντη, πόσο το πουλᾱς τ' όμορφο δαχτυλίδι;
— Κόρη μου, μόνο μια ματιά απ' τα γλυκά σου μάτια.
— Να μαραθεί το στόμα σου, σαν φύλλο να στεγνώσει
10 για την κουβέντα τούτη 'δω, που μου 'πες παλικάρι.
Κόρη στο ρέμα πήγαινε κι ο νιός πάει να σκάσει.

9. ΛΑ ΒΑΛΙΑ ΝΤΙ ΙΑΝΝΙΝΑ

5 *Λα βάλια ντι Ιάννινα*
 ούνᾱ φιάτᾱ πλᾱντζιά.
 — Βάλε, φᾱτι κάμα γκλο,
 τας ιν' τρέκου τι Ιάννινα.
 Ιάννινα, χουᾱρᾱ ντι φούρι
 τσι βᾱτᾱμάρᾱ τζιόνλι αμέλου·
 τζιόνλι αμέλου κα καπιντάνου
 πουᾱρτᾱ στράνι ντι ασλάνου.

9. ΣΤΗ ΛΙΜΝΗ ΑΠΟ ΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ

5 *Στη λίμνη από τα Γιάννινα και στην κυρά-Φροσύνη*
 κάθεται κόρη μοναχή και κλαίει με μαύρο δάκρυ.

— Λίμνη, για κάμε παρα κει, τράβηξε τα νερά σου,
 για να περάσω η ορφανή, στα Γιάννινα να πάω.

Γιάννινα, χώρα των κλεφτών, των καπεταναραίων,
 σκότωσαν το λεβέντη μου, που 'ταν σαν καπετάνιος
 και που φορούσε απάνω του από λιοντάρι ρούχα.

ΝΥΦΙΑΤΙΚΑ

1. ΝΟΥ ΤΙ ΑΡΑΝΤΙ ΦΙΑΤΑ ΝΙΚΑ

– Νου ν' τι αρᾶντι φιάτᾶ νίκα
σχι νου γίνα λα νόι'

λα νόι άρι μουντς ανάλτς
σχι νου βασ ποτς τας τρετς.

5

– Πιτρουνίκι βα μι αντάρου
σχι ιό λα βόι βασ γίνου.

– Νου ν' τι αρᾶντι φιάτᾶ νικᾶ
σχι νου γίνα λα νόι'

λα νόι άρι βάλια μάρι

10

σχι νου βασ ποτς τας τρετς.

– Πέσκου μάρι βα μι αντάρου
σχι ιό λα βόι βασ γίνου.

– Νου ν' τι αρᾶντι φιάτᾶ νικᾶ
σχι νου γίνα λα νόι'

15

λα νόι άρι σουάκρα αράο

σχι νου βασ ποτς τας τρετς

– Σουάκρα αράο σχι νόρα μπούνᾶ
νταουλι βασ τριτσέμ.

20

– Νου ν' τι αρᾶντι φιάτᾶ νικᾶ
σχι νου γίνα λα νόι'

λα νόι άρι κουμνάτι αράλι

σχι νου βασ ποτς τας τρετς

– Κουμνάτι αράλι σχι νόρα μπούνᾶ
ντι αντούν' βασ ου τριτσέμ'.

(Το τραγουδούσαν στους αρραβώνες. Βλέπε: «Αετομηλιτσιώ-
τικός γάμος»).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

1. ΜΗ ΓΕΛΑΣΤΕΙΣ ΚΟΡΗ ΜΙΚΡΗ

- Μη γελαστείς, κόρη μικρή, στο σόι μας μην έρθεις·
έχει βουνά τετράψηλα, πόχουν βαρύ το διάβα.
– Χελιδονάκι θα γενώ, στο σόι σας θα έρθω.
– Μη γελαστείς, κόρη μικρή, στο σόι μας μην έρθεις·
5 έχει μια λίμνη τρίςβαθη, δύσκολο να περάσεις.
– Ψάρι τρανό θε να γενώ, στο σόι σας θα έρθω.
– Μη γελαστείς, κόρη μικρή, στο σόι μας μην έρθεις·
σέρτικη έχει πεθερά, μαζί της πως θα ζήσεις;
– Σέρτικη αν είναι η πεθερά και μάλαμα η νύφη,
10 θεμέλια θα βάλουμε σ' ευτυχισμένο σπίτι.
– Μη γελαστείς, κόρη μικρή, στο σόι μας μην έρθεις·
σέρτικες έχει ανδραδερφές, μαζί τους πως θα ζήσεις;
– Εκειές κι αν είναι σέρτικες και φρόνιμη η νύφη,
αντάμα θα περάσουμε σε ζηλευμένο σπίτι.

2. ΛΑ ΦΑΝΤΑΝΑ

- Άι μούσχιάτα λα φάντάνα.
– Ντούτσβ' βόι, κα ιό νου γίνου,
κα ντάντα μι ισουσί
αουάλτατζ Ντουμάνικα.
5 Νέλου κουράτου νι αντούσιρā
σσι τσίντζι φλουρίι γκάλμπινι,
μπάιράτι πι ουτράι
σπιντζουράτι πι γκιουρντάνου
σσι αμβάρτίτι του κᾱφτάνου.

2. ΣΤΗ ΒΡΥΣΗ

- Έλα να πάμε ν' έμορφη όλες μαζί στη βρύση.
– Σύρτε, κι εγώ δεν έρχομαι, τ' είμ' αρραβωνιασμένη
μ' αρραβώνιασε η μανούλα επροψές την Κυριακή.
Μαλαματένιο μου 'φεραν, καθάριο δαχτυλίδι
5 και πέντε λαμπερά φλουριά, σ' ουτράι περασμένα..

(Το τραγουδούσαν τη μέρα τ' Αι Γιαννιού (24 Ιουνίου) αλλά το έλεγαν και στο γάμο την Κυριακή, όταν έβγαιναν στη βρύση)

3. [ΝΟΡΑ ΑΜΙΑ Σ' ΜΟΥΡΙΤΑ]

Μι νγισάι απρίντου Πάσhti
ντέ βιτζούι ουν' γίσου ουρούτσου:
«Νιί ακάτσάι ούνου πιριστέρου
νιί ασμπουρά σ' φουτζί ντι τ' μάνā».

5 Λουάι ούνā κάλι, πίστρι κάλι
ντε νιι αφλάι ούνā μουάσχι ν' κάλι.

– Τζούα μπούνā, τίνι μουάσχε, τσι χāμπāρι
νιί αντούτς ντί ν' χουάρά;

10 – Νόρα ατάο σι μουρίτā,
νόρα ατάο σι νκουρούνā.

Νκάλικου κάλου ασμπουιτόρου,
αφλάι κούσκρι του ουμπόρου.

– Τζούā μπούνā, βόι λάι κούσκρι.

– Γκίνι βινίσχι ξινίτλου ανόστου.

15 – Ντισκλιιντέτς, σ' βιντέμου μβιάστα,
σ' ν' βιντέμ' σ' ν' κουνουστιέμ.

Κάτοι βίνι τζιόνι λα ούσχι

ντε σ' αρκā βρούτα ντι γκούσχι.

20 – Οουάρά μπούνā, βόι λάι κούσκρι,
σ' νιτζέτς σ' αφλάτς μα μπούνā ντι μίνι.

(Το τραγουδούσαν στο γάμο)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

3. [Η ΝΥΦΗ ΜΟΥ ΠΑΝΤΡΕΥΕΤΑΙ]

Παραμονή απ' την Πασχαλιά 'νειρεύτηκα ο μαύρος
κι είδα 'να όνειρο κακό, πικρό φαρμακωμένο:

«Περιστεράκι έπιασα, στα χέρια το κρατούσα·

πικρές κουβέντες μου 'φερε κι από τα μπρος μου εχάθη».

5 Πήρα 'να δρόμο σκοτεινό, την άκρη όλο πηγαίνω.

Βρίσκω στο δρόμο μια γριά και την καλημερίζω.

– Τ' είν' τα χαμπέρια σου, γριά, που φέρνεις απ' τη χώρα;

– Η νύφη σου παντρεύεται, στεφάνι η αγάπη βάνει.

Καβαλικεύω άλογο πρόθυμο κι αεράτο

10 και βρήκα τους συμπεθέρους στημένους στην αυλή της.

– Καλημέρα, συμπέθεροι. – Καλώστον ξένο που 'ρθε.

– Ανοιξτε, μωρ' συμπέθεροι, τη νύφη για να δούμε·

να ιδωθούμε από κοντά, για ν' αναγνωριστούμε.

Και σαν στην πόρτα έδωσε κεφάλι ο λεβέντης

15 η κόρη απάνου χύθηκε, στην αγκαλιά του εσφίχτη.

– Όρα καλή, συμπέθεροι· να πάτε στο καλό σας·

να ψάξετε, για να 'βρετε καλύτερη από μένα.

4. ΛΑ ΠΑΤΡΟΥ - ΤΣΙΝΤΖΙ ΜΑΡΜΑΡΙ

Λα πάτρου - τσίντζι μάρμαρι, λα σηιάσιλι φάντάνι
ντουάρμι φιάτα πι άρμπουρι, σίγκουρά ση' ισουσίτā.
Σηι μούμāσα τούτου λιί τζāτσιά, σηι τέτāσα λιί τζāτσι:
— Ιά σκουάλ', ιά σκουάλ', λια φιάτα αμιά, ιά σκουάλ' σι

(νι' τι αλāξέστοā

5 κα γίνου κούσκρāλι στι λια, στι λια, σι νι' τι αράπā.

— Μια σηι κάρα γίνου, λια μούμα αμιά, γκίνι, σ' ακουμπισιάσκā.
Αστρέσηιου ανάλτου πι ουντā, πι ουντā σηι πι κριβατάκι.
Αστρέσηιου σ' γίνου τας ιμπιά, σηι αρκί τας σ' μπιατā.
Μια νάκα λιι αφλā τσίνā αουά, μια νάκα λια σηι χāργία.

4. ΣΤΑ ΤΕΣΣΕΡΑ - ΠΕΝΤΕ ΜΑΡΜΑΡΑ

Στα τέσσερα πέντε μάρμαρα, στις έξι τις βρυσούλες
κοιμάται κορη στα δεντρά, μόνη αρραβωνιασμένη.

Και η μάνα της την έλεγε, κι η θεία της τη λέει:

— Σήκω, σήκω, κορούλα μου, σήκω να πας ν' αλλάξεις,
γιατ' έρχονται οι συμπέθεροι, έρχονται να σε πάρουν.

— Σαν έρθουν, καλώς έρχονται και καλώς να κοπιάσουν.

Έστρωσα πάνω στον οντά, ψηλά στο κρεβατάκι.

Ετοίμασα κρασί να πιούν, ρακί για να μεθύσουν,

μήπως τους έβρ' η χαραυγή, μπας και τους έβρει μέρα.

ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

1. [ΦΡΑΤΙΛΙ ΣΗΙ ΣΟΡΑ)

5 Ούνᾱ σόρᾱ σ' μουρίτᾱ ν' χουάρᾱ
σῆι φράτιλι τράτζι τας μουάρᾱ.
– Πλᾱντζιμι, σόρᾱ, νίκα νιχιάμᾱ,
πᾱνᾱ σ' ιάσᾱ κούσκρι πι τζιάνᾱ
5 –Τσι σ'τι πλᾱγκου, ἄλαιί φράτε,
πι σβέρκα σι ν' τι ἄιμπᾱ τάτε.
Του ούνᾱ νίλι ντι νιμάλι
νου σ' αφλά ούνᾱ σκρέτᾱ σ'τάλι.
Σῆιαππισούτι ιντρά του στρούγγᾱ
10 τίνι τι πιτρισιᾱ τας φούρι.
– Ατσέα, σόρα, τσ' αντᾱρά πέρλι,
ανιέα, σόρα, νί απρίντου τσέρι.
Τίνι, σόρα, τι αστιάπτᾱ σουάκρα,
μίνι, σόρα, μί αστιάπτᾱ γκρουᾱπᾱ.

1. [Ο ΑΔΕΡΦΟΣ ΚΙ Η ΑΔΕΡΦΗ]

Μια αδερφή πεντάμορφη παντρεύουν στο χωριό μας
κι ο αδερφός ο δύστυχος πάει για να πεθάνει.
– Κλάψε με ακόμα, κλάψε με, για λίγο αδερφούλα,
ώσπου να βγουν στη ράχη εκεί τα συμπεθερικά μας.
5 – Τί να σε κλάψω, αδέρφι μου, μαύρο, δυστυχησμένο·
για μια ζωή ο πατέρας μας να σ' έχει στο λαιμό του.
Σ' ένα κοπάδι ολάκαιρο από κεφάλια χίλια
δεν ήβρε ένα ζωντανό, το έρμο, για να σφάξει.
Στη στρούγγα μπαίναν ζηλευτά γύρω στα εφτακόσια
10 και σένα σ' έστελνε, αδερφέ, κλεμένο για να φέρεις.
– Εσένα, αδερφούλα μου, για γάμο σε χτενίζουν·
και με μ' ανάβουνε κεριά, γιατί κεριά μου πρόπουν.
Εσένα, αδερφούλα μου, η πεθερά προσμένει
και 'γω γυναίκα ο δόλιος μου τη μαύρη γης θα πάρω.
(και μένα, αχ το δύστυχο, γούρνα με περιμένει).

2. ΠΛΑΝΤΖΙΜΙ ΝΤΑΝΤΟ

Πλᾶντζίμι, ντάντο, σ' γκιλιάμι,
κα μίνι βα νέγκου του ξιάνι·
του ξιάνι σι του ξενιτί
σι του σκρέτα Μικρασίι.

5 Μικρασίι σ' νού ιαράι αφλάτᾱ,
τσι νι μᾱκάσι σκρέτα ντι νιάτᾱ.
Του ατσέλι μούντς σ' του ατσιάλι τζιάνι,
ακό νι μᾱκαί νιάτιλι αμιάλι.

10 Κάμα νσούσου πι νίγκᾱ τράπου,
ακό ιν' λουάρα σκρέτλου ντι κάπου.
Κάμα γκλο, λα ούνᾱ σῆκᾱμπᾱ
νου αβιάμ' βᾱρᾱ σότσου σ' μι πλᾱγκᾱ·
τας μι λια, σ' μι ντούκᾱ Αϊδίνλι·
Αϊδίνλι του πουλιτίι, πλᾶντζίμι σόρᾱ Μαρίι.

2. ΚΛΑΨΕ ΜΕ ΜΑΝΑ

Κλάψε με, μάνα κλάψε με, τ' εγώ πάω στα ξένα·
στα ξένα και στα μακρυνά, στην έρμη Μικρασία.

Μικράσια να χάνοσαν, 'π' τον κόσμο να 'χες σβήσει,
που μου 'φαγες τα νιάτα μου κι αυτή τη λεβεντιά μου.

5 Σ' αυτά κει πέρα τα βουνά και τις κορφές από 'χουν,
εκεί, ο μαύρος έφαγα τα έρμα μου τα νιάτα.

Σ' αυτό κει πάνω τ' άγριο το ρέμα που κυλάει,
εκεί μου πήραν οι κακοί το έρμο μου κεφάλι.

Σ' ένα λιθάρι μοναχό πιο κει, σε μία πέτρα

10 δεν είχα ούτ' ένα φίλο μου το δόλιο, να με κλάψει·
να πάρει το κορμάκι μου και να το πάει στ' Αιδίνι·
στ' Αιδίνιο το μακρυνό, σ' αυτή την πολιτεία,
κλάψε με, πάλι, κλάψε με, αδέρφι μου Μαρία.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

1. ΚΑΝΤΙΚΛΟΥ ΑΛ ΧΑΤΖΗΣΤΕΡΓΙΑ

- Χατζηστέργια τσέλιγγου μάρι,
κα του Γράμμουστι άλτου νου άρι.
Άρι κάσά κα πάλάτι,
κουπίι ντι όι νιμισουράτι·
- 5 άρι σσι τσίντζι ατς μπινέτς αλούι,
σουν κα χίλι αλ βίντουλουι.
Πίστι τούτι ατσιάλι άρι σσι' ούνά φιάτā,
κούμ ίι λούνα ατσιά μουσσιιάτā·
άλμπā αρόσσι κα μιλτζιάννā
- 10 σσι νούμα αλιέι μουσσιιάτā, Σσιάννā.
Ούνā τζούā ντί νουπόι
γίνι ούνου πικουράρου ντι λα όι.
— Μπούνατς τζούā, τσέλιγγου μάρι,
ιό τσ' αντούκου μπούνā χāμπάρι,
- 15 κα κουπίιλι λι αβέμ γκίινι
μα να στα μίντια λα τίνι·
τσι πāτσāσσι, ντε νου βινίσσι,
ούνā στāμāνā ν' αργκāsίσσι.
— Ολάι Μήτρα πικουράρε,
- 20 νου μι αλάσσι του αμιά κριπάρι·
σσι κα σ'τς σπούνου, νου ποτς σ' νι αντσιούτς
τίνι σσι πικουρāρλι τουτς.
Κāνλι ατσέλου ντι Αλή - Πασσιέ
κάρτι ασσιάρα νίι σκρāέ
- 25 κάφτā μβιάστā Σσιάννα αμιά,
γίνου Αρμπινέτσλι τας νιου λια.
Ωχ! μārάτλου, τσι νιού βόι μπάνα
τας ιν' λια πāγκāνλου Σσιάννα
— Νου τι ασπάρι τσέλιγγου μάρι,
- 30 βα λιου ντāμ νίκου σσι μάρι.

(Το τραγούδι αναφέρεται σε μια αντιδικία ανάμεσα στον Αλή Πασά και τον Χατζηστέργια, μεγάλο τσέλιγγα από τη Γράμμουστα. Η αντιδικία κατέληξε σε συμπλοκή, κατά την οποία τα ληστρικά στίφη των Αρβανιτών νίκησαν τους Γραμμουστιανούς και τους ανάγκασαν ν' αφήσουν τον τόπο τους).

1. ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΧΑΤΖΗΣΤΕΡΓΙΑ

- Τον Χατζηστέργια τσέλιγγας κανένας δεν τον φτάνει
στην όμορφη τη Γράμμουστα, στον όμορφο τον τόπο.
Το σπίτι του αρχοντικό μεγάλο σαν παλάτι·
τα πρόβατά του αμέτρητα καθώς τα σαλαγάει·
5 έχει και πέντε άλογα μπινέκια τ'ς αφεντιάς του,
που μοιάζουνε σαν τα παιδιά κάποιου βουνίσσιου ανέμου.
Μα πάνω απ' όλα τούτα 'δω, τα πλούτη, τα κοπάδια,
έχει μια κόρη έμορφη, σαν το φεγγάρι ίδια,
άσπρη και ροδοκόκκινη, το όνομά της Άννα.
10 Μια μέρα μέσα στις στερνές νάσου κάποιος τσομπάνος·
κόπιαζε απ' τα πρόβατα κι έφερνε κάτι νέο.
— Καλή σου ώρα, τσέλιγγα, καλή σου ώρα, αφέντη·
καλό χαμπέρι σου 'χω γω, στα χείλη το κρατάω,
πως τα 'χουμε πολύ καλά τα ζωντανά σου όλα·
15 μα το μυαλό μας στέκεται σε σένα, τσέλιγγά μου·
τι να 'παθες τόσο καιρό, ούτε που μας θυμήθης
μια βδομάδα τώρα πια θαρρώ μας ελησμόνας.
— Τσομπάνε Μητρο, άσε με μες στο δικό μου χάλι·
κι αν βουληθώ να σου το πω, βοήθειά σου δε θα 'χω,
20 γιατί δεν το μπορείς και συ και οι τσομπάνοι όλοι.
Ο σκύλος ο αχόρταγος, ο Αλή- Πασάς που λέμε,
γραφή εχτές μου έστειλε, γραφή και παραγγέλνει
την Άννα να του δώσουμε, γυναίκα να την κάνει.
Όπου και να 'ναι, έρχονται, οι Αρβανίτες φτάνουν·
25 φτάνουν τα άτιμα σκυλιά, την Άννα μου να πάρουν.
Και σαν την πάρει ο πρόστυχος τι μ' ωφελεί να ζήσω;
— Μη σε τρομάζει, τσέλιγγα· στο νου φόβο μη βάνεις.
Εμείς θα τον βαρέσουμε, μικροί μεγάλοι αντάμα.

ΔΙΑΦΟΡΑ

1. ΚΑΡΒΑΝΑΡΛΙ

Μι λο σόμνου σι κλινάρλι,
σε μι μπάκου σ' ντόρμου νιχιάμου
σουν' ούνου μέρου, σουν' ούνου πέρου,
σουν' ούνā φρāντζā ντι κāστāνιου.
5 Ατσιά φρāντζā σ' φιάτσι ούνου πούλιου·
πούλιου ατσέλου τσι μπάτι βιάρα·
βιάρα - βιάρα σι πριμουβιάρα,
ντε σ' ντιστιάπτ' κārβāνάρλι·
κārβāνάρλι κārβιάλια ν' σίνου,
10 φουρτουτίρια κāπιτāνιου,
κου πλόσκα μπλίνā ντι γίνου.

1. ΟΙ ΚΑΡΒΑΝΑΡΟΙ

Με πήρε ο ύπνος όρθιο και θέλω να πλαγιάσω·
να γείρω για να κοιμηθώ, μια στάλα ύπνο να πάρω,
πο κάτω από ψηλή μιλιά κι απ' αχλαδιάς σκιάδι·
κάτ' από τρυφερό κλαδί μιας καστανιάς βουνίσιας.
5 Και το κλαδί πήρε μορφή, μικρό πουλάκι εγίνη·
πουλάκι που γλυκά λαλεί Άνοιξη, Καλοκαίρι
και που ξυπνά κάθε αυγή τους δόλιους καρβανάρους·
τους καρβανάρους που κρατούν ψωμί στην αμασχάλη·
για μαξιλάρι έχουνε 'πο ξύλο φορτωτήρα.

ΤΑΧΤΑΡΙΣΜΑΤΑ

1. Ούνᾱ φιάτᾱ μσηιάτᾱ μηιάτᾱ
φιάτσι ντόι λάι τζιόνι τας κριάπᾱ.
«Αλάι τζιόνι νου κριπάτς,
κα βας κρέσκου σ' βα μι λουάτς».
1. Μια κορούλα ν' έμορφη και μικροκαμωμένη
κάνει δυο νιούς και σκάζουνε, δυο νιούς κάνει και κλαίνε.
«Λεβέντες να μη σκάζετε, μην κλαίτε παλικάρια,
θα μεγαλώσω γρήγορα, νυφούλα να με πάρ'τε».
2. Βόι φισσιόρι τσι αμπουλιμισίτς,
ιά μᾱτρίτς σ' νου αλᾱθᾱσίτς
ντε βᾱ λοτς μβιάστιλι νίίτς·
νου αβέτς κου τσι σ'λι χᾱρνίίτς,
νιμπιρμπιάλι κου στᾱφίίτς.
2. Τ' ακούτε, σεις λεβέντες μου, εσείς που πολεμάτε,
κοιτάτε, μην παντρευέστε πολύ μικροί στα χρόνια,
γιατί δε θα 'χετε με τι τις νύφες να ταΐστε,
στραγάλια να τις δώσετε, σταφίδες μαυρομάτες.
3. Τούτᾱ τζούᾱ νι αλᾱγκᾱμ,
ντᾱντο, μβιάστᾱ νου νι' αφλάμ.
Τούσηι του μάρτζινια ντι χουᾱρᾱ
νι αφλάι ούνᾱ φιάτᾱ ναφουᾱρᾱ
σσι μι απλικάι σ' νι ου μπάσσιου ούνᾱ ουᾱρᾱ...
– Ντᾱνι φλουρία ντι αρᾱβουᾱνᾱ.
– Νου τσ' ου ντάου, κα νι' έσκου λιχουᾱνᾱ.
3. Όλη τη μέρα έτρεχα νυφούλα, μάνα μ' να 'βρω
μα πουθενά δεν έβρισκα, μανούλα μου, μια κόρη.
Εκεί στην άκρη απ' το χωριό, οπού 'ν' αριά τα σπίτια,
έμορφη κόρη απάντησα, σκύβω να τη φιλήσω...
– Δος μου φλουρί, πεντάμορφη, φλουρί του αρραβώνα.
– Δεν το μπορώ, λεβέντη μου, τ' είμαι λεχώνα τώρα.

4. Τούμπου, τούμπου, τούμπου, τουμ,
πι ούνου τζιάκου ιάσι φουμ'.
Μπάμπα αντάρ̄ανι κ̄αρλιγκίκου
κα βα νέγκου λα στιάρπι νίικου.
4. Τούμπου, τούμπου, τούμπου (τος)
'πο 'να τζάκι βγαίν' καπνός.
Μπαμπά αγκλίτσα φκιάξε μου,
μικρός να πάω στα στείρα.
5. Ούνα φιάτ̄α σ̄ι ούνου φιτσηιόρου,
μίνι, ντάντο, βα μι ανσόρου·
βα μι ανσόρου σ̄ι βα μ' ισουσέσκου,
βα νέγκου στρατό σ' αμπουλιμισέσκου.
Τι ούνου άνου σ̄ι τζιουμιτάτι
βα νι ου αλάσου λα ντάντα σ̄ι λα τάτι.
5. Ένα παιδάκι ν' έμορφο και η κόρη παινεμένη,
εγώ, καλή μανούλα μου, θέλω να με παντρέψεις.
Θα παντρευτώ, θ' αρβωνιαστώ, κόρη μικρή θα πάρω·
κι ύστερα πάω στο στρατό, θα πάω να πολεμήσω.
Για ένα χρόνο και μισό, για τόσο που θα λείπω,
στη μάνα μου θ' αφήσω 'γω την κόρη που θα πάρω·
στη μάνα που θε ν' αγαπά και στον γεροπατέρα.

ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

«Το στοιχειό της Μπάλτας»

(πληροφορητής: **Μιχ. Καράτζιος**, ετών 80, κτηνοτρόφος)

«Κάτου στη μπάλτα¹ απ' του Μέρου² ήταν πρώτα ένα στοιχειό που είχε μιγάλη δύναμη· αυτό βαστούσι τουν τόπου ιδώ· ήταν πουλύ στέριου του μέρους στου χουριό μας. Μην κοιτάς τώρα που φέγει κάθε χρόνου· έχει απού τότι που μας έκλιψαν του στοιχειό οι Γραμμουστιάνοι³ που φέγει έτσι του μέρους.

Ήρθαν κι του πήραν νύχτα τρεις γυναίκες Γραμμουστιάνοι· στου δρόμου ικεί στη Σκαρτσηια⁴ έκατσαν να ξικουραστούν κι εγίνι κι άλλη μπάλτα ικεί· η μπάλτα που εινι κι σήμιρα. Απού· κει έφυγαν για τη Γράμμουστα μαζί μι του στοιχειό κι απού τότι εγίνι κι άλλη μπάλτα στη Γράμμουστα· ικεί είνι τώρα του στοιχειό κι κρατάει του δικό τους του μέρους.

Αυτό του στοιχειό ήταν πουλύ δυνατό· έπιασι πόλιμου μι του στοιχειό απ' του Σμόλ'κα κι του νίκησι. Απού κουντά είχε ένα Γραμμουστιανόπουλου και το βάλι να γυρίσει τη σούβλα που είχε πιράσει την καρδιά απ' τ' άλλου του στοιχειό· του μικρό πιδί όμως δεν είχε τη δύναμη να γυρίσει τόσου μιγάλη καρδιά· τον είπι όμους του στοιχειό να γλύψει την καρδιά· μόλις την άγλυψι πήρι μιγάλη δύναμη. Όταν γύρσι ύστια στη στρούγγα του πιδί για να αρμέξουν τα πρόβατα, έβλιπαν οι συντρόφοι τ' ότι ξιρίζουνι τα μαστάρια απ' τα πρόβατα· γι' αυτό τουν έβγαλαν απ' του σκαμνί⁵ κι του πιδί ύστια εγίνι θεριό. Μιτά σκότουσι κι τ' μάνα τ' κι αφού είπι του μυστικό, πως εγίνι θεριό μόνο σ' ένα φίλου τ', ρίχτηκι στη μπάλτα, για να ζήσει μαζί μι του στοιχειό.

Μια άλλη φουρά βγήκι απ' τη μπάλτα ένα κριάρι τσιούλου λάιου⁶

1) Μπάλτα: βλάχικη λ. = λίμνη.

2) Μέρου: τοπωνύμιο (ελλ. Μηλιά).

3) Γραμμουστιάνοι: κάτοικοι της Γράμμουστας.

4) Σκαρτσηια: τοπωνύμιο, βλ. τοπωνύμια λ. «Σκαρτση».

5) Σκαμνί: πέτρα ή κούτσουρο στη στρούγγα όπου κάθονται οι αρμεχτάδες στην αρμεγή.

6) Τσιούλο λάιο: είδος προβάτου, με μαύρο τρίχωμα και κοντά αυτιά.

κι βάτιψι σαράντα πρόβατα κι αυτά γέν'σαν αρνιά τσιούλα λάια· τότε ξερ'ς βρέθ'καν τα τσιούλα λάια, πιο μπρουστά δεν ήταν. Αυτό του κριάρι, ξαναμπήκι στη μπάλτα κι είναι κι τώρα ικεί μέσα.

Αιντι πάλι, τώρα, πότι ήταν, μι τ'ς Αρβανίτις. Αυτοί πήγαν να πάρουν τη μπάλτα απ' τη Γράμμουστα πρους τουν τόπου του δικό τ'ς, μα πνίχ'καν όλοι· δεν έμεινι κανένας».

Ανάλυση και ερμηνεία της παράδοσης

Μια ματιά στις παραδόσεις των άλλων χωριών της Πίνδου θα μας δώσει έναν κεντρικό πυρήνα, έναν κοινό τόπο της παράδοσης για στοιχειά. Ο κεντρικός αυτός πυρήνας είναι η παράδοση για την ύπαρξη στοιχειών στις διάφορες λίμνες, γύρω από την οποία έχουν προστεθεί διαφορετικά παρακλάδια σε κάθε τόπο.

Σε πολλά χωριά της Πίνδου κυκλοφορούν παραδόσεις για στοιχειά. Κάθε λίμνη της ηπειρώτικης οροσειράς είναι περιβεβλημένη με τον ίδιο περίπου θρύλο. Είναι ένα γαιολογικό φαινόμενο που γίνεται πετάλι στη φαντασία του λαού, που πάντοτε προσπαθεί κάθε παρεξενιά της φύσης να την αποδίνει σε υπερφυσικά αίτια.

Δεν είναι υπερφυσικό το φαινόμενο σχηματισμού λίμνης· σχηματίστηκαν απλά από το λιώσιμο χιονιών και από κεφαλάρια πηγών. Το βαθυγάλαζο όμως χρώμα και το βάθος τους αρκούσαν να προξενήσουν ένα δέος και κάποιο θαυμασμό στον βλαχοποιμένα, που μόνο από βουναί και δάση ξέρει και σπάνια βλέπει θάλασσα.

Ίσως το ίδιο το βάθος, το χρώμα και η όλη μορφή της λίμνης να κίνησαν στη φαντασία του λαού στη σκέψη πως κάτι το υπερφυσικό κατοικεί εκεί μέσα. Ίσως έτσι να πλάστηκε η παράδοση για την ύπαρξη στοιχειού.

Η πιο γνωστή και πιο διαδοσμένη παράδοση είναι η των τριών δρακολιμνών, του Λύγγου, της Τύμφης και του Λάκμωνος, με την οποία έχει ασχοληθεί ιδιαίτερα ο Κ. Κρυστάλλης¹.

Εκτός από τις πιο πάνω λίμνες στην Πίνδο βρίσκονται πολλές παρόμοιες και σχηματίστηκαν φυσικά κι αυτές από ίδια γαιολογικά αίτια.

1) «Απαντα», Κ. Κρυστάλλης: «Αι τρεις δρακολίμναι».

Στο Γράμμο υπάρχουν τρεις τέτοιες λίμνες περιβεβλημένες με τον κοινό βασικό τόπο της παράδοσης για στοιχειά· όμως εδώ τούτη η παράδοση φουντώνει σε μυθολογικό δέντρο.

Αν κάνει κανείς σύγκριση ανάμεσα στις παραδόσεις για στοιχειά της Ηπείρου, εύκολα θα παρατηρήσει πως μια είναι η παράδοση, μα παρουσιάζεται διαφορετικά μπολιασμένη και περιτριγυρισμένη από ξεχωριστούς μύθους σε κάθε τόπο.

Στην Αετομηλίτσα, όπως και σ' άλλα χωριά, υιοθετήθηκε ο ίδιος πυρήνας, που έγινε βάση για τη δημιουργία ένα σωρό αιτιολογικών μύθων.

Πρώτη θέση του χωριού ήταν η Μηλιά (Μέρου)· τοποθεσία νοτιο της σημερινής του θέσης. Εκεί κοντά υπάρχει μια λίμνη (μπάλτα). Μέσα στη λίμνη αυτή, σύμφωνα με την παράδοση, ζούσε παλιά το στοιχειό, για το οποίο πίστευαν οι χωριανοί πως κρατούσε το έδαφος του χωριού στέριο. Όταν το χωριό μεταφέρθηκε στη σημερινή θέση του, άρχισαν να διαπιστώνουν πως το έδαφος στον τόπο αυτό δεν ήταν στέριο· αντίθετα οι διαβρώσεις άνοιγαν χάσματα της γης που είχαν αποτέλεσμα τις συχνές κατεδαφίσεις των σπιτιών.

Μπρος σ' αυτή την απορία και την αμηχανία ένας μύθος ήταν ό,τι έπρεπε· αυτός ο μύθος, που χρειάζονταν για την αιτιολόγηση του πιο πάνω γαιολογικού φαινομένου, θα προέλθει από την παράδοση, μια και αυτή έλεγε πως στο πρώτο χωριό τον τόπο τον κρατούσε το στοιχειό.

Συχνά, όταν μας βασανίζει κάτι, συνηθίζουμε να προσβλέπουμε στους διπλανούς μας, αν συμβαίνει και σ' αυτούς το ίδιο. Στο διπλανό χωριό Γράμμουστα το έδαφος είναι σταθερό· γιατί όμως; Η απάντηση για τη φαντασία του λαού είναι απλή· υπάρχει εκεί στοιχειό. Να αμέσως ο μύθος: Τρεις γυναίκες Γραμμουστιανίτισσες ήρθαν νύχτα και έκλεψαν το στοιχειό. Στο δρόμο κάθησαν κάπου να ξεκουραστούν· εκεί σχηματίστηκε λίμνη¹. Με τη μεταφορά του τελικά στο χωριό τους σχηματίστηκε εκεί τρίτη λίμνη, όπου ζει ακόμα το στοιχειό και κρατάει το έδαφος της Γράμμουστας.

Ίσως εύλογα κάποιος ρωτούσε, πως είναι δυνατό γυναίκες να κλέψουν ένα τόσο δυνατό ζώο, που βάσταγε και τη γη ακόμα. Χτυ-

1) Η λίμνη στη Σκαρτσόλια

πά σίγουρα άσχημα η επιβολή γυναίκας σε θεριό· μα ο μύθος για πονηριά, θαρρώ, πως ήθελε να μιλήσει και η πονηριά σε γυναίκα περισσότερο ταιριάζει· ύστερα, ας θυμηθούμε λίγο τις μάγισσες και τη μαγεία.

Η παράδοση για στοιχειά, καθώς είπαμε, έγινε κορμός που φούντωσε με μυθολογικά παρακλάδια· έχουμε την περίπτωση που ο Ν. Πολίτης¹ την ονόμασε «μετάπτωση της παράδοσης σε αιτιολογικό μύθο». Πάντα πρωταγωνιστής το στοιχειό και κάθε φορά αλλαγή στους κομπάρσους ανάλογα με το φαινόμενο που ζητούσε εξήγηση.

Ο σπάνιος τύπος «τσιούλου λάιου» προβάτου στάθηκε αφορμή για το πλάσιμο ενός από τα μυθολογικά παρακλάδια. Έπλασαν δηλαδή το μύθο πως η λίμνη «ξεπέταξε» ένα κριάρι τούτου του τύπου, που διασταυρώθηκε με σαράντα πρόβατα· αποτέλεσμα η εμφάνιση αρνιών τέτοιου είδους. Το κριάρι αυτό, καθώς λένε, ξαναμπήκε στη λίμνη, όπου κατά την πίστη των γερόντων ζει και σήμερα.

Δεν αποκλείεται αυτό το κριάρι να ήταν το ίδιο το στοιχειό μεταμορφωμένο. Γιατί όχι, αφού και στις παραδόσεις άλλων περιοχών έχουμε μεταμορφώσεις των στοιχειών.

Σύγκρουση στοιχειών δε λείπει και από την παράδοση της Αετομηλίτσας. Η σύγκρουση υπάρχει σ' όλες τις παραδόσεις με το ίδιο θέμα αλλά με παραλλαγμένο το περιεχόμενο σε πολλές φάσεις.

Το στοιχειό του Γράμμου έστησε γερό πετροπόλεμο με το στοιχειό του Σμόλικα, αναφέρει η παράδοση. Το πρώτο βγήκε νικητής· νικητής βέβαια για την αετομηλιτισιώτικη παράδοση..

Αναφέρει ακόμη η παράδοση πως ο νικητής είχε μαζί του ένα Γραμμουστιανόπουλο, που του δωσε μετά τη νίκη του να γυρίσει τη σούβλα, στην οποία είχε περασμένη την καρδιά του θύματος, για να την ψήσει. Το παιδί, μικρό καθώς ήταν, δεν είχε τη δύναμη να γυρίσει μια τόσο μεγάλη καρδιά. Έτσι το στοιχειό το συμβούλεψε να γλύψει την καρδιά· με την πράξη αυτή απόχτησε υπερφυσική δύναμη.

Όταν το Γραμμουστιανόπουλο ξαναγύρισε στη στάνη να αρμέξουν τα πρόβατα, από την πολλή του δύναμη ξερίζωνε τους μα-

1) Νικ. Πολίτη, «Παραδόσεις»

στούς των ζώων· οι συντρόφοι του μπρος σ' αυτή την κατάσταση τον αντικατέστησαν κι έτσι έφυγε και έγινε θεριό...

Οι αναγνώστες, που γνωρίζουν τις παραδόσεις άλλων βλαχοχωριών της Πίνδου, διακρίνουν βέβαια την ομοιότητα της αετομηλιτσιώτικης με τις άλλες παραδόσεις.

Είναι πραγματικά, ίδιος ο πυρήνας, με τα παρακλάδια ποικίλλουν από τόπο σε τόπο.

Η παράδοση του στοιχειού συνδέθηκε και με την ιδέα της πατρίδας· οι βλάχοι του Γράμμου φαντάστηκαν το στοιχείο αποκλειστικά ελληνικό και του απόδωσαν και ηρωικές πράξεις ενάντια στους εχθρούς που επιβουλεύονταν την ακεραιότητα της πατρίδας τους. Έτσι, λένε οι γέροντες, πως όταν οι Αρβανίτες προσπάθησαν με έργα να φέρουν τη λίμνη στο μέρος τους, πνίγηκαν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιας

Νέοι με τοπική ενδυμασία (1938)

Παλιοί κερατζήδες

Δημοσία Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ

Η μελέτη των τοπωνυμίων ενός χωριού αποτελεί βασικό κεφάλαιο στη λαογραφία του. Η αξία των τοπωνυμίων είναι πολλαπλή, κυρίως όμως γλωσσική, γιατί μαθαίνουμε τη γλώσσα εκείνων που έδωσαν τις ονομασίες αυτές, και ιστορική, γιατί σε κάθε ονομασία τόπου είναι αποτυπωμένη και μια ιστορική περίοδος· αντανakλάται φανερά η ιστορική τύχη του χωριού πάνω σ' αυτές τις ονομασίες, που δόθηκαν από τους κατά καιρούς κατακτητές του. Ακόμα, θα μπορούσαμε να προσθέσουμε ότι πολλά τοπωνύμια συνδεδεμένα με λαϊκές παραδόσεις συμβάλλουν στη διάσωση των παραδόσεων τούτων.

Τα τοπωνύμια της Αετομηλίτσας είναι ελληνικά και κουτσοβλάχικα. Διακρίνονται σε μονολεκτικά και περιφραστικά. Τα μονολεκτικά χωρίζονται σε απλά (Καζάνι) και τα σύνθετα (Μεσολάκκια). Στα περιφραστικά έχουμε τις πιο κάτω περιπτώσεις: α) Η περίφραση που δίνει το τοπωνύμιο αποτελείται από το κτήμα ή το κτίσμα και το όνομα εκείνου που το κατείχε ή το έκτισε (Στάνια αλ Λάμπρη, Μουάρα αλ Ντινάκα) β) Από το είδος του τόπου και το όνομα ενός ιστορικού προσώπου που είναι συνδεδεμένο μ' αυτόν ή ενός προσώπου λαϊκής παράδοσης (Κιάτρα Μούκα, Τσηιούμα αλ Πέτση). γ) Από το είδος του τόπου και ένα προσδιοριστικό επίθετο που φανερώνει μια ιδιότητά του ή ένα εμπρόθετο προσδιορισμό που φανερώνει την ομοιότητα του τόπου με κάτι άλλο (ζώο, πράγμα) ή ένα ορισμένο χαρακτηριστικό (Κιάτρα Ντισικάτα, Κιάτρα κου φ'τσηιόρου). δ) Από το είδος του τόπου και ένα εμπρόθετο προσδιορισμό που δείχνει τη γενική τοποθεσία, στην οποία ανήκει ο τόπος (Ισβούρου ντι λα Κάνλι, Μπάλτα ντι λα Μέρου) ε) Από ένα ουσιαστικό και ένα επίρρημα με πρόθεση που προσδιορίζει τη θέση του τόπου σε σχέση με μια ξακουστή τοποθεσία ή το χωριό (Αγνάντια ντι Χουάρα).

Ανάλογα με την προέλευσή τους τώρα τα τοπωνύμια χωρίζονται σε: 1) Αυτά που πήραν την ονομασία από τη φύση και την ποιότητα του εδάφους 2) Από τη διάπλαση του εδάφους ή από το σχήμα και τη μορφή ή από την ομοιότητα με διάφορα ζώα ή πράγματα 3) Από τη θέση 4) Από τη χρήση (του τόπου) στο παρελθόν ή στο παρόν 5) Από τα φυτά που φύονταν ή φύονται 6) Από τα διάφορα οικοδομήματα που βρίσκονταν ή βρίσκονται, όπως εκκλησίες, μύλοι, βρύσες,

στάνες, χάνια, πριόνια κ.λ.π. 7) Από ιστορικά πρόσωπα και γεγονότα που σχετίζονται με τους τόπους 8) Από τη συσχέτιση τόπων με λαϊκές παραδόσεις 9) Από κύρια ονόματα που για διάφορους λόγους συνδέθηκαν με τους τόπους.

Η κατάταξη των τοπωνυμίων, που ακολουθεί, γίνεται κατά ομάδες σύμφωνα με τον παραπάνω χωρισμό και με αλφαβητική σειρά.

Τοπωνύμια που πήραν την ονομασία τους από τη φύση και την ποιότητα του εδάφους:

Αράου άλμπου (άσπρο ποτάμι)¹. Ποτάμι δυτικά του χωριού με νερά διαυγή, εξού και το επίθετο «άσπρο».

Αράου λάιλου (μαύρο ποτάμι). Ποτάμι ανατολικά του χωριού με νερά θολά.

Κιάτρα 'ροσθια (κόκκινη πέτρα). Τοποθεσία βορειοανατολικά του χωριού, όπου υπάρχει μεγάλη κοκκίνη πέτρα.

Κιάτρα λάια (μαύρη πέτρα). Τοποθεσία βόρεια του χωριού, όπου υπάρχει μεγάλη μαύρη πέτρα.

Κιάτρα ντισικάτα (πέτρα σχισμένη). Τοποθεσία νότια του χωριού, όπου υπάρχει θεόρατη πέτρα σχισμένη σε δυο μεγάλα κομμάτια. Η παράδοση αναφέρει πως σχίστηκε από σεισμό.

Μάσα άπιλιεϊ (μάννα του νερού). Πηγή βόρεια του χωριού, από την οποία υδρεύεται το χωριό. Το ίδιο μέρος λέγεται και Σίτα.

Μιλούρι. Τοποθεσία βορειοδυτικά του χωριού αλμυρή και πετρώδης, που διαρρέεται από πολλά ρεματάκια.

Μουράτ'. Ποτάμι δυτικά του χωριού.

Μουτσηιάρα. Τοποθεσία δυτικά του χωριού με έδαφος υγρό. Η λέξη «μουτσηιάρα» είναι κουτσοβλάχικη και σημαίνει τόπος με υγρασία. Σλαβικά *moca* (προφ. μοτσηια) = τόπος ελώδης και *mocar* = υγρασία λόγω βροχής. Την ονομασία τούτη φέρουν κι άλλες τοποθεσίες με το ίδιο χαρακτηριστικό.

Μπάλτα ντι λα Μέρου (λίμνη απ' τη Μηλιά). Τοποθεσία, όπου βρίσκεται μια λίμνη που συνδέθηκε με την παράδοση του στοιχειού².

Μπάλτα ντι λα Σκάρτση³ (λίμνη απ' το Σκίρτσι). Λίμνη συνδεδεμένη κι αυτή με την παράδοση του στοιχειού.

1) Τα τοπωνύμια, στα οποία παραθέτουμε απλώς τη μετάφρασή τους, είναι κουτσοβλάχικα.

2) Βλέπε παράδοση «Το στοιχείο της Μπάλτας».

3) Βλέπε τοπωνύμιο «Σκάρτση».

Πουτᾶμίτση (ποταμάκια). Την ονομασία τούτη φέρουν δύο τοποθεσίες (η μια βόρεια και η άλλη ανατολικά του χωριού) που διαρρέονται από ρεματάκια με άφθονο νερό.

Ρούγγου. Δασώδης τοποθεσία νοτιοδυτικά του χωριού. Ο Κ. Στεργιόπουλος¹ ερμηνεύει τη λέξη «δάσος εκχερσωθέν». Ο Ν. Χ. Ρεμπέλης γράφει για το τοπωνύμιο τα εξής: «Η λέξις «ρόγγι» είναι αγρος σπαρείς δια πυρπολήσεως των επ' αυτού θάμνων. Κατά Κ. Μέρτζιον η λ. είναι ή η αλβαν. «roge», σημαίνουσα τα μεταξύ πεύκων και ελάτων διαστήματα αρκετά μεγάλα, ή η λατ. rogas = πυρά. Ασχέτως αν η λέξις προήλθεν εκ της αλβαν. ή της λατ., αυτή απαντά εις πολλά χωρία ως δηλωτική αγρού είτε και επιπέδου επιφανείας προελθούσης δια της πυράς και αποκοπής των εν αυτή δένδρων. Μάλλον η λ. φαίνεται αλβαν., αφού τα μεταξύ πεύκων διαστήματα δι' αποκοπής των δένδρων θα εσχηματίσθησαν και κακώς ετυμολογήθη εκ της λατιν. «rogus». Σημειωτέον ότι εν Βουρμπιάνη λέγεται η φράσις «γίνκαν ρόγγι» (τα στάρια ή τα καλαμπόκια), όταν τα υπό ωρίμανσιν στάρια και καλαμπόκια λυγίσουν, θραυσθούν και πέσουν κατά γης, συνεπεία σφοδρού ανέμου, βροχής κλ., οπότε ο αγρός οιονεί ισοπεδούται, «γίνεται σιάδι». Λέγεται επίσης «τα μήλα, σταφύλια έπεσαν ρόγγι», όταν ταύτα τιναχθούν και πέσουν επί της γης. Αι μεταφορικαί αύται φράσεις, νομίζω, ότι εξηγούν αριδήλως ότι η λ. «ρόγγι» εσήμαινε περιοχή εντός δάσους άδενδρου, σχηματισθείσαν δια της πυράς και αποκοπής των εν αυτή θάμνων και δένδρων, ινα χρησιμεύση προς καλλιέργειαν. Συν τω χρόνω αι καλλιεργούμεναι αύται γαίαι (τα ρόγγια) εγκατελείφθησαν υπό των ιδιοκτητών και, φυσικώ τω λόγω, ανεδασώθησαν εκ νέου, ούτω δε σήμερον αι τοπωνυμιαί αυταί είναι δασώδεις».

Ο Κ. Νικολαΐδης στο «Ετυμολογικόν λεξικόν της κουτσοβλαχικής γλώσσης» (1909) γράφει στη λέξη «ρούγκου» = βάτος, αγρία τριανταφυλλιά. Εκ του λατινικού rubus = βάτος, ιταλ. rogo, ισπαν. πορτ. rubo, ρουμ. rug.

Λογικά η σκέψη μας οδηγείται στην υιοθέτηση της άποψης ότι, αφού υπάρχει κουτσοβλάχικη λέξη «ρούγγου», απλούστατα το τοπωνύμιο προήλθε από τούτη τη λέξη. Ίσως όμως υπάρχει κάποιο μπέρδεμα στις λέξεις «ρόγγι» και «ρούγγου» και είναι πιθανή η άπο-

1) Κ. Δ. Στεργιόπουλου, «Τοπωνυμικόν της επαρχίας Κονίτισης», Ηπειρωτικά Χρονικά, τ. θ' κ.ε. (1934)

ψη του Ν. Χ. Ρεμπέλη μιας και οι γέροντες του χωριού μιλούν κι αυτοί για δάσος κάποτε «εκχερσωθέν» από πυρκαϊά.

Σκάρτση. Τοποθεσία βορειοδυτ. του χωριού. Ο Κ. Στεργιόπουλος γράφει για το τοπωνύμιο: «Σκίρτς, λα Schkirtsch, τοποθεσία (ΒΔ) που παραφεύγει. Σκίρτς λέγεται το μαλακό της πλάτης, η κριτσανίθρα».

Τοπωνύμια που πήραν την ονομασία τους από τη διάπλαση του εδάφους ή από το σχήμα και τη μορφή ή από την ομοιότητα με διάφορα ζώα ή πράγματα:

Γκούρα (στόμα). Τοποθεσία ανατολικά του χωριού· βρίσκεται ανάμεσα σε δάση και είναι μια πεδινή έκταση από όπου πηγάζει μια μεγάλη πηγή. Στη ρουμάνικη η λέξη gura = στόμιο, άνοιγμα, χάσμα, κοιλότης και στην αλβανική gurra = πηγή με άφθονο νερό.

Καζάνι. Τοποθεσία βορειοανατολικά του χωριού που μοιάζει με καζάνι. Στην τουρκική η λέξη kazan, από όπου και καζάνι.

Κιάτρα κου φ' τσηιόρου (πέτρα με παιδί). Περιοχή βόρεια του χωριού, όπου και πέτρα που φαίνεται σα να κρατά στην αγκαλιά της ένα παιδί.

Κιάφα (τράχηλος). Κορυφογραμμή του Γράμμου στα βόρεια του χωριού. Ο αυχένας αυτός αποτελεί το σύνορο Αετομηλίτσας - Γράμμουςτας. Τουρκικά kafa και ρουμάνικα ceafa.

Κουκουλίτση. Ύψωμα ακριβώς πάνω από το χωριό. «Κουκουλίτση» στην κουτσοβλάχικη σημαίνει τον μικρό λόφο που στην κορυφή μοιάζει με κώνο. Στη λατινική η λέξη cocullus, ι = κάλυμμα κεφαλής· στη νεοελληνική χρησιμοποιούμε τη λέξη κουκούλα με τη σημασία του cucullus. Η κατάληξη (-ιτση) είναι υποκοριστική κατάληξη στην κουτσοβλάχικη γλώσσα (συνεπώς κουκουλίτση = μικρός κούκουλος, cucullus).

Κόχια (γωνιά). Την ονομασία φέρουν δύο τοποθεσίες, η μια βόρεια και η άλλη δυτικά του χωριού. Προήλθε ακριβώς από την ομοιότητα των τοποθεσιών με γωνιές.

Πάντια - [πάδια] (ίσιωμα). Την ονομασία φέρουν πολλά μέρη με επίπεδη επιφάνεια εδάφους. Κατά τον Κ. Μέρτζιο η λέξη πάδια ανάγεται στη σλαβική pad, που σημαίνει «έδαφος κατιόν, κατωφέρεια εδάφους».

Πάτουμα (πάτωμα). Τοποθεσία στα βόρεια του χωριού πολύ πεδινή, που μοιάζει με πάτωμα.

Τσχιούμι. Τοποθεσία βορειοανατολικά του χωριού. Ο Κ. Στεργιόπουλος γράφει για το τοπωνύμιο «Τσούμα, λά Τσχούμε. Ομοιάζει προς ανεστραμμένο δοχείο».

Τοπωνύμια που πήραν την ονομασία τους από τη θέση του τόπου.
Αγνάντια δι (ντί) **Χουάρα** (απέναντι απ' το χωριό). Τοποθεσία δασώδης νοτιοανατολικά απέναντι από το χωριό.

Μισουλάκκια (μεσολάκκια). Ρέμα στην ανατολική άκρη του χωριού. Πήρε την ονομασία από τη θέση της ανάμεσα στα δυο μεγάλα ρέματα (λάκκους). (Μισου - λάκκια, μεσο - λάκκια).

Πουτᾶμι (ποταμιά). Τοποθεσία νότια του χωριού, όπου χύνονται όλα τα νερά από τα ρέματα του χωριού.

Τοπωνύμια που πήραν την ονομασία τους από τη χρήση του τόπου στο παρελθόν ή στο παρόν.

Απόρδα. Ρεματάκι στη δυτική άκρη του χωριού. Παλιά ο τόπος του ρέματος χρησίμευε σαν τόπος αποχωρητηρίων.

Ασβιστριάο (ασβεσταριά). Τοποθεσία βορειοανατολικά του χωριού όπου υπάρχει ασβεστός.

Κάλια αλ κουμπάριλορ (δρόμος των κουμπάρων). Μονοπάτι που οδηγεί στο γειτονικό χωριό Πληκάτι. Πήρε τούτη την ονομασία, γιατί το χρησιμοποιούσαν οι γυναίκες από το Πληκάτι, που έρχονταν και πουλούσαν φρούτα και λαχανικά· τούτες τις γυναίκες καθώς και των άλλων γειτονικών χωριών τις αποκαλούν στο χωριό «κουμπάρες».

Μεριτζίκου (σταλότοπος). Τοποθεσία βόρεια του χωριού, όπου υπάρχουν μερικές οξυές που χρησιμεύουν για το μεσημεριανό στάλο των ζώων. Η λέξη «μεριτζίκου» είναι υποκοριστική της λ. «μερίτζου» που σημαίνει στάλος.

Σιρίνια (αλαταριά). Τοποθεσία ανατολικά του χωριού. Και σήμερα ακόμη προσφέρεται το μέρος για το «αλάτισμα» των ζώων. Η λέξη προήλθε από την κουτσοβλάχικη «σάρι» = αλάτι.

Τοπωνύμια που πήραν την ονομασία τους από φυτά που φύονταν ή φύονται στους τόπους.

Κίνου (πεύκο). Τοποθεσία βορειοανατολικά του χωριού, όπου φύονται πεύκα.

Λουπούσηιου (είδος φυτού). Την ονομασία τούτη φέρουν περιο-

χές, όπου φύεται το ομώνυμο φυτό (μ' ανοιχτά πράσινα φύλλα και κίτρινα άνθη). Στην αλβανική υπάρχει η λέξη *lepushe* = βήχιο (φυτό).

Μπράτου (έλατο). Τοποθεσία δυτικά του χωριού, όπου ένα γέρι-κο θεόρατο έλατο χρησιμεύει για καταφύγιο των τσομπάνων τις νύχτες ή τις κακοκαιρίες.

Πούρνου (κορομηλιά). Τοποθεσία ανατολικά του χωριού όπου μία κορομηλιά

Ρόμπουλου (ρόμπολο). Την ονομασία φέρουν περιοχές, όπου φύεται το ομώνυμο δέντρο

Στριγγουάνι. Περιοχές, όπου φύονται τα ομώνυμα φυτά. Ο Κ. Στεργιόπουλος αναφέρει ότι το φυτό τούτο είναι το καλούμενο «στειρογκάης».

Τσιρέσθιου (κερασιά). Πεδινή περιοχή νότια του χωριού, όπου υπήρχαν κερασιές.

Φιάρικα (φτέρη). Περιοχή νοτιοανατολικά του χωριού, όπου φύεται φτέρη.

Τοπωνύμια που πήραν την ονομασία τους από διάφορα οικοδομήματα, που βρίσκονταν ή βρίσκονται στους τόπους.

Εικόνα. Περιοχή ανατολικά του χωριού, στα σύνορα της Λυκόραχης, όπου υπάρχει ένα εξωκλήσι.

Κούλα. Τοποθεσία νοτιοανατολικά του χωριού. Η λέξη σημαίνει «σπίτι οχυρωμένο». Στην αλβαν. *kula* και ρουμαν. *cula*.

Καρούτσι (σταυρός). Τοποθεσία δυτικά του χωριού, όπου και εικόνη. Στη Λατινική η λέξη απαντά «*crux*» και στην Αλβανική «*κρύκι - κι*».

Κουτάρου. Τοποθεσία δυτικά του χωριού. Ο Κ. Νικολαΐδης¹ μας δίνει τη λέξη ως εξής: «Κουτάρου, ουσ. πληθ. *-tari*, ορνιθών, κοιν. κουτάρι και κουμάσι, αλβ. *kotarine*, σερβ. και βουλγ. *kutar* (εκ του κοίτη)».

Μουναστήρου (μοναστήρι). Τοποθεσία νότια του χωριού, όπου υπήρχε σε πολύ παλιά εποχή μοναστήρι, του οποίου ερείπια και σήμερα σώζονται.

Μουάρα αλ Λίτσηιου (μύλος του Λίτσηιου). Έτσι ονομάζεται περιοχή νοτιοανατολικά του χωριού, όπου κάποτε είχε το μύλο του κάποιος χωριανός Λίτσηιος.

1) Ν. Νικολαΐδη «Ετυμολογικόν λεξικόν της Κουτσοβλαχικής γλώσσης» Αθήναι 1909.

Μουάρα αλ Ντινάκα (μύλος του Ντινάκα). Τοποθεσία δυτικά του χωριού, όπου παλιότερα υπήρχε ο μύλος του Ντινάκα.

Σηιάρρα - σιάρρα (ξυλουργείο). Φέρουν την ονομασία τούτη πολλές τοποθεσίες, όπου υπήρχαν ή υπάρχουν ξυλουργεία. Η λέξη «σηιάρρα» σημαίνει το απλό χειροπρίονο που χρησιμοποιείται από δύο άτομα μαζί. Ο Πάνος Γρίσπος στο περιοδικό «Ηπειρωτική Εστία», στη μελέτη του με τίτλο «Δασική Λαογραφία», γράφει για τη λέξη «Σάρα προφ. χιάρρα (η) πριστικόν εργαλείον απλούν, χειροκίνητον χρησιμοποιούμενον υπό δύο υλοτόμων και χρησιμεύον εις την ρίψιν δένδρων ισταμένων και εις τεμαχισμόν αυτών...». Στην αλβανική υπάρχει η λέξη shar = φλοιός δέντρου.

Σίτα. Τοποθεσία βόρεια του χωριού. Πήρε τούτη την ονομασία από μια σίτα (δικτυωτό σύρμα), που είχαν τοποθετήσει οι χωριανοί στο υδραγωγείο, για να μη πέφτουν στο νερό πέτρες, ξύλα και άλλα αντικείμενα.

Στάνια αλ Λάμπρη (στάνη του Λάμπρη). Τοποθεσία βόρεια του χωριού, όπου είχε παλιά τη στάνη του κάποιος Λάμπρης.

Σηιόπουτλου ντί (di) λα Κανέλι (βρύση απ' τα κανάλια). Η λέξη «σηιόπουτου» είναι κουτσοβλαχική και σημαίνει τη βρύση την τεχνητή, ενώ για τη φυσική πηγή χρησιμοποιείται η λέξη «ίσβουρου». Συμφωνούμε με τον Κ. Στεργιόπουλο ότι κακώς ο Αραβαντινός ερμηνεύει το τοπωνύμιο από το «εισόποτον ή σηποτόν» «δια το άνυδρον των εδαφών, εφ' ων έκειτο». Υπάρχουν πολλές τέτοιες βρύσες στο χωριό με τις ονομασίες: Σηιόπουτλου ντί (di) Ρούγγου, Σηιόπουτλου μάρλι, Σηιόπουτλου αλ Καράτζιου κ.ά.

Τοπωνύμια που πήραν την ονομασία τους από διάφορα ιστορικά πρόσωπα και γεγονότα.

Γκριάκα (Γκραίκα, Γραικιά). Τοποθεσία βόρεια του χωριού, όπου βρέθηκε, καθώς έσκαβαν οι χωριανοί να κάνουν τα κανάλια για το νερό, ένας τάφος γυναίκας που θεωρήθηκε πως ήταν «γκριάκα» δηλ. γραικιά.

Κιάτρα Μούκα (πέτρα του Μούκα). Μεγάλη πέτρα ανατολικά του χωριού, όπου σκοτώθηκε κάποιος Τούρκος Μούκας.

Ντούλιο. Τοποθεσία δυτικά του χωριού, όπου σκοτώθηκε ο Τούρκος Ντούλιο, του οποίου βρέθηκε και το μνήμα στην περιοχή τούτη.

Τούρκου. Τοποθεσία ανατολικά του χωριού, που ονομάστηκε έτσι, γιατί δυο Τούρκοι σκοτώθηκαν εκεί.

Τοπωνύμια που πήραν την ονομασία τους από τη συσχέτιση των τόπων με λαϊκές παραδόσεις.

Ισβούρου αλ Δισπότη (πηγή του Δεσπότη). Τοποθεσία ανατολικά του χωριού, όπου υπάρχει πηγή με κρύο νερό, για την οποία θρυλείται ότι κάποιος Δεσπότης ήπια νερό κουρασμένος και πέθανε.

Τσιούμα αλ Πέτση (κορφή του Πέτση). Κορυφή του Γράμμου βορειοδυτικά του χωριού, πού 'ναι συνυφασμένη με μια μεγάλη λαϊκή παράδοση, που σώζεται μέχρι σήμερα στην Αετομηλίτσα αλλά κωλυομένη. Για το λόγο τούτο μα και για ένδειξη τιμής και ευγνωμοσύνης προς το μεγάλο Βουρμπιανίτη δημοδιδάσκαλο Χαρίλαο Ρεμπέλη, μαθητές του οποίου υπήρξαν πολλοί παππούδες μας, θα παραθέσουμε την παράδοση όπως αυτός την άφησε γραμμένη¹:

«Η Τσιούκα Πέτς (κατά Κώτσιο Παπαχρήστον από Τουρνοβον).

Απ' οχπάν' απ' το Ροζντόλ' είναι μια κορφή τ'ς Σκάλας που τη λεν' Τσιούκα Πέτς, που είναι ντίπ γκόλια, γιατί είναι πολύ ψηλή και καν' κρύγιο. Το καλοκαίρ' βόσκ'ν εκεί τα πρόβατα τα Πετουλαίικα που βγαίν'ν απ' εδώ και άλλα βλάχ'κα που βγαίν'ν από την Κολώνια, γιατί είναι στο σύνορο. Από την Τσιούκα Πέτς αγναντεύονται πεκείθε η Κολώνια, τα βουνά του Σκραπαριού και της Γκιόρτζιας κι ο κάμπος τ'ς Μπίλιστας.

Μια βολά, θα είναι κατ'ά' κατοστή χρονιά, έσμιξαν εκεί στη κορφή καταρραχής τρεις τέσσερ'ς τσιελεγκάδες και ξέχαζαν και κουβέντιαζαν για τό 'να και για τ' άλλο. Εκεί που μασλατούσαν έβαλαν στοίχημα σε χίκια πρόβατα και σ' εκατό αργκελέδες για να τα πάρ' εκείνος που θ' αποφασίσ' να κάτσ' όλον τον χειμώνα σ' αυτή την κορφή μέσα σε μια πετρένια καλύβα που θα την έφειαναν μέσα στης γης.

Απ' τ'ς τέσσερ'ς τσιελεγκάδες μονάχα ένας ο Πέτ'ς², δέχτ'κε να κάτσ' όλον το χειμώνα, μόν' να τάχ' όλα, να μη του λείπ' τίποτες.

Τόφειακαν μια καλύβα καλή και γερή, τόβαλαν μέσα θροφή, νερό, ξύλα σκεπάσματα κι άλλα χρειγαιζούμενα και στα 'βγα τ' Αι-Δημήτρ' πόφγαν οι βλάχ' για τα χειμαδιά, ο Πέτ'ς κλείσκει μέσα στην καλύβα.

Πέρασ' όπως - όπως ο δόλιος ο Πέτ'ς το Χαμένο³, μόν' σά μπήκ'

1) Χ. Ρεμπέλη «Κονιτσιώτικα».

2) Πέτ'ς = Πέτρος

3) Ο Νοέμβριος

ο Αντριγιάς¹ κι αρχίν'σ ο βαρύς χειμώνας κι έπεσαν κάνα δυο-τρίγια μέτρα χιόν' και φ'σούσε τ' ανεμοσούρ', μετάνοιωσε ο καημένος, μόν' πως να φύγ'; δε μπορούσε!... Κακοπέρασ' ο μαύρος και τον Αντριγιά και το Γενάρ', μόν' στα 'μπα του Φλεβάρ' απελπίσ'κ' ο Πέτς και γραφ' σ' ένα χαρτί:

Ως τα τώρ', αδέρφια, βαστάχ'κα, νταγιαντ'σα, μόν' απέδω κι ομπρός κιοτεύω, δε θα μπορέσε να νταγιαντίσω... θα πεθάνω. Ως τώρα ούτ' από κρύγιο 'πόφερα, ούτε από τόμ πάγο ούτε από θροφή. Τον αγέρ', ωρ' αδέρφια, τον αγέρα δε μπορώ να 'ποφέρω, με ξεκούφανε μέρα νύχτα το βουγγητό τ' αγέρα, κουνιέτ' ο τόπος, ωρ' αδέρφια, και μου φαντάζ' πως γκυλιούμαι ολοένα στα κατάβαθρα τ'ς γης. Αν πεθάνω, θα πεθάνω απ' το βουγγητό τ' αγέρα, όχ' από τίποτες άλλο.

Αν θέλετε δίνεται το μισό το στοίχ'μα στο παιδί μ' τον Πήλιο..

Το Μάη, πού 'ρθαν οι βλάχοι ανέβ'καν ίσια στο βουνό, ηύραν την καλύβα και μέσα τον τσέλεγκα τόμ Πέτ'ς πεθαμένον σύξυλο!

Από τότες αυτή την κορφή τ'ν είπαν Τσιούκα Πέτς, κι όνταν οι πιστικοί βγαίνουν καμμιά βολά ως εκεί παίρν'ν με τη φλοέρα τους το μοιρολόι του Πέτ'ς έτσ' σε χαβά αρβανιτοβλάχ'κο...»

Τοπωνύμια που πήραν την ονομασία τους από κύρια ονόματα προσώπων, που συνδέθηκαν με τους τόπους.

Γκρόπα αλ Τσιιάπου (γούρνα του Τσιιάπου).

Κοίλη τοποθεσία βόρεια του χωριού που πήρε την ονομασία από κάποιον Τσιιάπο πού 'χε εκεί τη στάνη του.

Καρανίκου. Τοποθεσία ανατολικά του χωριού, όπου είχε τη στάνη του κάποιος Καρανίκας.

Κυρά Μαρίι (κυρά Μαρία). Περιοχή νότια του χωριού· ονομάστηκε έτσι από μια αρκούδα που 'βγαινε συχνά εκεί και που οι χωριανοί την έλεγαν «κυρά Μαρία».

Μπισφίνιι. Τοποθεσία νότια του χωριού, την εποχή που το χωριό έφτανε ως εκεί είχε το σπίτι του κάποιος Μπισφίνης.

Σουτήρου. Τοποθεσία δυτικά του χωριού, όπου είχε παλιά τη στάνη του κάποιος Σωτήρης.

1) Δεκέμβριος

**ΦΩΝΗΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
ΓΙΑ ΤΑ ΒΛΑΧΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ
(ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ, ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ, ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ)**

Η ελληνική αλφάβητος δεν καλύπτει όλους τους φθόγγους της βλάχικης γλώσσας· γι' αυτό χρησιμοποιήσαμε μερικά σύμβολα για να διευκολύνουν την ανάγνωση και την προσφορά.

1. ā (māna = χέρι): Προφέρεται όπως η λατινική δίφθογγος ae.
2. ι (στράνι = ρούχα): Το (ι) «αιωρούμενο» ακούγεται λίγο και προφέρεται με τον επόμενο φθόγγο.
3. ση (σσιόπουτου = βρύση): Προφέρεται βαθύ σιγμα, όπως το γερμανικό sch και το γαλλικό ch.
4. Κανονικά τα συμπλέγματα μπ, ντ, γκ έπρεπε να αποδοθούν με τα λατινικά b, d, g, γιατί έτσι προφέρονται (μπάλτα - βάлта = λίμνη, ντί - di= από, γκούρα - γούρα = στόμα).
Όμως για ομοιομορφία αφήσαμε τα ελληνικά.
5. Παραλείψαμε εντελώς τα ελληνικά πνεύματα και τους τόνους με τη σκέψη πως δε χρειάζονται· έτσι πάνω από τις τονιζόμενες συλλαβές υπάρχει απλά το σημάδι της τελείας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοιτσας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Πρόλογος στη β' έκδοση	Σελ.	3
2. Πρόλογος	»	5
3. Χάρτης Ηπείρου	»	6
4. Σύντομη γνωριμία με το χωριό	»	7
5. Ήθη και έθιμα		
Α. Ο κύκλος της ζωής		
α. Γέννηση	»	9
β. Από την παιδική στην εφηβική ηλικία	»	13
γ. Ο αετομηλιτσιώτικος γάμος	»	17
δ. Ο θάνατος	»	33
Β. Έθιμα		
α. Γκαλιάτα	»	41
β. Αδελφοποιία (φουρτάτς πι βαγγέλιου)	»	43
6. Γλωσσική λαογραφία		
α. Τα δημοτικά μας τραγούδια	»	49
β. Παραδόσεις	»	95
γ. Τοπωνύμια	»	101
7. Φωνητικές παρατηρήσεις για τα βλάχικα μνημεία του λόγου	»	110
8. Περιεχόμενα	»	111

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ
Γ. ΔΟΥΒΑΛΗΣ - Ε. ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Ο.Ε.

28ης ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 41(ΣΤΟΑ ΚΑΜΠΕΡΗ) 454 44, ΙΩΑΝΝΙΝΑ
ΤΗΛ.: 06510. 27845, FAX: 06510.24672,
e-mail:info@douvalis-apostolou.com

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας